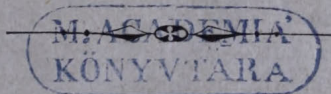

A BÉKÉSVÁRMEGYEI RÉGÉSZETI
ÉS
MIVELŐDÉSTÖRTÉNELMI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE.

1883|84.

113

Szerkeszti

Zsilinszky Mihály,

társulati főtárház.

TIZEDIK KÖTET.

B.-GYULÁN, 1884.

A TÁRSULAT KIADÁSA.

A békésmegyei régészeti és mívelődéstörténelmi társulat Évkönyve
tíz kötetben megjelent a következő tartalommal.

I. Kötet: 1. Békésm. régész- és mívelődéstörténelmi társulat keletkezése, *Zsilinszky Mihálytól*. 2. B. Haruckern Ferencz udvartartása, *Haan Lajostól*. 3. A nők műveltsége társadalmunk alsóbb osztályában, *Györy Vilmostól*. 4. A Justh család okmányairól, *Zsilinszky Mihálytól*. 5. Az 1543-iki gyulai országgyűlés, *Haan Lajostól*. 6. Mívelődéstörténet és a művelődés Békésmegyében, *Hajóssy Ottótól*.

II. Kötet: 1. Kristóffy György jellemrajza, *Benka Gyulától*. 2. Történelem előtti korszak, *Haan Lajostól*. 3. Képek B. Csaba lakosságának életéből, *Szemián Sámuelről*. 4. Békésmegye III-ik Károly alatt, *Haan Lajostól*. 5. Békésm. nép a Pero-féle lázadásban, *Zsilinszky Mihálytól*. 6. Tomcsányi József emlékezete, *Hajóssy Ottótól*. 7. Két okmány a török korból, *Zsilinszky Mihálytól*.

III. Kötet: 1. Székács József emlékezete, *Zsilinszky Mihálytól*. 2. B. Eötvös József sz.-tornyai magánya, *Györy Vilmostól*. 3. Békésmegyei agyag-, ércz- és csonőtnemű régiségek, *Haan Lajostól*. 4. Békésváros történetéből 1714—1800. dr. *Hajnal Istvántól*. 5. Szegedi Kis István életéből, *Haan Lajostól*. 6. A tarhosi pusztán ásott régiségekről, dr. *Hajnal Istvántól*. 7. Tomcsányi József költeménye, közölve *Bonyhai Benjámintól*. 8. Elnöki beszéd az orosházi gyűlésen márczius 18-án, 1877. 9. Elnöki beszéd a békési gyűlésen július 29-én, 1877.

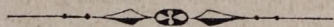
IV. Kötet: 1. Vázlatok M.-Berény multjából, *id. Jeszenszky Károlytól*. 2. A m.-berényi gymn. története, *Petz Gyulától*. 3. Cholera-jegyzőkönyv, *ifj. Jeszenszky Károlytól*. 4. Gr. Károlyi György emlékezete, *Zsilinszky Mihálytól*. 5. Békésm. a török világban, *Göndöcs Benedektől*. 6. Szarvasi néplázadás 1835-ben, *Sipos Somától*.

V. Kötet: 1. Geist Gáspár emlékezete, *Göndöcs Benedektől*. 2. Gyulavár multjából, *Fraknoi Vilmostól*. 3. Huzain bég, gyulai várparancsnok magyar levele és magyar köriratú pecsétje 1604. évből, *Haan Lajostól*. 4. Őskori emlékek a békésmegyei muzeumban. Dr. *Hampel Józseftől*. 5. Az 1753-iki egyházlátogatás Szarvason, *Gajdács Páltól*. 6. Szarvasi, túri és szent-andrási határban talált régészeti tárgyak ismertetése, *Haan Lajostól*. 7. Gacsári István füzes-gyarmati krónikája, közli: *Zsilinszky Mihály*.

VI. Kötet: 1. A szent-andrási csata és Gyula ostroma, *Thaly Kálmántól*. 2. B. Wenckheim László emléke, *Göndöcs*

A BÉKÉSVÁRMEGYEI RÉGÉSZETI
ÉS
MIVELŐDÉSTÖRTÉNELMI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE.

1883|84.

Szerkeszti
Zsilinszky Mihály,
társulati főtiskár.

~~~~~  
TIZEDIK KÖTET.  
~~~~~

B.-GYULÁN, 1884.
A TÁRSULAT KIADÁSA.

300808

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

B.-GYULA.

NYOMATOTT DOBAY JÁNOS KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

1884.

I.

Árvalmi dolozatok.

1883 -- 1884.

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

I.

Két, feledésbe ment békésmegyei helység.

I. Szanna.

Változnak az idők, változnak az emberek és velők együtt, nehezebben, lassabban, de mégis változnak az emberi lakóhelyek is. De ha valahol igaz e jelige: „A multon épül a jelen“, bizonyára leginkább igaz az az elhagyott falvak és városok újabb megszállásánál és újra alakulásánál. A szülőföld szeretete akaratlanul is visszavonja az embert ama helyhez, hol bölcsője ringott, szívesen visszaszáll a régi fészekbe, ha a nehéz idők zivatarai, melyek elűzték, lecsendesedtek. Innen van, hogy ama nagy fergeteg után is, mely 1566—1711-ig (különösen 1687—1711-ig) tehát másfél századig tombolt megyénkben és azt lakatlan pusztasággá változtatta¹⁾, a régi helyek nevekkkel együtt föltámadtak, még ott is, a hol „más faj állott a kihunyt helyére“, — de — s ezt őszintén be kell vallanunk — nem mind. Az idők mostohasága, a megváltozott gazdálkodás és új viszonyok miatt egy két falu hiába várta régi lakosait, hiába a hamvaiból való föléledést. — De vajjon ezért egész a feledékenységnek adjuk-e át emlékezetüket? — Kár volna, mert hisz, ha pályafutásukat már bevégezték is, dúsan termő határukat átszolgáltatták az újabb nem-

¹⁾ Tököly viszonyai Békésmegyéhez. A békésm. rég. és miv. tört. társulat évkönyve. IX. k. 69—70. ll.

zedék használatára és boldogítására. Emlékezzünk tehát régiekről és pedig először Szannáról.

A ki Békésmegyének történetével foglalkozott, nagyon jól tudja, mennyire ingadozó és változó volt megyénk határa a régi korban; de másrészt a figyelmes szemlélő azt is észrevehette, hogy minden változás ellenére is, volt egy kis részlet, a hol a megye határa állandóan egy maradt és ez a kis rész a Sebes- és Fekete-Körös köze volt. Itt Vésztő, Méhes, Németi, Bélmegyer (talán Csarna) és Doboz, — se több, se kevesebb — voltak határosak Biharmegyével. — De mégis egyet kihagytunk! Megyénk délkeleti zugában, ott, a hol a Fekete-Körös először kanyarodik megyénk területére, még egy kis falu állott a határszálon: Szanna.

Hogy ilyen nevű helység egykor csakugyan létezett Békésmegyében, bizonyítja Zsigmond király 1403-ki adománylevele, melyben a király kedvelt hivét, Maróthy Jánost a gyulai uradalommal jutalmazza. Ez oklevélben a 43 részből békés-, részből zarándmegyei birtok között a két (alsó és felső) Doboz után világosan „Zanna“ van írva.¹⁾ Hogy pedig az általunk kijelölt helyen feküdt, azt azonkívül, hogy mindig Dobozzal együtt említetik, egész határozottsággal támogatja a következő adat. — A Maróthyak jóvoltából gazdag és nevezetes gyulai plébánosnak, a ki 1532-ben a magyar királynak — Zápolya Jánosnak — is szállást adott,²⁾ külön malmok voltak, persze vizimalmok. E malmok a dobozi határban voltak és pedig az egyik — a 3 kerekű — a Fekete-Körösön, a másik a mai nap ismeretlen Fok vizén.³⁾ E malmok gátjait, zsilipjeit jó karban kellett tar-

¹⁾ A müncheni oklevél másolata a békésmegyei muzeumban. 9. sz.

²⁾ Szerémi György emlékirata. 306. l.

³⁾ A dobozi határban ma is van egy „Malomág“ nevű hely, ez talán egy a régi Fok vizével.

tani, az árkokat, medreket ki kellett tisztítani, hogy a malomnak vize legyen. Nehogy azonban e javítgatás, tisztogatás a plébánosnak fejfájást okozzon, a patronus gondoskodott róla, hogy ez is ingyenben kötelességszerűleg történjék. Egy pár falu jobbágyaira kivetette ezt a munkát és pedig ilyen sorban: Békésmegyéből 1. Doboz. 2. Szanna. 3. Gyula városnak két utczája, Krakkó és Ujfalu, Zarándmegyéből pedig 4. Gyürke. 5. Szent-Benedek kötelesek a szükséges javításokat teljesíteni.¹⁾ Ebből látható, hogy a gátmunkák végbevitelére mindjárt másodsorban a békésmegyei szannai jobbágyok voltak kötelesek, — mert közelebb laktak, — és ha már most ehhez hozzágondoljuk, hogy ama malmok egyike a Fekete-Körösön, a másik a Fok vizén ugyan, de szintén a dobozi határban állott, egyenesen Doboz felé kell hogy tartson kutatásunk iránya és erre csakugyan jó helyt járunk, mert épen a Fekete-Körös partján megtaláljuk a régi Szannának helyét s utolsó emlékét. Kinek ne jutna ugyanis eszébe a Szanna zug, mely a mult évtizedben a szanazugi átmetszés által és az ennek helyessége vagy helytelensége felett folytatott vitában oly sokszor emlegetve volt?!

Meghatározva ekkép Szanna fekvését, a történetét akarjuk pár szóval elmondani. A mint fentebb említettük, Szanna 1403-ban a gyulai uradalomhoz tartozott és ezzel együtt Maróthy János macsói báné lett,²⁾ de mint alább Szerhet történetében látni fogjuk, létezett már azelőtt régesrégén, 1403. után ugy változtatta gazdáit, mint az uradalom feje, Gyula — Békésmegyének és a gyulai uradalomnak utolsó, ismert összeírásában, az 1561-ben szintén föl van említve, és pedig ekképen: „Szanna, Regiae Maiestatis Exempta“, azaz: „Szanna

¹⁾ Müncheneri oklevélmásolatok. 293. sz.

²⁾ Müncheneri oklevélmásolatok. 8. 9. sz. sz.

Király ő Felségéé fel van mentve.“¹⁾ Mi ez a: „Fel van mentve?“ Annyit tesz ez, hogy Szanna föl volt mentve a telek szerint való adózástól, melyről az összeírás szól. De nem kell gondolnunk, hogy ez valami nagy kegyelem. Fel volt mentve a telek szerint való adózástól számos, a gyulai vár közelében fekvő birtok, nevezetesen: Gyula, Alsó-Doboz, Felső-Doboz, Vári, Szerhet²⁾, de csak azért, mert közelségük miatt más, hasznosabb szolgáltatokat tettek a várnak. Mindeniknek ki volt szabva a maga teendője. Hát a szannaiaknak mi volt a kötelességük? A gyulai vár egyik kormányzója a vár jövedelmeiről készített számadásában erre is megfelel: *Doboz és Szanna szemet égettek*, a mennyi a vár szükségletére elég volt, s azt a várba be is szállították.³⁾

Sajátságos, hogy e csaknem legutolsó történeti adat is együtt említi Dobozzal, sorsa annyira egybe volt forrva e tőszomszédjával, hogy még szolgálataik is meg-egyeztek. E szoros összeköttetés Szanna régibb állapotára is világosságot derít, a mit különben a tőszomszédság, ugyanazon talaj viszony, t. i. erdős vizes vidék és kivált a gyulai uradalomhoz való kapcsoltatás⁴⁾ is támogat. Ha mindezekből szabad következtetni, akkor

¹⁾ Történelmi Adattár Csanád egyházmegye hajdanához és jelenéhez. 1871. évf. 372. de egy kis hibával közli, mert „Szama“-tír „Szanna“- helyett. A békésvármegyei levéltárban levő s Palugyaynál és Haan-nál közölt összeírás — másolatból tévedésből kimaradt.

²⁾ Haan. Békésvármegye hajdana, II. k. 176. l. és Történelmi adattár. 1871. évf. 528. és 372. II.

³⁾ Dr. Csánky Dezső: Hevesi Bornemisza Benedek gyulai kapitánysága. (Békésm. rég. és műv. tört. társulat évkönyve. VIII. k. 75. 1) Hogy egy várnak 2—3 falu is kellett a szénégetésre, azt alig lehet másképp megfejtteni, minthogy a kemenczék még hiányoztak a várórség szobáiból s ennélfogva a gyulai vitézek csak úgy törökösen nagy tálakra tett tüzes szénél, vagy a nagy kandallónál melegedve beszélgették v. hallgatták a végek (határvárak, ilyen volt Gyula is) hadi kalandjait.

⁴⁾ Gyulának, a gyulai uradalomnak stb. keletkezése (Békésm. rég. és műv. tört. társulat évkönyve. VIII. k. 113. 1.)

a mai Szanna-zug helyén 7—800 esztendővel ezelőtt a királyi kanászok, méhészek s egyéb királyi népek ¹⁾ lakai állottak. Később ide is elérkezett az idők forgandósága, a királyi népek csendes tanyája a gyulai uradalom része lett és mint „szénégető hely“ ²⁾ fejezte be pályafutását s ennél fogva, ha az idők sanyarúsága megkiméli vala, époly joggal viselné czimerében a szénégető (és nem kanász) baltát, mint Doboz, a melynek 1713-ból származó, a békésmegyei fenmaradt pecsétek közt régiségre a 4-ik helyet foglaló pecsétjében már ez diszeleg bizonyosan régibb reminiscentiák nyomán. Ámde Szanna már 1600 körül elpusztult, 1620-ban már egy szannai sem akad, a ki a doboziak mellett vallana a határ ügyében. Ma már egy kő se mutatja az egykori Szanna helyét, talán még a fű s az erdők csemetéje is gyorsabban nő ott, hogy befedje a mohos idők emlékezetét!

II. Szerhet.

A két német herczegség területénél nagyobb határral bíró alföldi városok (pl. Szeged, Szabadka, Debreczen) hazánkban is csak 300 esztendeje léteznek. — A XVI. és XVII-ik századbéli folytonos hadakozás és pusztítás alatt a veszedelem érzete és az önfentartás ösztöne összehozta az embereket s ennél fogva a kisebb helyek lakosai a nagyobb városokba költöztek, — többen könnyebben megvédték magukat — ők a népbe, földeik meg az új lakóhely határába olvadtak bele. Az ily centralisatio meg volt ugyan mindig, a birtokok egyesítésével kevesbedtek a külön községek, de a felföld

¹⁾ Knauz : Monumenta Ecclesiae Strigoniensis 1874. I. k. 92. l. A kanászokon és méhészekon kívül még olyan dobozi lakosokat is sorol föl II. Béla király e helyt közölt oklevele, kik kenyeret adtak.

²⁾ Szél János, dobozi erdőbíró és Zúh István, szalontai hajdú 1620-ban ekkép nevezik Dobozt. Haan i. m. II. k. 228—229. II.

példája mutatja, hogy e gyérülés sohasem emelkedett volna oly fokra, hogy egy városnak 16—18 □ mért-földnyi határa legyen, ha a török hódolás és uralom közbe nem jő. A török uralom nemcsak siettette, hanem úgy szólván kényszerrel hozta létre ez új állapotokat. A mohácsi vész előtt nem volt ez ekkép.

A kisbirtokokon vitt gazdálkodás, pedig ilyen volt Magyarország jó része a régibb időben, a jobbágysági viszonyok, a függetlenség és szabadság után való vágy, melynél fogva minden nemes kiskirály akart lenni a maga birtokán, a népesség szétszóratását és számtalan külön község létrejöttét idézték elő. Innen van, hogy egy-egy alföldi város mai határán egykor 8—10—13 falu is állott. Megyénkben is ezt tapasztaljuk. Békés mai határán hajdan 9, a Csabáén 7 község, nevezetesen szülővárosomnak, Gyulának, mai határán 8 község létezett és pedig: Alabián¹⁾, Gyürke, Fövényes, Szent-Benedek, Eperjes a Körös balpartján és Ajtós, Ölyved meg, a melyikről most szólni akarok, Szerhet régiesen irva Zerheth, nem említve azt a 3—4 falucskát, a melyek már a török uralom előtt Gyulába olvadtak és Gyula régi külvárosait képezték.

Azt hiszem mondani is fölösleges, hogy a város történetéhez tartozik a hajdan határán feküdt helyek ismertetése is és ennélfogva a tisztelt közönség szives figyelmére annál inkább merek számitani, mert hiszen csak Gyula város történetének egyik homályos lapját fogom ma földeríteni, midőn az egykor e földön virágzott községek legismeretlenebbikének emlékezetét fölevenitem.

Szerhet bizonyos tekintetben rosszabbúl járt, mintha egészen elfelejtették volna, mert vele az történt, a mi kivüle még csak egy békésmegyei helyen esett meg,

¹⁾ Lásd erről alább külön értekezésünket.

hogy nevét elferdítették. A Földváry István gyulai vitéz ¹⁾ s egyszersmind adórovó készítette 1561-iki összeírás többféle másolatban forog közkézen, de biz az többékevésbé mind hibás, a mi annál nagyobb kár, mert ez utolsó tükör, a mely Békésmegye képét úgy tünteti föl, a mint az a török hódítás előtt volt. Az összes másolatok összehasonlítása pótolja némileg az eredeti hiányát. — A közönségesen használt és Palugyai-nál²⁾ továbbá Haan művében kiadott másolat 8-ik helyen Serkecz nevű falut említ, mely Bél Mátyás másolatában még hibásabban Senkovicz-nak van írva ³⁾ — Valamennyivel jobb a Történelmi Adattár közlése, a mely „Szerked“-ről szól.⁴⁾ — De hát nem tudnánk-e valahogy végére járni, mi volt e helynek becsületes neve? De igen; ha tovább olvassuk az összeírást, hozzá van téve „Regiae Maies-tatis. Exempta“ (A király ő Felségéé. Föl van mentve.) E bejegyzés: „Király ő Felségéé“ e vidéken annyit jelentett, hogy ő Felsége várához, Gyulához, tartozott s a gyulai uradalomnak, melyet 1561-ben a király birt, része volt. Ha már most a királyi és káptalani oklevelekben végig olvassuk a gyulai uradalom tartozékait, ott találjuk mind a két helyt egész világosan e nevet „Zerheth“, ⁵⁾ a mi a Történelmi Adattár „Szerked“ kiírással két, jóformán csak egy betű hiján tökéletesen megegyezik. Ennélfogva többé nincs okunk kételkedni a fölött, hogy a helység igazi neve „Zerheth“, mostani kiírással „Szerhet“.

¹⁾ Már 1559-ben az volt (Békésmegye r. és m. társulat évkönyve VIII. k. 65. l.) s az is maradt egész 1566-ig.

²⁾ Magyarország leírása. Békés-Csanád és Csongrád vármegyék.

³⁾ Haan i. m. II. k. 176. l. és u. o. *) alatt.

⁴⁾ Történelmi adattár 1871. év 372. l. U. o. 423. l. van egy másik Szerked de ez Csongrád megyében feküdt és Serkéd néven mint pusztá ma is meg v. n. Ez a nyitrai káptalané volt, és nem egy a békésmegyével. V. ö. Haan i. m. I. 268. l.

⁵⁾ Müncheni oklevélmásolatok a békésmegyei muzeumban 8. és 9. sz.

Fekvésére nézve első utmutatást szintén a Földváry összeírástól nyerünk. Ez ugyanis a békésmegyei faluk közt sorolja föl és azt mondja róla, hogy „exempta“, föl van mentve a telek szerint való adózástól. E kis megjegyzés egyenesen arra utal bennünket, hogy Gyula közvetlen közelében keressük Szerhetet, mert hiszen ez is csak azért volt fölmentve, mert közel lévén lakosai, a várban tettek szolgálatokat; ugyanezen kis megjegyzés még a tájékot is meghatározza; és e tájék Bekésmegyének a Fehér- és Fekete-Körös közt levő csucsa, mert hiszen a többi fölmentett helyek, Gyula, Vári, Szanna, Doboz is itt feküdtek, míg ellenben a Fehér-Körös balpartján eső, szintén békésmegyei Veszé, már nincs fölmentve.

Ám ez még mind nem elég! Utmutatás utmutatás marad, nem lesz meghatározás. Mikép fogjuk tehát fekvését meghatározni?!

E végből menjünk vissza vagy 650 esztendővel. Vissza kell térnünk egész az Árpádok korába, még a tatárjárás előtt lefolyt időket kell föl kutatnunk. Elő kell vennünk a Békésmegye területéről szóló, legrégibb határleírást. Hihetetlennek látszik ugyan, hogy a régibb vagy éppen Árpádok korabeli oklevéltől kérjünk szorosabb meghatározást, mert rendesen a régi oklevelek szorulnak újabb adatokra, de hiszen nincs szabály kivétel nélkül s ennél fogva csak halljuk azt a régi határleírást:

„Továbbá a Zaránd várától elvett Szerhet földnek első határa kezdődik a Körösnél. Kelet *Vassán* földével érintkezik a határ és onnan délre huzódik és a körtefa alatt föld határdombja van; onnan érintkezik *Bata* földével a dombocskák alatt, mely közönségesen halomnak neveztetik és onnan kiindulva *Bog* földéhez (ér.) Onnan nyugatról érintkezik a határ *Izsák* földével,

északról érintkezik *Mihály* földével és *onnan kiindulva átlépi a Köröst*. — Onnan aztán kiindulva Salfoka felett a Losok örvényhez (?) Lusukevreu) ér; aztán érintkezik Ulma földével és onnan Szép földén keresztül *Szannához ér és ott a Körös közepére esik* és onnan kilép, *felülről az Itczefokára* érkezik és onnan jő a Lehod fokára és onnan a Csekefokára, és onnan a Körösre, onnan pedig a Lodülésszékre (Ludylevscekura) onnan a Pere fokára és ismét onnan az *Aranyágra* (mons aureus) és onnan a temető előtt megy el és megérkezik az előbbi határdombhoz“ ¹⁾

Igy szól ez 1232-ből származó határleírás. Mi okból tették hártýára a felsorolt határpontokat, mi módon maradt ez fenn, azt majd elmondjuk később, most csak az érdekességét akarjuk kiemelni. Annál becsesebb ugyanis ránk nézve e határleírás, mennél ritkább a Békésmegyére vonatkozó, árpádkori oklevél (a váradi regestrumot leszámítva mindössze 5—6 van, ilyen bő pedig alig van több kettőnél). — És mégis eddigelé nagyon kevésbé vehettük hasznát, mert mindamellett, hogy 19 éve ki van adva, még eddig nem igen akadt értelmezőre, a nélkül pedig csak holt betű marad.

Előre is megjegyezzük, hogy e határleírásban előforduló nevek nem mind helynevek, hanem vannak köztük személynevek is, pl. Báta, Mihály, Szép, Ulma, stb. mert a kanczellár és jegyző sokszor a szomszédfalvak és földterületek említésénél nem azoknak helynevét, hanem birtokosaik nevét tették ki, a mint kitűnik ez ugyanazon oklevél ilyen kifejezéseiből: „Teke földje, mely

¹⁾ Az eredetiről másolta és közölte Véghelyi Dezső a Hazai okmánytár I. k. 13. lapján. Utána kiadta Wenzel az Árpádkori új okmánytárban VI. k. 503. l. Wenzel után Haan Lajos ur is fölvette Békésvármegye oklevél-tárába. (Haan i. m. II. k. 6. 7. l.) De egy-két helyt a pontozást és írásmódot megváltoztatta, azonkívül egy sajtóhiba is van közlésében t. i. „Chebafoka“ „Chekafoka“ helyett.

Lábának neveztetik“ ;¹⁾ Csamod földje, mely szintén Krakkónak hivatik, Inok földje, mely hasonlóképp Krakkónak hivatik.“²⁾ Innen látszik, hogy más volt a birtokos, más a helynek neve. Ennélfogva helynevet csak ott keressünk, a hol e szó „földre“ hiányzik, vagy a hol a későbbi adatok csakugyan kétségtelenné teszik, hogy a helyet birtokosáról nevezték el.

Ha már most ennek előrebocsátása után a határleirást szorgalmasan végig olvassuk, az első a mi mindjárt szemünkbe ötlük ez : a határ leírás 7—8-ik sorában (a nyomtatott sorokat értem) így szól : „Északról érintkezik Mihály földével és onnan kiindulva átlépi a Köröst“ s mindjárt közvetlenül utána ekkép folytatja : „Onnan aztán kiindulva Salfoka felett a Losokörvényhez ér a határ, aztán érintkezik Ulma földével és onnan Szép földén keresztül Szannához ér és ott a Körös közepére esik“ („et ibi cadit in medium crisy“) Ime Szerhet határa egyhelyt, északon, átlépi a Köröst és irányt nem változtatva halad északfelé és mégis 4 határpont után megint egy Körös-Folyóhoz ér — Világos bizonyága ez annak, hogy itt két Körösről van szó t. i. a Fehér- és Fekete-Körösről és azért a határleírás ama ponttól kezdve : „Onnan kiindulva átlépi a Köröst“ — mindig a Fehér- és Fekete-Körös közén mozog, még pedig azon a tájon, a hol a két folyó medre már annyira megközelíti egymást, hogy egy helység határa mindkettőt érinthette. S ebből viszont önként következik az, hogy az hogy a határleírás első 6—7 sora addig t. i. míg a határ a Fehér-Köröst át nem lépi, a Fehér-Körös balpartjára vonatkozik. Végezzünk először ezzel.

Minthogy a későbbi adatok legalább azt az egyet

¹⁾ Hazai okmánytár I. k. 12. l.

²⁾ U. o. 13. l.

megmutatták, hogy Szerhet Gyula közelében, sőt Gyula mellett feküdt és a két Körös közelsége is e tájakra utal, egész bátran Gyula és Varsánd közt kereshetjük Szerhet határának kezdőpontját. Hogy jó helyt járunk, mutatja az, hogy a határvonal vizsgálásánál mindjárt jóismerésre akadunk. Keletről Szerhet határos volt Vassán földével, ez pedig nem más, mint a mai Varsánd, melyet annak előtte mindig Varsánnak sőt még régibb időkben csak „Wassyan“-nak irtak ¹⁾ ez pedig a mi határleírásunk „Vosian“ kiírásával egészen megegyezik. — Délről Szerhet határos volt Báta nevű birtokos földével, azután Bog ²⁾ földével nyugatról Izsák földével, északról Mihály földével. Határleírásunk e csekély részlete 4 árpádkori birtokos nevét mentette meg számunkra, csak az kár, hogy nem nevezte meg egyuttal azt a nemzetséget is, melyhez tartoztak. A 4 közül Bog és Izsák nevüket is megörökitették, mert mindegyik egy-egy községet alkotott birtokán. E falvak még 1403-ban fennállottak, de már Gyula tartozékai közt fordulnak elő, az egyik Bagd a másik Izsák néven. ³⁾ A Maróthy család uralma alatt ők is a szintén Gyula mellett eső Szentmórocz, Ujfalu és Krakkó sorsára jutottak, vagyis Gyulába olvadtak; lehet az is, hogy a gyulai vár nagyobb erőssége tekintetéből mindakettőt lerombolták. 1510-ben ⁴⁾ és azután se hirök, se hamvok, csak a mi határleírásunk mutatja helyüket, mely a mai Paradicsom-pusztá és a várii szőlők területe volt.

¹⁾ Pl. 1311-ben Anjoukori okmánytár. I. k. 243. l.

²⁾ Az oklevél tulajdonkép „Bug“-nak írja, de mai kiejtéssel „Bog“-nak kell olvasni, mert ez oklevél magyar kiírására épen a halotti beszéd, a váradi regestrum korára esik, akkor pedig a latin „u“-t a magyar „o“ jelölésére is használták több magánhangzó hiánya miatt. Pl. Cundurur-Kondoros, fuca-foka.

³⁾ Müncheni oklevélmásolatok. 8. 9. sz.

⁴⁾ U. o. 278. sz.

Lépjünk már most a Fehér- és Fekete-Körös közére. Eleinte hiába jártatjuk kutató szemeinket, mert mind Salfoka, mind Losokörvény (Lusukevreu) ¹⁾ ismeretlen helyek e tájon, nemkülönben Ulma és Szép földjei is. Hanem a mint az ötödik ponthoz érünk, biztos nyomra találunk. „Szép földén keresztül — mondja a határleírás. — Szannához ér (a határ) és ott a Körös közepére esik.“ A mit e határleírás régiesen „Zunna“-nak ír, az nem más, mint a fennebb ismertetett *Szanna*, a mely később is 3—4 ízben „Zanna“-nak iratik, ²⁾ a mit kétségtelenné és elvitázhatlanná tesz az, hogy a határ épen itt lép a Fekete-Körös közepére; hisz Szanna-zug most is a Fekete-Körös mellett fekszik.

Midőn a határ kilép a Körösből felülről az „ycia-fucara“ jön, mint a határleírás mondja. Ez „ycia fuka“ nem egyéb, mint a ma is meglevő Itcze-ér ³⁾, mely a

¹⁾ E szót „Lusukevreu“ a második „u“-nak mint régies ajakszelletnek kihagyásával lehet ugyan Loskeverő-nek vagy Loskörű-nek is olvasni, de egy esetben sincs értelme. Ellenben a Losokörvény-féle olvasás jelentményyel is bír, s az egykori hatszázados kiírásnak és kiejtésnek jobban megfelel. Hogy e két szótagot „evreu“ szabad és lehet „euren“ azaz „ören“-nek olvasni, azt mindenki el fogja ismerni, a ki tudja, hogy a régiak hány-szor föl szokták cserélni e, v és u, továbbá az u és n betűket. E szó „ören“ a régi magyar nyelven annyit tett, mint örvény. Pl. a Tisza-Füred mellett fekvő Örvény falu 1261-ben még „Eurem“ (Az egri papság emlékkönyve 1565. 183. l.) Gyula és Csaba közt volt egy Fehér-Örvény nevű falu (Vajjon nem Veszének volt ez régi neve?), ez 1261-ben szintén „Feher Eurem“-nek van írva (Cod. Dipl. IV. III. 40. l.)

²⁾ Müncheni oklevélmásolatok, 9. 278. és 293. sz. A mi határleírásunk „Zunna“ kiírása tulajdonképp „Zonna“ v. „Szonna“-nak olvasandó, mert mint „Bog“-nál említettük a „u“-t, o helyett használták. Idők folytával egyes hangzók változtak, így lett Bothida-ból Bathida, sőt ma már Batida. Bothmonostorából Balthmonostor, Szonna-ból Szanna.

³⁾ A régies magyar nyelv azonkívül, hogy a ragok egybehangzásának törvényét még nem követelte oly szigoruan, pl. „milottben“ e helyett milottban „székra“ ehelyt székre, sokszor használ „a“ hangzót, ott a hol mi már „e“-t mondunk, pl. „Pescera“-ma Peszere (Várad regestrum 105. §.) „Bencia“ ma Bencze (II. o. 117. §.) „Micusa“ ma Mikese és Micske (Cod. Dip. III. I, 157. l.) Mika ma Mike számtalanszor előfordul. Hasonlóképen „ycia“ mai kiírással és kiejtéssel. „Itcze.“ Ugyanigy az alább említett „Chekafuka“ „Perafuka“ mai kiejtéssel Csekefoka, Perekfoka.

gyula-dobozi országutat szeli és úgy Gerla felé huzódik. Itt is egész pontosan megegyezik a hetedfél százados határleírás a mostani topographiai állapotokkal; azt mondja ugyanis a határleírás, hogy (a határ) a Körös-ből kilépve *felülről* (*superius*) *érkezik* az Itczefokához; és csakugyan az Itcze ér ma is délre fekszik Szannától és a Fekete-Köröstől, ennélfogva onnan valóban felülről lefelé kellett jönni a határnak.

Ez mutatja egyszersmind azt, hogy a határ irányt változtat és most már délfelé halad. Ez irányban öt határpontot említ a határleírás, névszerint Lehod fokát, Csekefokát, Köröst (nem a folyót, hanem talán erdőt), Lodülés-székét és Perefokát, de sajnos, ezek neveit mind elmosta az idő, Perefokánál újra fordul a határ, a mit az oklevél azzal jelöl, hogy nem „inde“, hanem „exinde“-vel kezd. Ez irányban első határpont az Aranyág. Szóról szóra fordítva aranyhegy (*mons aureus*) lenne, hanem hát nem lehet azt olyan nagyon szóról szóra venni, mert hol volna itt az alföldön valóságos hegy (hacsak olyan átvett értelemben nem, mint a gyulai Sándorhegy, Kálváriahegy) és különben a régi magyar nyelven e szó is ág kifejezte azt, a mit a „mons“ hegy szó jelent és azért egész bátran így fordíthatjuk le e szót „mons aureus“ : Aranyág. Ezzel megtaláltuk a harmadik, ma is meglevő és ismeretes határpontot, mert a mai vasuti állomás körül fekvő szőlőket Aranyág-nak nevezik a gyulaiak. Az Aranyágtól a temető felé tartott Szerhet határa és ez utolsó határpont előtt elhuzódva, megint a Fehér-Köröshöz jutott és ott csatlakozott a Fehér-Körös balpartján eső földrész határához.

Hosszas vizsgálódásunknak tehát meg van az eredménye. Nemcsak annak megtudása, hogy Szerhet határának legnagyobb része a Fehér- és Fekete Körös közt feküdt, hanem positiv adatokat is nyertünk, melyekből

Szerhet fekvését pontosan megjelölhetjük. Nem találunk ugyan meg minden határpontot, — hisz' ezt még kívánni is sok lett volna, — ámde mégis leltünk 3 olyan helyet, mely világosan tájékoztat bennünket és ezek: Szanna, Itczefok és Aranyág. E három határpont közt feküdt a régi Szerhet határa, vagyis Gyula mai határán a gyula-dobozi út mindkét oldalán. Sőt, ha jól vesszük a dolgot, e három határpont közt még valami csekély emlékre is bukkanunk, és e csekély emlék a régi Szerhet elferdített neve. A gyulai határnak az Aranyág és az Itcze-fok vagy ér közt terülő részét *Szeregyházának* hívják. E helynév Szeregyháza a régi Szerhet-ből származik. De mikép? Azt épen úgy nem lehet teljesen ki-magyarázni, mint azt, miként lett Szeregyházából Szál-egyháza, mert mások így is hívják. Nem tudták jól és biztosan a régi nevet, megtoldották „egyháza“ vagy „háza“ járulékkal és Szerhet-házából lett Szeregyháza. Különben is nagyon meddő dolog az ilyen találgatás, elégedjünk meg annak tudásával, hogy a mostani Szer-egyháza határrészen és a mai Csikosér pontján egykor külön falu állott, melynek régi neve Szerhet.¹⁾

De kik laktak egykor e helyen? Mi volt foglalkozásuk? Mi okból irták kis lakóhelyük határpontjait is oly részletesen, hogy arra hat-hét század fergetege után is rá lehet ismerni?

Mindezekre a feleletünk ez. E helyen egykor vár-népek voltak. Lakosai nem fegyveres szolgálatra, hanem a vár föntartására, kijavítására és az őrség élelmezésére voltak kötelezve. Legfontosabb foglalkozásuk volt a halászat, nevezetesen 1232-ből tudjuk, hogy a vár halászainak 6 tanyájuk volt Szerheten. Ez magyarázza meg, miért terjed határa mind a két Körösig és a ha-

¹⁾ Hogy maga a falu e tájon állott, mutatja az, hogy az Aranyágtól nem messze volt a temetője.

tárleírás mért jelöli meg oly pontosan a tokokat. A két Körösön kívül a határon lévő 5—7 fok és örvény is gazdag volt halakban, hisz az akkori vízbőség mellett ez erek és fokok fölérték a mai Körösökkel és a sok mocsár meg tó (régiesen sár) bőven pótolta azt, a mit egy évben a halászok a fokokból és folyokból kifogtak. — Ez fejti meg azt is, miért tartozott Szerhet Zaránd várához és nem Békéshez, noha ehez közelebb feküdt. Békésnek nem volt szüksége ilyen halászhelyre, hisz magának Békésnek határa is tele volt ilyen folyókkal és fokokkal. Ámde szüksége volt rá Zarándnak, mely már feljebb a hegyek felé esett, és így környéke nem volt gazdag a halakban.

Ez volt Szerhet állapota II-ik, vagyis jeruzsálemi András koráig. Ekkor nagy fordulat történt a helység sorsában. II. András királyunk, hogy magának barátokat szerezzen, meg hogy pénzzavarán segítsen, a várak földet és népeit eladományozgatta. A sok elosztogatott várbirtok közt volt Szerhet is, és pedig ezt a hatalmas Csák nemzetség egyik nagy befolyásu tagja, Miklós, csanádi és később bihari főispán, a híres Ugrin, esztergomi érsek testvére kapta meg. Mely évben történt ez, szorosan még nem határozható, csak azt tudjuk, hogy 1230 előtt.

De nem sokáig volt Szerhet az új uraság kezén. Az ország rendei és első sorban a király első szülött fia, a későbbi IV-ik Béla király fölzúdultak a vár javak illetén elvesztegetésén és kényszerítették a királyt, hogy az ok nélkül tett s kárt okozó adományozásokat visszavonja. Béla és Kálmán királyfiak voltak kiküldve bírónak. Ezek előtt meg jelent Csák Miklós is és előmutatta az ő okleveleit. A vizsgálat eredménye Miklós urra nézve egy kicsit roszul ütött ki, mert a kezén levő várföldek nagyobb részét visszavették tőle; nevezetesen a

zarándmegyei várföldek közül visszavették Albát (talán Fehéregyháza?) Krakkót és Szerhetet; ellenben csak két-tőt, Vári és „Waroct“-ot, (a mi bizonyosan egy a mai Várajt pusztával, mert pl. a fehérmegyei Tabajd falut is „Tubogd“-nak irták akkoriban) hagyták meg nála.¹⁾ Innen van, hogy Csák Miklós 1231-ik évben kelt végrendeletében még csak említést sem tesz Szerhetről, míg ellenben Váriról és Várajt-ról intézkedik.²⁾ Szerhet két évig megint várföld volt.

De csak két évig. II. András királyunk változékony és állhatatlan férfiú volt. Csák Miklósnak, a hatalmas főúrnak talán nem is nagy erőtesztésébe kerülhetett, hogy a királyfiak ítéletét megsemmisítesse és a király által visszavonassa. II. András királyunk 1232-ben csakugyan megváltoztatta a tőle is megerősített 1230-ki ítéletet és a többieken kívül a három elvett zarándmegyei várföldet és így Szerhetet is visszaadta Csák Miklósnak. Hogy pedig Miklós úr e birtokokat minden hiány nélkül kapja meg, a király kiküldötte hív embe-rét, Alberti Mózes-t és az nemcsak beigtatta Csák Miklóst, hanem a birtokok határait is megjárta, följegyezte és a visszaadásról szóló nagy kiváltságlevélben szépen bemondotta.³⁾ Ekkép tették írásba Szerhet 1232-ki határpontjait és ezért irták le azokat oly pontosan, hogy még mai nap is el tudunk igazodni rajta.

Szerhet ekkor újra magánbirtok lett, még pedig tökéletesen, mert a Szerheten lakó halászokat is oda adta a király a váradi püspöknek. Csák Miklós azonban ezen második adományozás által a halászaton kívül valami nagy megrövidítést épen nem szenvedett, mert a

¹⁾ II. Andrásnak a királyfiak ebbeli ítéletét helybenhagyó, 1230-ki oklevelét ujabban és kijavítva kiadták a „Hazai okmánytár“ VI. k. 25. l.

²⁾ Cod. Dip. III. II. 229. l.

³⁾ Hazai okmánytár I. k. 11—13. ll.

halászoknak még csak annyi földjök sem volt, mint a mennyi az udvar és házhelye.¹⁾ — Ekkép birta Csák Miklós Szerhetet, de szerény nézetünk szerint megint csak rövid ideig, mindössze 3—4 évig. Következtethetjük ezt abból, hogy Csák Miklós 1237-ben újabb végrendeletet készít, elosztja minden birtokát, de Szerhet-ről ebben is hallgat²⁾ akárcsak az 1231-iki végrendeletében. Nagyon könnyen megtörténhetett és az ellenkezőt hinni épenséggel nincs okunk, hogy midőn végre IV. Béla kezébe vette az ország kormánypálcáját (1235.) és teljes szigorúsággal kezdett föllépni az atyja idejében elharapódzott visszaélések ellen, megemlékezett 1230-iki, Csák Miklós ellenében hozott ítéletéről és azt Zaránd vára érdekében újra érvényre emelte, miáltal Csák Miklós Szerhetet elvesztette. Sőt nem tudjuk, nincs megírva sehol, mi, mi nem jött közbe, de a jelek arra mutatnak, hogy az ismeretlen 1235—36-iki ítélet még keményebb volt, úgy hogy Csák Miklós még az 1230-ban megmaradt Vári és Várajt birtokából is kiesett; legalább 1237-ben már ezek sem kerültek felosztás alá.³⁾

Csák Miklós fia, Lőrincz, őrizte hiven a Szerhetre, Várira és Várajtra vonatkozó okleveleket, várva a boldogabb időket, mikor majd újra visszaszerezheti e birtokokat, de hiába várta. Az okleveleket őrizték, tartogatták később a Csák Lőrincztől származó Kisfaludy-ak is, nem azért, hogy jogi követeléseket támaszszanak velök, hanem mint hazánk történelmének hű forrásait és emlékeit; és az a Kisfaludy család, mely Kisfaludy Sándort és Károlyt adta a honnak, túl a Dunán Répcze-Lakon meg is mentette e becses okleveleket, melyek mind az ő családjuk, mind a magyar haza multjára

¹⁾ Hazai okmánytár I. k. 13. l.

²⁾ Cod. Dip. IV. I. 78. l. és Hazai okmánytár I. k. 16—18. l.

³⁾ U. o. u. a.

nézve valóságos kincsek. Azok közt, kik ezért köszönettel tartoznak neki, Békésmegye az első, mert annak Árpád-kori történetére igazán rá illik a költő szava:

„Szomorú tallóján ősi hirnevének

Hejh csak úgy böngész már valamit mesének!”

Szerhetre visszatérve az a kétszeri uraság-változtatás után mint várföld több mint félszázadig újra teljesítette azt, a mire még tán első szent királyunk kijelölte. Midőn I. Károly királyunk a Gyula körül eső királyi és korona-jószágokból megalkotta a gyulai uradalmat¹⁾, Szerhetet is ehhez csatolta, 1387-ben már ehhez tartozott.²⁾ Ezzel aztán előbb története, később határa egy lett a Gyuláéval mind napjainkig. Csak az bizonyos, hogy ma az egykori halászhely lakói rá nem ismernének falujokra, mert az erek és fokok helyén, a halak hűvös fészkein ma barázdákat hasít a szántóvető ekéje és kalásztengert lenget az esti szél.

Értekezésünk végén s talán soron kívül is helyet keritünk a következő kis megjegyzésnek. Szerhet történetében a legérdekesebb és figyelemre legméltóbb az, hogy még neve is történeti adat. Nem hiába figyelmezteti annyiszor a magyar tud. akadémia könyvtárőre, Hunfalvy Pál, a történetkedvelőket a nyelvre és a helynevekre. Ezek is történelmi emlékek, még pedig a legrégibb emlékek, mert felnyulnak abba az időbe, melyről okleveleink hallgatnak. — Hogy Szerhet-nél maradjunk, okleveleinkben nagy történelmi emlékeinkben hiába keresnénk feleletet e kérdésre: miféle nemzet lakott e tájon a magyarok bejövetele előtt, miféle nemzetiségű nép adott e falunak „Szerhet“ (magyarban érthetetlen) nevet?! De megfelel rá a helynév és azt mondja, hogy e nép szláv nemzetiségű volt. Mert „Szerhet“ tiszta

¹⁾ Békésm. rég. és m. tört. társulai évkönyve VIII. k. 118. l.

²⁾ Müncheni oklevél másolatok 9. sz.

szláv szó; e két szóból van összetéve „szer“ és „het,“ „szer“ annyi mint mocsár vagy láp, „het“-tel megtoldva „Szerhet“ annyi mint mocsáros hely. Ez az elnevezés nagyon ráillett az olyan községre, melynek határát a két Körösön kívül 5—6 fok és ér hasította. Kissé talán nagyon merész volna következtetésünk, ha Szerhet egész egyedül állna régi helyneveink közt, a maga szláv származással. De vannak azok közt többen is ilyenek. Mindjárt Szerhet mellett ott volt egyik oldalról „*Krakkó*“, később Gyula külvárosa (melynek szláv származása kézzel fogható) másik oldalról „*Szanna*“ (Bosniában hajdan egy megyét, ma egy folyót hívnak így.) Doboz határában ott van „*Petrezsán*“; Békés határában ott van „*Csarna*“, a mi annyit tesz mint „Fekete,“ ott van „*Balaton*“ a mi már 1295-ben meg volt¹⁾ és annyit tesz, mint sár. A körös-tarcsai határban levő „*Biristjó*“ sem az oláhoktól eredt, hanem a szlávoktól, valamint az endrődi „*Udvarnok*“ nevű határrész is. E 7—8 elvitázhatlanul szláv származásu helynévhez sorakozik még alkalmasint Doboz is; legalább ez utóbbi nagyon közel áll a Dubova, Dubivecz-féle szláv helynevekhez (dub-tölgyfa, Doboznak pedig tölgyes erdei vannak) és azonkívül a XIV-ik században egy Dán nevű oláh az általa alapított krassó-megyei falut szintén Doboznak nevezte el, az pedig semmiesetre sem használt magyar, hanem inkább szláv szót.

E futólag fölemlített adatokból messzemenő következtetéseket lehetne tennünk, de egyelőre csak a főberekre szorítkozunk. E helynevek világosan bizonyítják, hogy a magyarok idejövetele előtt e tájon is valami szláv nép tanyázott, de nagyobbbrészt csak a Fekete- és Kettős-Körös mentén; másutt, ha lettek volna is, oly csekély volt a számuk, hogy még egy helynevüket sem

¹⁾ Haan i. m. II. 12. l.

voltak képesek föntartani. — Gyulától Orosházáig, vagy Endrődtől Öcsödig a török hódítás előtt egyetlen szláv származásu helynév sem lelhető, annálkevésbé Szeghalom vagy Gyarmat környékén. — Ha az archeologia a történelem kalauzolását szívesen veszi, akkor ez az említett helynevek alapján az első és legrégibb telepedési helyek gyanánt a Fekete- és Kettős-Körös környékét jelöli meg.

Doboz, Szanna, Szerhet sorsából látjuk, hogy mivé lettek a magyarok által meghódított idegen népek, királyi, vagy várszolgákká! A magyarok lettek a hadi szolgálatot teljesítő vár-jobbágyok, ők a várnépek. Szerhet példája különben azt is mutatja, hogy a csekély számú idegen nép egy századig is alig volt képes ellenállni a tulnyomó igaz magyarság hatásának. 1232-ben a szerheti határpontok közt Lehodfokában, Pere, (vagy Pera)-fokában már csak a „Lehod“, „Pere“ szláv, a „fok“ *tiszta magyar*.

Ezeket kapcsolatban Szerhet emlékezetével szükségesnek tartottam fölemlíteni megyénk történetének legrégibb adatairól. Ha másra nem, figyelemgerjesztésre szolgálatot tehet.

Karácsonyi János.

II.

Hol feküdt Alabián ?

Megyénk történeti térképét lehetetlen addig elkészíteni, de még az okleveleket is lehetetlen addig megérteni, míg az egykor megyénk területén virágzott falvak fekvését meg nem határoztuk. Nem lesz azért hiába való munka Alabián fekvését nyomozni, annál is inkább, mert ez által némely tévedéseknek is útját állhatjuk.

Békésvármegye pusztáinak egy 1719—1728 közt készült összeírása ¹⁾ azt mondja, hogy Alabián a békési lakosok határába van kebeleztve — és azok kertjei vannak rajta. — Ellenben a Haruckern György 1736-ki adománylevele úgy említi e helyet, mint Gyula városhoz tartozó pusztát és nagyobb bizonyosagul Szeregyháza és Gyürkehely közt sorolja föl ²⁾ — Ha már a régiiek is ily zavarban és tájékozatlanságban voltak e pusztá, de egykor falu holléte felől, mit kívánjunk a mai emberektől, a kiknek a tagosítás és mérnöki fölmérések következtében már szükségük sincs a határdombokra, vagy a régi helynevekre ?! Vannak mégis, kik úgy mondják, hogy Alabián Gyula és Vesze közt a Fehér-Körös *jobb partján* feküdt. ³⁾

Minthogy az újabbkori emberektől nem kapunk feleletet a fölvetett kérdésre, kérdezzük meg a régieket és azok írásait, a kiknek idejében még alabiáni telkes

¹⁾ Békés város levéltára II-ik fiók — lásd alább.

²⁾ Haan : Békésvármegye hajdana I. k. 41. l. és Mogyoróssy : Gyula — hajdan és most 180. l.

³⁾ Haan i. m. I. k. III. l.

gazdák jártak a gyulai várba s viszont néha-néha gyulaiak mentek el az alabiáni malomba.

Első adat Alabián fekvésére nézve az, hogy nagy vizi malma volt ¹⁾ és pedig a Fehér-Körösön. Tudjuk ezt onnan, hogy 1528-ban az Ábránffyak olyan dolgot műveltek, melynek következtében az alabiáni malom megállott. Ez a nagy dolog pedig abban állott, hogy az Ábránffyak a gerlai malom gátjait és töltéseit annyira fölemelték, hogy a Körös vize viszanyomatván, a nagy vízbőség miatt sem az alabiáni, sem a gyulai és várii malmok nem örölhetek.²⁾ Minthogy a gerlai malom a Fehér-Körösön állott, azon volt az alabiáni is, és így Alabián a Fehér-Körös mellett feküdt.

A második adat az, hogy Alabián épen Zaránd megyének a szélén feküdt. Bizonyítják ezt a következők: Alabián 1412-ben ³⁾ és 1561-ben ⁴⁾ Zarándhoz tartozott ugyan, de időközben egyszer Békésmegyéhez volt csatolva ⁵⁾, már pedig ez nem történt volna meg olyan könnyen, ha Alabián nem határfalu Békés- és Zalaegerszeg között. Ha már most kutatni kezdjük a Fehér-Körös melyik partján feküdt a kérdéses község, egy találjuk, hogy a jobb partján nem feküldhetett, mert ott a fővényesi Syket családé volt ⁶⁾, ezek birtoka pedig, nevezetesen Fővényes a Fehér-Körös balpartján esék és azonkívül tudjuk, hogy a Fehér-Körös jobb partján előbb Gyula ⁷⁾ később Vári ⁸⁾ volt Békés-

¹⁾ Meg volt még 1559-ben is. Békésmegye rég. és műv. tört. társ. évkönyve VIII. k. 75. l.

²⁾ Haan i. m. II. k. 150. l.

³⁾ Haan i. m. I. k. 111. l.

⁴⁾ Haan i. m. II. k. 175. l.

⁵⁾ U. o. 150. l.

⁶⁾ Haan i. m. I. k.

⁷⁾ Krakkó, Újfalú és Szentmóricz külső utczával. Müncheneri oklevél-másolatok. 293. 464. sz. sz.

⁸⁾ Földváry 1561-ki összeírása. Haan i. m. II. k. 176. Történelmi adattár. 1871. évf. 372. l.

és Zarándmegyék érintkezés-pontja, nem pedig Alabián. A mi a Fehér-Körös balpartját illeti, itt jóval feljebb nyult Zarándmegye határa, nevezetesen egész a mai Csaba alá, mint Gyula, Szent-Benedek, Gyürke ¹⁾ és különösen Fövényes példái mutatják ²⁾, de azért Veszénél tovább soha sem terjedt. ³⁾ Veszé volt a Fehér-Körös balpartján az első békésmegyei falu ⁴⁾, ettől feljebb Gyula kezdődött Zaránd megye széle és itt kellett állni egykoron Alabiánnak, vagyis a Fehér-Körös *balpartján* Gyula és Veszé közt, éppen szemben a régi Ajtóssal. Különben az eddigieken kívül, ha még más bizonyítékre is volna szükség, eléggé kitűnik ez onnan is, hogy midőn 1528-ban az Ábránffyak a gerlai malom töltéseit kellenél magasabbra emelik, e miatt először is az alabiáni malom romlik és csak azután a gyulai és várii ⁵⁾ Gyula és Gerla közt a Fehér-Körös jobb partján volt Ölyved és Ajtós, itt már el sem férhetett harmadiknak Alabián, következéleg a Körös balpartján feküdt és époly átellenese volt Ajtósnak, mint Veszé Ölyvednek.

Meghatároztuk ekkép, és pedig hiteles történeti oklevelekből és összeírásokból, hogy Alabián Gyula és Veszé közt a Fehér-Körös balpartján vagyis a mai gyulai határ Biczere nevű részén feküdt. Ámde itt peres földre léptünk, s mielőtt tollunkat letennénk, meg kell védekezni Alabián jogát e darabka földhöz. Mert mások ugy

¹⁾ Müncheni oklevélmásolatok 278. 293. sz.

²⁾ Az egri egyházmegye pankotai főesperességéhez tartozott. Schematismus Cleri Csanadiensis. 1830. 62. l.

³⁾ Cod. Dip. IV. III. 40. l. 1262-től szóló adat és Haan i. m. II. c. 60. és 176. ll. 1446. és 1561-ből.

⁴⁾ Az erdélyi sereg 1683-ban Békésről Arad-Szent-Marton felé tartván, október 26-án szállott meg Veszéhez a Fehér-Körös parton (Békém. r. és m. tört. társ. évk. VIII. k. 143. l.) a nélkül, hogy a Körösön átkelt volna; Veszé — tehát a Körös balpartján állott, legalább maga a falu, ha a határa mind nem is.

⁵⁾ Haan i. m. II. k. 150. l.

mondják, hogy itt hajdan Peszcerő falu vagy a mi még nagyobb és szebb dolog volna, a biczeri apátság feküdt.

Az első ellen akkép védekezhetünk legkönnyebben, hogy kimutatjuk, hogy Peszcerő nevű falu megyénk területén nem létezett. Ha szorosan vizsgáljuk a dolgot, 3 történelmi emlék szólna ilyen Peszcerő nevű falu léteztéről. És pedig időrendben első a váradi regestrum, mely szerint Hollós nevű tolvaj „de villa Pescera“ a tűzes vas próbán megégettetett.¹⁾ De ez a „Pescera“ biharmegyei falu volt, mert ugyanazon történelmi forrás szerint lakosa fölött a biharmegyei főispán ítelt, a többi vádlottak is mind bihariak, gyántaiak, harsányiak, iráziak stb. ma is megvan az emléke az Ugra alatt eső Peszere pusztában, mely a szalontai határhoz tartozik.

A második történelmi emlék a Földváry 1561-iki összeírás, mely Méhes és Mágor közt valóban „Peszterő“ nevet említ.²⁾ Ámde ez csak hibás másolat, mert az 1560-iki sokkal hibátlanabb összeírásban szintén Méhes és Mágor közt „Weszthő“ van irva ugyanazon birtokosokkal³⁾ világos dolog tehát, hogy az 1561-ikiben „Peszterő“ hibás és helyette „Wészthő“ volt irva eredetileg épen úgy, mint Szent-Katarina helyett Szent-Tornya és Konsicz helyett Környe.⁴⁾

Végre a harmadik történelmi emlék a Haruckern György 1736-iki adománylevele, melyben Székudvar után „Peczér“ nevű hely áll.⁵⁾ Ez sem volt a gyulai határon vagy Békésmegyében, hanem Székudvar mellett ott, a hol a mostani picséri dombok vannak: e helyt

¹⁾ 105. §.

²⁾ Haan i. m. II. k. 178. l.

³⁾ U. o. 173. l.

⁴⁾ U. o. v. ö. a 178. és 174 ; 178. és 173. lapokat.

⁵⁾ Haan i. m. I. 264. l. és 41. l.

hajdan Picsér nevű falu állott ¹⁾ s ezt nevezi az adomány levél Peczérnek másutt Becser-nek²⁾.

Peszczeroével szemben Alabiáné ekkép a győzelem, mi több már csak a „quod gratis asseritur, gratis negabitur“) a mit csak egyszerűen állítanak, egyszerűen tagadni kell) elv szerint Peszczero a békésmegyei helyek közül kitörlendő. — Áttérhetünk már most a másik véleményre, a biczerei apátság itt fekvésére.

Pár évtizeddel ezelőtt sok mindenféle hozzávetést lehetett kigondolni a biczerei apátság helyfekvéséről a *józan történeti kritika megsértése nélkül*. De ma már nem. Mert, a hol a történet elsőrangú forrásai, az oklevelek, szólnak, ott el kell hallgatni minden valószínűségnek és hozzávetésnek. Most pedig már az oklevelek is megszólaltak a biczerei apátság ügyében és e kérdésre: hol feküdt a biczerei apátság? e feleletet adják: 1) 1507. február 12-én a zöldei kastély iktatásánál *mint szomszéd* jelen volt a biczerei apát,³⁾ 2) 1522-ben az aradmegyei Csolt iktatásánál *mint tőszomszéd* jelen volt a biczerei apát egyik jobbágya, Puskás Balázs, *biczerei lakos*⁴⁾ — Ződi ma Schöndorf a Maros balpartján, (az oláhok most is Ződin-nek hívják). Csolt a Maros jobb partján állott Csicsér mellett (az emlékezete meg van a Maros „csolti ág“-ban). Pillantsunk már most a térképre, a régi Csolt és Ződi közt fekszik a csicséri sziget. Biczere mind a kettővel határos volt, nem feküdtetett másutt, mint a csicséri szigeten.

Mi tudjuk méltányolni azoknak érveit, a kik itt

¹⁾ Schematismus Cleri Chanadiensis. 1880. év. 62. és 63. II. és Történelmi Adattár, 1871. évf. 32. 9. l.

²⁾ Mogyoróssy: Gyula hajdan és most. 180. l.

³⁾ Hazai okmánytár V. k. 401. l.

⁴⁾ Pesty Frigyes közlése. A Történelmi és Rég. Értesítő 1883. évi. 165. l. Megjegyzendő, hogy a jobbágyság csak akkor jelentek meg az iktatáson, ha szomszédok voltak.

keresték a biczeri apátság helyét. Pár évtizeddel ezelőtt Paulányi Józsefnek, az udvari cancellaria fogalmazójának levele és a ma is létező Biczeri helynév figyelemre méltó okok voltak arra nézve, hogy a biczeri apátság fekvése e helyen kerestessék.¹⁾ De minekutána a hiteles történeti források más eredményre vezettek bennünket, az említett két érvet nem meghazudtolni, hanem másképp kell értelmezni. Nem akarunk kitérni ez értelmezés nehézsége elől.

Paulányi levelének e pontja: „A várban pedig egy templomnak Nagy-Apátúrsága volt a gyulai határbéli Biczeréről neveztetve és Szent-Benedek nevű birtokkal dotálva“²⁾ egyrészt hibás, mert Szent Benedek nem a biczeri apátsághoz, hanem a gyulai várhoz tartozott³⁾, másrészt pedig úgy értelmezendő, hogy Paulányinak csakugyan forgott kezén egy oklevél, melyben az lehet tölemlítve, hogy a gyulai várban volt a biczeri apát, vagy hogy csakugyan 1560 körül a gyulai várnak papja biczeri apát volt. Ez tévedésbe vitte Paulányit is, a többieket is. Mert tudnunk kell, hogy a XVI. században a szerzetesek fegyelme meglazult, és ekkor az apátságokat nemcsak szerzeteseknek, hanem világi papoknak is adományozták. Nevezetesen a biczeri apátságról is ki tudjuk mutatni, hogy ily sorsban részesült; így 1507-ben biczeri apát volt Mihály, ki egyszersmind csanádi kanonok és orodi főesperes volt.⁴⁾ Ép így birta később egy gyulai pap a biczeri apátságot, de ebből épügy nem következik, hogy a biczeri apátság Gyula

¹⁾ Mogyoróssy i. m. 186. l. és Balássy Ferencz: Magyar Sion 336—350. ll. Rupp. Magyarország helyrajzi története 67. l. Nagy Imre: Hazai okmánytár. VII. k. 419. l.

²⁾ Mogyoróssy i. m. 156. l.

³⁾ Lásd u. o. 195, 177. és 178. l.

⁴⁾ Venerabilis dominus Michael Canonicus Ecclesie Chanad, archidiaconus Orodienensis nec non Abbas de Byzere, Hazai okmánytár. V. k. 401. l.

mellett feküdt, mint abból, hogy 1507-ben Mihály apát csanádi kanonok volt, nem következik, hogy Biczere Csanád mellett állott.

De hát honnan vette magát, honnan származott a gyulai határ Biczere helyneve? ¹⁾

Pesty Frigyes nemrég a „Helynevek és történelem” cz. értekezésében a magyarországi szerbekről egy furcsa szokást jegyez föl. E szokás abban állott, hogy új telepítvényeiket régi lakhelyeikről nevezték el, pl. a múlt század közepén Oroszországba vándorolt marosvidéki szerbek új gyarmataikat: Bécska, Csanád, Nagylak, Glogovác, Szemlak nevekké ruházták föl. A szerbek e szokása nyitja a gyulai Biczere származásának. Tudjuk, hogy a XVII-ik században és később Lippától le egészen Makóig ráczok, azaz szerbek foglalták el az elszéledt magyarság lakóhelyeit²⁾ Midőn Gyula vára a töröktől visszakerült, a belévetett német várőrségen kívül még egy csapat szerb katonaság is került Gyulára.³⁾ Ezek külön megerősített városrészben laktak itt egészen 1717-ig és időközben egykori lakóhelyük nevét Biczert a Gyula és Vése közt levő félhold alakú pusztára ruháztatva, Alabián nevét feledésbe hozták. Így változott át Alabián Biczere. — Hogy pedig ez így volt, arra nem kell nagyobb bizonyosság, mint az, hogy 1700 előtt *egyetlen egy összeírás, egyetlen egy oklevél sem említi* a gyulai Biczert se Békés, se Zarándmegyékben.

Még egyet annak, a kit érdekelne e szó „Alabián” származására, pedig a nyelvtudós részéről megérdemel

¹⁾ Helynevek és a történelem. 1878. 24. l.

²⁾ Fábian Gábor: Aradvármegye leírása. 49. és 216. l.

³⁾ Thaly Kálmán: Gyula ostroma 1705. Békésmegye r. és m. t. társ. évkönyve 7. l.

egy kis érdeklődést, mert egész Magyarországon sincs több ilyen, tudomására hozzuk, hogy közvetlen Alabián közelében, csakhogy a Körös jobb partján, Gella és Ölyved közt egykor egy „Alla“ nevű ér folydogált³⁾ a mi arra mutat, hogy Alabián e két szóból van összetéve: Ala és Bián.

Haec omnia sine ira et studio
Vincit veritas!

Karácsonyi János.

³⁾ Békés város levéltára II. fiók. Jegyzőkönyv 68. l.

III.

Két összeírás a békésmegyei pusztákról.

Mivel mai nap a tagosítás, feledékenység és egyéb körülmények miatt a régi helynevek kivesznek, nagyon czélszerűnek tartjuk a régi összeírások, határjárások, tanuvallatások közlését és kinyomatását; mert hisz ezeknek történeti adataikon kívül azon nagy becsük is van, hogy még talán biztosabban, mint a fönmaradt, talán itt-ott elferdített helynevek, utbaigazitanak bennünket a régi falvak, okleveles adatok stb. föltalálásában.

Ez okból itt közlünk két összeírást. Régiségük is elég tekintélyes, mért másfél századnál idősebbek, s azonkívül legalább a második autopsia után készült. Mind a két összeírás egy okból készült. T. i. a Haruckern György részére 1722-ben készült adománylevélből sok az adományozott városok és falvakhoz tartozó rész és birtok kimaradt. Hogy az ekkép kimaradt helyek pör útján vissza ne vétessenek és a kapott helységek határai meg ne csonkíttassanak, Haruckern mindenképen azon volt, hogy e kimaradt pusztarészek összeírassanak és egy új adománylevélbe foglaltassanak. Hogy az itt közölt összeírások is e végből készültek, onnan bizonyos, hogy az I. számúban Apáti pusztá leírása az okból van elhagyva, mert az adománylevél már föl volt véve. (Praediolum unum Donationibus insertum); a II. számúra kívülről határozottan rá van vezetve az összeírás czélja e szavakkal: „Praediorum Inclito in Dominio neo impetrandorum intro specificatorum pervestigatio“ (a tekintetes uradalom részére ujonnan megszerzendő s belül fölsorolt pusztáknak megvizsgálása.)

A mi a két összeírás idejét illeti, az I. számu 1722—1728. időszakban készült, a mit onnan tudunk meg, hogy Endrődöt még pusztának mondja (praedium) Endrőd pedig 1728-ban települt meg.¹⁾ A második II. számu pedig 1731-ből származik, a mint látni fogjuk. Megjegyzendő még, hogy az I. sz. latinul van írva s azért azt egyszerűen magyar fordításban közöljük; a második magyarul van ugyan írva, de csak olyan latinos magyarsággal s azért azt is itt magyarázó szavakkal kísérjük. Lássuk már most a két összeírást:

I.

Az alulirt és ugyanott megnevezett földrészek igaz és valódi leírása. A sorrend ez:

1-ször. Eperjes és Kerekegyháza. Ezek, az előbbi időkben kiválóan benépesített kigyósi Kigyós²⁾ területtel szomszédosak s azért ugyanabba vannak befoglalva, s továbbá semmi jellel, romokkal vagy távolsággal sincsenek megkülönböztetve, hanem már régen elhagyatva, a mint már most is a kigyósi pusztát alkotják.

2-szor. Kis-Környe. Körülbelül félórányi út távolságra Szeghalom falutól. Elneveztetéséből Szeghalom. ítélve nem pusztá, hanem a Körös egyik körül folyó erétől már rég hivattatott ekkép és mint ilyen, Szeghalomhoz tartozott és az is birta.

¹⁾ Nem pedig 1718-ban mint eddig hittük; mert Nemes-Kereki, ahonnan a mai endrődiek átköltöztek állott még 1723. 1725- és 1728-ban (Békésm. r. és m. t. társulat évkönyve. IX. k. 92. 93. és 95. ll.) s azonkívül 1766-ban Gyulai István 58 éves endrődi lakos, a ki N.-Kerekiben is lakott 6 esztendeig, egész bizonyossággal mondja azt, hogy N.-Kerekinek elpusztulásával „szállották vala meg Endrődet ezelőtt 38 esztendővel“ (1766—38=1728) — vagyis 1728-ban. Békés város levéltára II. fiók.

²⁾ Ez oldaljegyzetek más kéztől származnak.

3-szor. Edeles. Ez egy dombocská, közönségesen halom, száz meg száz ezen vidéken fekvő különböző nevezetű halmok közt. Csupán Tarcsa falu lakosai nevezték és nevezik így s békével birtokolják. Tarcsa.

4-szer. Kamut. Ugynevezett völgy, vagyis laposabb hely a síkságon, hol t. i. a barmok megítatására könnyebben készíthetnek kutakat (fontes adaptantur); minden bizonyos körülzárttság és kiterjedés nélkül Békés város határába van belefoglalva.

5-ször. Földvár, a mi magyar nyelven valami földből készült védőhelyet jelent, egészen a gerendási pusztán fekszik. ¹⁾ Bizonyos ott létező ásástól, ároktól, kerítéstől vagy közönségesen mondva sáncztól neveztetik ekkép; tulajdonkép nem pusztá, mert most is látszik, hogy régebbi időkben olyan ideig tartó menedékhely volt a szükség esetén, vagy inkább olyan sánczolat, melyhez hasonló példákat többnyire másutt is lehet találni. Gerendás.

6-szor. Tőgye: A Körös hajlásától vagy körületétől így nevezett csekély hely; szoros érintkezése sőt egybekapcsoltsága miatt az *azelőtt jól benépesített endrődi pusztá* határától sohasem volt (?) külön választva, sem pedig másfelé követelve. Endréd.

7-szer. Nyárszeg. Gyoma faluhoz tartozik és egyszerűen a Körös körülvételétől nevezetük ekkép; nagyon kicsiny. Gyoma.

8-szor. Kondoros. Bizonyos ott végig húzódó völgy miatt Nagy- és Kis-Kondorosnak

¹⁾ Ez a mai Pusztá-Földvár falu Apácza és Orosháza közt; nem pedig a békési „Földvár.”

nevezett puszta. Azonban semminemű romokkal vagy valószínű emberi tanubizonysággal sincs hitelesítve.

9-szer. Apáti. Az adománylevelekbe föl vett kis pusztácska.¹⁾

Gella. 10-szer. Dánfok. A Körösből (kivált áradás idején) kiágazó csekély ér vagy tó (lacus), a mely Gella falu mellett esvén nevének természeténél fogva mindig (?) Gellához tartozott.

Békés. 11-szer. Alabian. Az áradástól egy kissé biztosabb és kétségkívül már a török járom idején mai nevével felruházott helyecske, Békés város lakosaitól házi kerteknek használtatott és városuk határához tözsomszédosan kapcsoltatott.²⁾

Gyula. 12-szer. Remeteegyháza. Régtől fogva igy nevezett mocsárok közt levő földrész, mely Gyula városával szomszédos és ugyanazon város határának közepén fekszik. Mindössze is körülbelül 200 méhkas tartására használható; különben nevérol és területéről ítélve épen nem puszta, valamint

Gyula. 13-szor. Györkehely sem. Ez hasonlókép a gyulai határtól mindenünnen körülkerített földrész. Mivel a számtalan vizek közt emelkedettebb helyen van és némileg földmivelésre alkalmasnak mutatkozik, azért a közelebbi időben körülbelül 6 gyulai lakos szalmát szokott oda hordani barmaik kiteleltetésére. E helyet valamint ezen határ egyéb részeit a

¹⁾ A 8. és 9. számunál nincs kitéve, hova tartozik.

²⁾ E pusztát alkalmasint Csatárral vagy Dánfokkal téveszti össze az összeírás. Alabián, mint láttuk, másutt feküdt.

lakosok nevezték el máskép, a hol más Sziget, Farkashalom, Szöllőshalom, Balassa Erdő nevű, Gyula.
a város mellett fekvő részek is vannak.

14-szer. Torda. Csupa mély lápokból áll és Szeghalommal szomszédos. Soha máskor csak a legkeményebb tél idején közelíthető meg és nádvágásra csak akkor használható. Szeghalom.

15-ször. Tatárrét-nek nevezett kaszáló, a hol hajdan a tatárok barmait legeltették (?) Öcsöd falu határában fekszik és minden perlekedés nélkül mindig oda birták. Öcsöd.

16-szor. Az említett öcsödi határ mentében az Öcsöddel szomszéd Kun-Szentmárton hely felé szintén van egy földrész, Báboczkának hívják és mindenkor az öcsödiek használták békével és saját határuk képen.

17-szer. Donát. Félórányi távolságra Szentés városától és az emlékezetet meghaladó időktől a szentesi határhoz van kapcsolva.

18-szor. Décs. Hasonlóképen az említett Szentés város határába van foglalva és ember emlékezet óta elválaszthatatlanul oda tartozik.

19-szer. Nagy- és Kis-Csákó. Az egykori Szénás falu határával van egybekötve és semmi határjellel vagy romokkal nincs megkülönböztetve, hanem csak úgy nevezik és oda használják.

20-szor. A Csaba falu mellett eső és nem Patymának, hanem Podánynak hívott ¹⁾ föld-

¹⁾ Pedig bizony Patyma volt annak igazi neve a régibb időkben, így fordul elő Csaba 1525-iki határjárásában is. (Haan i. m. II. k. 1441.) Egy egyház is állott e kis helyen, mely a Dürer Albert által oly híressé tett Ajtóssy család birtoka volt. De 1725. körül már nevét is enyészettel fenyegette az új Podány (tót?) szó, ma talán már a Podány. nevét és helyét is elfelejték!

résről ugyanaz mondható, a mi az előbbiekről. Mert e rész csupán egy csekély völgyből áll, a hol egy pár kut van készítve a barmok itatására, különben semmi hasznót sem hajt.

(Kivülről: Fölsorolása vagyis igaz és valódi leírása a belül följegyzett pusztai földrészeknek vagy határrészeknek (diverticulum.) Az eredeti latin Békés város levéltára. II. fiók.)

II.

Anno 1731. Diebus Augusti Mensis (Augusztus hónapjaiban.) A pusztáknak s ugyanazok határjeleinek és szomszédainak fölsorolása.

In Eötsöd (más kézzel) die 6-a aug. Tatárszállás, qua appertinentiae (mint tartozék) által a Körösön a Büdös érnek eredetinel vagy torkánál a Körösbül délfelől Öcsödnek, azon ér egyenesen a mesterszállási Fekete nagyhalomra, a melly halom alatt az említett бүдös érnek délfelől való partján vagyon régi határ. 3. Onnan a Róka lyukas Laponyag étszak felé, azt a hol Turi, Mesterszállási, Földvári (Tisza) és Tatárszállási határok concurrálnak (összefutnak.) 4. Onnan az Özény mellett étszak felől közelebb való Laponyagnál vannak bizonyos határok és (?) Laponyagok, azon Laponyagtul elsőben mostani Öcsödiek ususuk (gyakorlatok) szerint az Öcsödi Körösön való Itatónak (táján?) vannak Török által hanyattatott evidens (nyilvánságos és bizonyos határok. Praetensive (állítólag) másodszer az említett Laponyagtul régi bizonyos határok, melyek Földváriak által elhánytattak. Olasz Gergely, Gulyás János, Szentestől. Szücs (?) István Turrul . . . bizonyágtételéből declaráltattak (találtattak) az Ördög sz . . . nál most is extáló (létező) megmutatott határig voltanak, azon

Ördög nál lévő határtul a T Kocsis örvényig, (mely napnyugatfelől utolsó határ) az hátan két meg látszó megmutatott határok találtattak (áthuzva) oldaljegyzet: ab Occidente (nyugat felől) Czibakházával conterminált (határos volt.)

Fehéregyház. Praedium (puszta) Öcsödtől versus meridiem (dél felé) a Körös parton vagyon egy határ, mely pusztát a Körös vize Mesterszállástul ab Occidente (igy) ab Oriente (keletfelől) helyett választja, a Mogyoróshalom másodszor, a Meridie (délfelől) Szentandrás határtul a Kis-Karkányos erre (ere) szintén az Átalag halomig, az holott találatnak bizonyos határok, az hegyes halomnak nap nyugot felől való részén is, melyek nap nyugot felől az ötsödi határtul Fehéregyházát distingualják (megkülönböztetik), consequenter (következőleg) a Karkányoshalma, mely halom a Fehéregyházhoz tartozandó, észak felől a Körös által Tatari-szállástól, Mesterszállástól megkülönböztetik.¹⁾

Bábotzka. Praedium (puszta), a ki ab Occidente és Meridie (nyugat és dél felől) határozódik Kun-Szent-Mártonnyal, az kinek is első határa vagyon szent-mártonyi Toknál, többek is találatnak a Bábotzkai Kettősig és a Bábotzka délfelől való halomnak ugyan délfelől való részén vagyon egy határ, azon halomtul a Nádas halomig (az holott Szent-Mártony, Veresegyház, Szent-András ugy Bábotzka egybemennek) vannak evidens (nyilvánágos) permittált (megengedett) határokkal együtt hánt határok; azon Nádas-halomtul észak felé egyenesen bizonyos határok, melyek Szent-András és Bábotzka között napnyugatfelől külömbiséget tesznek, találatnak az ötsödi régi kutig, a ki most is existál,

¹⁾ Ebből világosan látszik, hogy Békésmegyének a békésm. r. és m. tört. társulat által kiadott nagy térképén hibásan van téve Fehéregyház, Szentandrás és Káka puszta közé, mert Öcsöd és Szentandrás közt feküdt.

(létezik), és mindenkor Öcsödhöz tartozott, és a Jósá kertje is, észak felől Öcsöd és Bábotzka között az Uri halma, Szörhalma (a mely halomnak Nap nyugot felől való részén exstál bizonyos határ); és Gyalu alatt dél-felől levő Tűzköveshalma tesznek distinctiót (különböztetést) és választást. Gyalutól Bábotzkát a Körös separálja (választja el).

In Endréd, 8. M. Aug. (Auguszt hó 8-án). Tógye, praetensa (követelt) rész, mely Napnyugot felől Kis Détsével határos, Napkelet felől pediglen Endréd és említett Tógye között semmi egymástól megkülönböztető határok nem találtattak. *Túrról . . Ász (szász?) Mihály, a ki (töröki) idejében lakosa is volt — Tógyének.* Tanu által nem tudatott, nem mondattak maradok in suspenso ad declarationem D. P. Benyitzki (függőben maradt tekintetes Benyiczky Úr eldöntésére.)

In Gyoma die eodem (ugyanaz nap). Nyárszeg, a ki Gyoma és Endréd között való extans (létező) sziget, egy felől sem lévén megkülönböztető határ csak diverticulum (határrész) lenni nem pediglen Pusztának találattott, de mely helységhez kétségben hagyatott.

In Tartsa. Edeles, hogy mindenkor Ember emlékezetitül fogva, sőt a kiknek az Atyjok is Tartsán (Juhos névü embereknek) született volna, mindenkor mint Tartsához tartozandó rész (igy) birták, és most is birják, sőt Vizeknek nagy Áradási lévén Istállókat Edeleshalom mellett körül tartottak és ott laktak, mely Edeles mint Tartsai határ Napnyugot felől contermináltatik (határos) Félhalommal, Dél felől Berinynyel, Napkelet felől Ladánynyal.

In Szekhalom die 10 Aug. (Auguszt. 10-én.)

Torda Praedium. Délután megvizsgáltatott és tsak merő Nádasnak találattott, a ki Napkelet felől Csökmő

helységgel, Dél felől Vésztűvel, Mágorral nap nyugot felől és észak felől Szekhalommal határoztatik, semmi egyéb határok, hanem csak a nagy Tók találtattak.

Kis-Környe, mely Napkelet felől Szekhalommal, Dél felől Mágorral és Fássi helységgel, Napnyugotra Ladány-nyal, észak felől Kiskárolylyal határoztatik.

In Békés — Kamut, mely Pusztá Békés városától különvaló volt, Békésnek Napnyugot felé esik, s mindennütt Békéssel határos és Békési határ között terminaltatik (foglaltatik), első határa észak felől a határhalmon vagyon, onnan ismét körül körül most is exstáló bizonyos határok találtattak. Napkelet felől valamely kúthely különbözteti. Délfelől ismét Borosgyánnal határoztatik, mely megnevezett Pusztának vagyon m sze a ki Gyúr Pusztán által Soprony, Csákó és Szentmiklós puszták között találtatik, hogy száz Marha rajta elnyaralhatna Detegaltatott (fölfedeztetett.)

In Békés — Danfokh, Békés városának Délfelől való részén által a Malmon a Körös Parton bizonyos hát, az hol Békési Lakosok régtől fogva káposzta Földnek élték, most is élük, mint egy Körösnek valamely Szigetje, a kit Török Világba négy öt Gazda lakott, különvaló independens (független) lakosok voltak a Békésiektől, de semmi bizonyos határát, extentióját (kiterjedését) nem mutathatták s tudhatták.

Csatár, a kit említett Danfoktól a Körös különbözteti (a Fekete-Körös egy ága lehetett) észak felől és a Medves (ma is meglevő ér) Békéstől, úgy Napkelet felől délfelől pediglen conterminál (határos) Gellai határral, mely két határ között most exstáló (létező) ér hasítja és az erdő Gellai határban vagyon, Napnyugot felől a Körösig (Fehér) és nem is tovább extendál (terjeszkedik).

(Kivülről. „1731. esztendőben Szeptember (ez hibás, mert Augustusban volt a vizsgálat (hó napjaiban a tekintetes uradalom részére ujonnan megszerzendő puskának megvizsgáltatása, megmagyarázása — Tekintetes Benyiczky János ur közreműködésével.“ — Eredetie rossz, alig olvasható irással Békés város levéltárában. II. Fiók).

Közli: Karácsonyi János.

Regesták

Békésvármegye közgyűlési jegyzőkönyveiből

1715—1795. oszt.

(Folytatás.)

III. Egészségügy.

Most, midőn ezeket írjuk, van Békésvármegye területén 61 orvos, 22 gyógyszerár, 16 állatorvos, 84 okleveles bába, 1 köz- és 2 községi kórház, 6 községi ápoloda.

Hogy minő primitív, szánandó állapotban volt a közegészségügy vármegyénkben ezelőtt csak száz évvel is, arra érdekes világot vetnek a következő adatok:

1728. eszt. vármegyei chyrurgus volt valami Kébb nevű 25 forint évi fizetéssel. Ez valószínűleg nem vizsgázott sehol, vagy talán igen ügyetlenül viselte magát, mert már

1733. eszt. Haruckern György főispán meghagyása folytán a vármegye szolgálatából elbocsáttatott s helyébe Riber János választatott.

1738. eszt. pestis dühöngött Békésben s tartott egész 1740. eszt. végeig. Eleintén Biharban, Szegeden, Aradban (Kovaszinczon és Kúvinban) mutatkozott s ezen utolsó két helyről jött Békésbe. A megye azonnal minden községben vesztegházakat (contumatio) állíttatott a községeken kívül való gyepen s meghagyta, hogy amint valaki, akár ur akár paraszt, inficialtnak tapasz-

taltatik, azonnal a veszteglő házba zárassék. Azonkívül Gyulán és Csabán meghagyatott a szolgabiráknak, hogy naponkint sorra járják a házakat, a ki pedig pestisbe esik, annak a községen kívül minden ruháját, ágyneműjét égettesék el, a házat csukják be s minden hozzá tartozandóit vitessék ki a gyepre, hogy azokkal senki ne közlekedhessék.

(A szájbeli hagyomány szerint 1738. eszt. Csabán a végső ház ott állott, hol jelegleg a gymnasium áll. Ezen-tul egy mély sáncz húzódott, — talán a régi, háborús idők maradványa, — s a sánczon tul, ott hol most a főszolgabirói lak van, volt felállitva a contumaciós ház. Az akkori evang. lelkész, Burian Sámuel, naponkint ki-járt oda s a vesztegházban lévő pestises betegeknek kiszolgáltatta az Ur vacsoráját, úgy hogy az ostyát és a bort a sáncz innenső partjáról egy hosszú póznán nyujtotta át nekik a tulsó partra.)

1738. eszt. kéri a megye a főispánt, hogy miután egyetlen chyrurgusa vérhasban meghalt, (valószínűleg a fentemlitett Riber János) küldjön más ügyes chyrurgust Bécsből. A főispán elküldte Szaicz Gáspárt.

1739. eszt. a pestis ujra kitört, kivált Gyulán és a Sárréten, minél fogva a megye azon szigorú parancsot menesztette a községekbe, hogy ha valamely pestises ember merészel, oda hagyva a contumaciós házat, ide s tova járni, azt bárki szabadon agyonlőheti, sőt ezért még egy aranyat kap jutalmul a megyétől. A pestis dühöngése következtében a helytartó tanács a megyében a törvénykezést ideiglenesen beszüntette, meghagyván a megye tisztviselőinek, hogy azért székhelyeikről eltávozni ne merészeljenek.

1740. eszt. a pestis ujra kitört.

Ezen szomorú időben a többi községek békességesen viselték magokat s zúgolódás nélkül türték az Isten

által reájok bocsátott csapást. Csak Békés városának lakossága szegült ellene a megye azon rendeletének, hogy a pestises betegek contumaciós házakba zárassanak és haláluk esetére minden egyházi szertartás nélkül temetessenek. A megye, hogy csendet eszközöljön, Békésre küldte a főszolgabíró és a csendlegénységet; de ezeket a városháza előtt egybegyülekezett nép megugrasztotta. A megye erre kénytelen volt két század katonát, azon kívül Gyuláról 55, Csabáról 40, Berényből 20 fegyveres embert küldeni Békésre, s csak így sikerült a már-már kitörni készült lázadásnak elejét vennie.

Egyébiránt a pestises idő tartamára III. Károly király által az egész kerületre nézve kir. főbiztosul volt kinevezve gr. Károlyi Sándor, (Rákóczynak egykori egyik főtábornoka), albiztosul pedig Békés-, Csanád- és Csongrádmegyék területére Andrassy Zsigmond csongrádi alispán.

Hogy minő intézkedések történtek az 1740. eszt. kitört pestis localisatiojára nézve, mennyire el volt zárva a közlekedés Békésvármegyéből mindenfelé, mint tiltakozott ez ellen Békésvármegye az alföldi megyék Földeákon és Kecskeméten tartott bizottsági gyűlésein, arról érdekes részleteket közöl a megye 1740. eszt. Octoberi jegyzőkönyve.

A pestisben elhaltak számát a megyei közgyűlési jegyzőkönyv következőleg adja elő. Meghalt pestisben:

Gyulán	1738. Jul. 15. — 1738. Dec. 17-ig—1059.
Csabán	1738. Jul. 1. — 1738. Sept. 1-ig— 61.
Váriban	1633. Nov. 1. — 1739. Febr. 15-ig— 300.
Gyomán	1739. Jan. 15. — 1739. Ápr. 3-ig — 485.
Sz.-Andráson	1739. Jan. 15. — 1739. Ápr. 3-ig — 228.
Öcsödön	1738. Nov. 28. — 1739. Máj. 25-ig — 440.
Dobozon	1739. husvétől — 1739. Aug. 9-ig — 171.

Tarcsán	1739. Máj. 22. — 1739. Nov. 12-ig —	341.
Berényben	1739. Jul. 6. — 1739. Aug. 2-ig —	28.
Békésen	1739. Sept. 15. — 1740. Jan. 5-ig —	1185.
Ladányban	1739. Oct. 15. — 1739. Dec. 29-ig —	220.
Szeghalmon	1739. Sept. 1. — 1739. Dec. 26-ig —	215.
Vésztőn	1739. Aug. 22. — 1739. Dec. 18-ig —	269.
Fáson	1739. Jul. 15. — 1739. Nov. 2-ig —	163.

Öszvesen 5165.

Lásd : megyei jegyzőkönyv 1741. eszt. 395. lapon.

Kár, hogy ezen évekből a megye lakosságának öszszeírását nem bírjuk; de miután 1773. eszt. az akkori öszszeírás szerint a megyének öszves lakossága 11,468 lélek volt, lehet mondani, hogy az említett pestises időben a lakosságnak több mint fele kihalt.

1738—1740. eszt. részint marhadögben, részint a szűk év következtében rossz élelmezés miatt eldöglött a megyében ökör 106, ló 450, borju 680, juh 6596.

A járványos idő okot szolgáltatott a m. kir. helyt. tanácsnak, hogy kérdést intézett a megyéhez, hogy mennyi az egészségügyi személyzet a megyében? s hány gyógyszerháza van? Mire a megye azt válaszolja, 1747. eszt., hogy a megyében sem gyógyszerháza, sem rendes orvos (medicine doctor) nincs. Van néhány sebész, kik azonban csak érvágással és sebgyógyítással foglalkoznak. 1749. eszt. egy újabb kérdésre válaszolja a megye, hogy Gyulán három sebész van, Békésen egy és Csabán is egy, kik azonban csak hajnyírással, érvágással, scarificatióval és sebgyógyítással foglalkoznak.

1751. Berkes István megyei chyrurgusnak választatik 30 frt évi fizetéssel.

1753. Megyei chyrurgusnak választatik Erneszt Károly 100 frt évi fizetéssel, de már 1761. eszt. fizetése 200 frtra emeltetik.

1760. A helyt. tanács recipét küld a marhadög ellen, mely következő: antimonii crudi, radicis gentianae, sulphuris, citrini, salis communis libras duas, baccarum iuniperi libram unam. Misceantur in pulverem.

1763. Bánátban és Aradban pestis mutatkozván, a megye Bánát és Aradfelé öröket állít.

1763. Kérdi a m. kir. helytartó tanács, hogy nincs-e üresedésben jelenleg a megyei rendes orvosi állomás? Erre a megye azt feleli, hogy rendes orvosa a megyének nincs is. Van egy megyei sebésze, ki némileg az orvosláshoz is ért. Rendes orvosra a megyének szüksége nincs.

Ugyanazon évben a m. kir. helyt. tanács ország-szerte elrendeli, hogy a megyei orvosok a gyógyszer-tárakra felügyeljenek és azokat időről-időre vizsgálják meg. Erre a megye azt válaszolja, hogy területén gyógyszer-tár nincs is. 1765. évben pedig egy újabbi kérdésre azt feleli: hogyha valakinek gyógyszerre van szüksége, azt Aradról hozatja.

1768. eszt. Miután a megyének értésére esett, hogy a gyulai és más községi sebészek a belső betegségek gyógyítására is merészelnek vállalkozni, a mihez nem értenek, ennélfogva valamennyien a gyűlés színe elébe hivattak, és komolyan megintettek, hogy belső betegségeket gyógyítani ne merészeljenek. (1768. eszt. 133. lap.)

1768. eszt. a m. kir. helytartó tanács felhívja a megyét, hogy fogadjon egy rendes megyei orvost, ki ingyen tartozzék gyógyítani és a szegényeket az orvossággal ingyen ellátni. Erre a megye azt feleli, hogy 15 év óta tart megyei sebészt, de ennek szolgálatát sem veszi senki igénybe a megyei tisztviselőkön és néhány gyulai gazdagabb németen kívül, úgy, hogy ez is csak nyomorog s alig bir megélni. Minthogy pedig a megyében sehol nincs oly lak, melyet orvosi laknak berendezni,

lehetne, új lakot pedig a megye nem építtet, minthogy az évi adók, a katonák tartása, és a katonai tisztii lakok építése minden erejét kimerítették, ennél fogva kéri a helytartó tanácsot, ne kívánja a megyét még ezen új és a mellett felesleges hivatal felállításával is terhelni.

1770. Jelenti a megye, hogy Vizinger Károlyt, ki f. é. Mart. 26. Bécsben tette le a vizsgát, megyei orvosnak fogadta 300 frt évi fizetéssel. Jelenti egyszersmind, hogy eddig a megye területén gyógyszer-tár nem volt, most azonban Aradról Gyulára települt át egy Poshard nevű fiatal gyógyszerárus, megkísérlendő, hogy képes lesz-e itt megélni.

1771. A helyt. tanács ujolag kérdést intézvén a megyéhez az egészségügyi személyzetre nézve, a megye azt válaszolja, hogy a fenebbi Vizinger Károlyon kívül, tart még egy Kesch János nevű, csehországi szuchodoli születésű megyei sebészt is, ki 1770. eszt. Bécsben tette le a vizsgát s lakáson kívül 200 frt fizetése van. Van ezeken kívül néhány nagyobb községben egy pár borbély, de ezek csak borotválásból, érvágásból élnek, nyáron pedig mezei munkával foglalkoznak.

1771. Poshard János gyulai gyógyszerész nem lévén képes a gyógyszer-tárból megélni, a megyéhez folyamodik segélyért. A megye rendeli, hogy évi 40 frttal segélyeztessék a közpénztárból.

1776. Ugyanezen Poshardra nézve rendeli a helyt. tanács, hogy miután tudomása szerint vizsgát nem tett s a gyógyszer-tárt is ahoz nem értő egyénnel kezelte. a megye adja át e jogot más, vizsgát tett egyénnek. Erre a megye azt válaszolja, hogy Poshard épen most van Nagy-Szombaton, a hol a vizsgát teszi le. (Később emlittetik, hogy oklevelét bemutatta.)

1777. Előfordul Grulik József, mint megyei physikus

1778. Józsa István mint megyei physikus az esküt leteszi.

1778. Eger Christian emlittetik, mint szarvasi chyrurgus.

1778. Stiler Antal mint gyulai gyógyszerész az esküt leteszi.

1781. Második megyei sebésznek választatik Vurm Ferencz évi száz forint fizetéssel.

1782. Beischlag János megyei sebész.

1786. eszt. Jun. 8. tart. gyűlés jkönyvéből kitűnik, hogy akkor még a három egyesült megyében csak Gyulán és Makón voltak gyógyszerertárak, és így sem Vásárhelyen, sem Szegváron, a megye akkori székhelyén gyógyszerertár nem volt.

1790. Jul. 15. Rigler Zsigmond megyei főorvos arra kéri a megyét, hogy a gyulai orvosi lak neki engedtessek át. A megye azt válaszolja, hogy lakjék csak továbbra is Csabán.

1791. Nov. 25. Jelenti a főorvos, hogy Csabán nagyon kezd elharapózni azon rút szokás, hogy a lakodalmi ételekbe némely gazemberek csupa pajzánságból titkon nadragulyát vetnek, hogy így a vendégeket egy időre elbódítsák, elbolondítsák. A megye 24 frt jutalmat tűz ki annak részére, ki az ily gazembert feljelenti.

IV. Egyes családok.

1732. eszt. a nemesi igazolási gyűlésen:

Csik Péter és *Ádám* testvérek bemutatják Mátyás királynak ősök Csik Imre részére 1465. eszt. kiállított adományos levelét.

Zaffiry Imre bemutatja 3-ik Károly királytól 1715. eszt. nyert nemeslevelét.

Névery Pál bemutatja családjának Rudolf királytól 1586. eszt. nyert nemeslevelét.

Csikay István bemutatja II. Ferdinandtól 1634. eszt. Nov. 6. adományozott családi nemeslevelét.

Miskolczy Mihály beterjeszti II. Ferdinandtól 1622. eszt. Máj. 22. nyert családi nemeslevelét.

Bagi György bemutatja 1697. eszt. April. 29. I. Leopoldtól nyert nemeslevelét.

Thúróczy András bemutatja családjának ugyancsak I. Leopoldtól 1659. eszt. nyert nemeslevelét.

Az 1732. eszt. megyei gyűlési jegyzőkönyvből kitűnik, hogy Tomcsányi János, a későbbi főispán *Tomcsányi József* öse, 1729. eszt. nyáron települt átál Turóczmegyéből Békésbe.

1732. eszt. jelenti a megyének özvegy Lövenburgné született Windischgrétz Erzsébet, hogy férje Lövenburg János Jakab, e megyének főispánja Jul. 16. meghalt.

Szöke, máskép *Mátyás János* bemutatja ősenek Mártonnak, III. Ferdinand által 1654. eszt. Oct. 28. adományozott nemeslevelét.

Almágy Márton alispán, nemességét igazolandó, bemutatja Heves várm. bizonyítványát arról, hogy ott nemessége kihirdettetett. Az igazoló levélből következő családfa jó ki:

Almágy János és György, testvérek

Ferencz, Márton, Erzsébet
békési alispán.

Dániel

békési szolgabíró.

1750. *Petrikovics János* szarvasi lakos igazolja nemességét. A nemes levelet kapta Petrikovics János III. Ferdinand királytól 1652. eszt. Febr. 28. s abból következő családfa jó ki:

János, nemességszerző

János. Mihály.

György.

János.*)

Bajkor János igazolván nemességét, abból következő családfa jó ki:

Bajkor Márton

Dávid Sándor.

János.

1752. Prentics Kristóf kondorosi haszonbérlo igazolja nemességét. A nemeslevél kelt 1722. eszt. Oct. 30. Prentics Mihály részére, ki magát a Rákóczy mozgalmak alatt az uralkodóház iránt, mint erdélyországi postamester érdemesítette. A családfa következő:

Prentics Mihály, postamester,
neje: Margics Margit.

Miklós. Ferencz. Kristóf nagykondorosi
haszonbérlo, 1752.

*) Ez a Petrikovics igen tevékeny, eleven eszü ember volt, 1753. eszt. összetoborzott több száz, elégedetlen családöt Szarvason, Berényben, Csabán s azokkal együtt áttelepült Nyiregyházára, Szabolcs várm. a gróf Károlyiak birtokára. Velök ment el az akkori csabai pap is, Vandlik Márton. Ezen települök vetették meg a most virágzó nyiregyházi evang. egyház alapját. Erről így ír Markovicz Mátyás szarvasi pap, a szarvasi egyház levéltárában felmaradt verses krónikájában:

An. 1753.

In regione Szabolcs Nyiregyház impopulatur.

Quo Vandlik Csaba migrat ibique docet.

Impopulandi autem Ioannes Petrikovics ius

Impetravit, homo szarvasiensis inops,

Nobilis ille quidem, sed sutor conditione,

Qui fuit estque meus compater ingenuus.

Az az: Ez évben telepítettett Szabolcs vármegyében Nyiregyháza, hová Vandlik csabai pap is, itt hagyva Csabát, elvándorol. A telepítési jogot Petrikovics János szarvasi nemes származásu, de szegény sorsu csizmadia mester szerezte, ki egybíránt az én jó komám.

1752. A *Bibics* család igazolja nemességét. A nemeslevelet szintén 1722. eszt. Oct. 30. kapta Bibics Lukács és János, kik magokat a Rákóczy mozgalom alatt mint erdélyi postamesterek érdemesítették, a magok s a velök rokon Mitrovics család részére. A családfa ez:

Bibics N.
kopilovácsi lakos Bolgár orsz.

Lukács, nemesség	János szerzők	Margit Mitrovicsné
Ferencz.	Ferencz.	Illyés.

Placsintár család nemességét kapta szintén 1722. Okt. 30.

Lukács
szamosujvári lakos és
nemességszerző 1722.

Lázár
békésvárm. lakos 1752.

Cserepes Mihály. A család nemeslevelet kapott Bethlen Istvántól Gyula-fehérvárott 1627. eszt. Leszármazás ez:

Borosjenei Cserepes János.

Mihály. János. István.

Mihály
körös-ladányi lakos 1752.

1754. Klósz Mátyás alispán bemutatja családjának nemeslevelét, melyet 1643. eszt. adományozott III. Ferdinand.

Klósz. N.

Farkas.	Kristóf.	János.	György.
Dániel	Pál.	Mátyás	
magtalan	Pál	békési alispán, magtalan.	
		1754.	

Komárom városi
jegyző 1754.

Csuport Farkas. A nemességet adományozta I. Lipót
1699. Máj. 14.

Gergely
nemesség szerző

Pál

Farkas, előbb nógrádi eskütt,
utóbb békésvárm. főjegyző 1754.

Ruttkay Davko János igazolván nemességét, a leszármazás ez :

Ruttkay D. Miklós
turóczvárm. lakos

Máté.

Márton.

János.

János.

gyulai urad. ügyész 1754.
neje : Gyurtsek Susanna.

Dobsa család, nemességét kapta III. Károlytól 1722.
Jan. 16. A leszármazás ez :

Dobsa N.

István. Ferencz.

nemességszerzők

János. Tamás. István.

körös-taresai
ref. lelkész.

Tompa család. Nemeslevele I. Lipóttól 1668.
April 11.

Tompa János
nemesség szerző

János.

Farkas.

békésv. szolgabíró 1754.

Tóth-Szigeti család. Nemeslevele III. Ferdinandtól
1656. Jun. 5.

Mihály
nemesség szerző

János.

Gergely.

Berke család. Nemessége Rákóczy Györgytől 1632.
Sept. 24.

N. N.

Demeter. Tamás. Benedek. András. Péter.
nemesség szerzők

György.

András.

Hrabovszky László alispán igazolja nemességét. Leszármazás :

István, trencsini ügyvéd

László.

László.

békési alispán 1754.

Csik család nemessége. Leszármazás :

Mihály.

Gergely.

János.

Gergely. Péter.

orosházi lakosok 1754.

1765. eszt. *Szokolay* másképp Hartó család :

György.

szokolai majd bórzsönyi lakos

Hont várm.

György.

Bálint.

Ádám.

József.

György.

orosházi lakos 1765.

Bély család. Törzse :

György de Magyar Bél
Szelepcsényi György érsek inasa
letoviczi Morva orsz. születésű

Antal

Antal

gyulai lakos 1765.

Mihály.

Szalay család. Nemességet kapott II. Mátyástól
Prágában 1611. Máj. 12.

N. N.

Lőrincz. Imre.
nemességszerzők, polányi Veszprém várm. lakosok.

János.	Ferencz.	György.
János.	István.	János. István. Mihály.
orosházi lakosok 1765.		orosházi lakosok 1765.

1767. *Horváth* család. Nemességét kapta II. Ferdinándtól 1622.

Horváth Péter
vasvárm. lakos és szerző

András

Ferencz

István

orosházi lakos.

András, György. Mihály.
orosházi ev. lelkész
1744—1783.

András	József
orosh. posta- mester 1794.	csongrádmegyei biztos 1794.

1769. simándi *Kállay* család. Nemességét kapta
Bocskay Istvántól. 1606. Mart. 8.

Békés- megyei ág:		Kállay máskép simándi Ötvös János nemességszerző 1606.	
		István	János
		János.	György
		János	György
János öcsödi jegyző.	István	Mihály	István
		szeghalmi jegyző.	Dávid
	Mihály, Jonatán, Sándor.		

tolcsvai ág Zempl.

1771. eszt. *Kis* család. Nemességet kaptak III. Fer-
dinándtól 1651. eszt.

András és István, sági lakosok Vas várm.

András és István

András.

István. Ferencz. Mihály. János.

Orosházára költöztek. Ságón maradtak.

Hergécz család. Nemessége I. Lipóttól 1700. jul. 27.

Hergécz Mátyás,

boldogkő-ujfalusi lakos Abauj vm.

és nemesség szerző 1700.

György.

Imre. Ferencz.

békésm. esküdt.

Jankó család. Leszármazása :

Jankó Péter

vonoczki lakos Vas vm.

Gergely. Ádám. Ferencz.

Orosházára Vonoczkon
települt. maradtak.

Palis család. Leszármazása :

zádorfaívi Palis Pál,
gömör vm. lakos.

Pál

János

János.

szeghalmi lakos 1771.

Horváth család. Leszármazása :

Horváth János,
bogárdi, majd semjéni lakos Vas vm.

András,

Orosházára költözött.

János 1771.

Zsiri Szabó család. Nemességét kapta Rákóczy György-
tól, Kolozsvártt 1638. dec. 10. Leszármazás :

sarkadi Szabó Ferencz,
nemességszerző 1638.

István.

János.

Mihály.

Mihály.

István.

György.

Mihály.

István. György,

János.

békési lakosok

János,

1771.

békési lakos 1771.

Kunos család. Nemessége II. Ferdinándtól 1625.
Nov. 22.

Kunos János és Fodor Mihály
testvérek és nemességszerzők 1625.

János

őri lakos Vas vm.

Mihály.

Jakab.

György.

János. Mihály. István,
orosházi lakosok 1771.

János. István, Ferencz,
orosházi lakosok 1771.

János. András. Mihály,
orosházi lakosok 1771.

Kovács másképp *Boga* család. Nemességét kapta III. Ferdinándtól Pozsonyban 1646. eszt. Oct. 12.

István, János,
nemességszerzők.

Mihály.

János.

János. István,
körösladányi lakosok 1771.

Ruttkay másképp *Davko* család. Nemességét igazolja Turócz vm. bizonyítványával. Leszármazás :

Ádám,
ruttkai lakos Turócz vm.

István.

József. Dániel.
Csabára költöztek 1745. eszt.

1775. eszt. *Finta* család. Nemességét igazolja Borsod vm. bizonyítványával. Leszármazása :

Finta János,

István,

András, István, György, Mihály, János.
Szentandrás lakosok 1775.

Lehoczky család. Nemességét igazolja Turócz vm. bizonyítványával. Leszármazás ;

Imre.

Zsigmond.

György.

Mátyás.

Pál,

békésvm. esküdt 1775.

1776. *Beliczey család**)

A nemességet kapta Bajczai Beliczey György és anyai nagybátyja Zorkó János III. Ferdinandtól Bécsben 1642. eszt Jun. 16.

Czimere: a paizs vörös udvarában aranytól ragyogó borostyánág, melyből borostyán koszorut tartó hiuz emelkedik. A paizs feletti nyílt sisakon korona, melyből szintén hiuz emelkedik, felső jobb lábában égfelé emelt nyilat tartva, ballábát ragadomány után nyujtva.

Nemzedékrend:

Bajczai Beliczey György
szakolczai városi tanácsos
neje: Hanaky Katalin

Ferencz, György, Pál, Anna, Erzsi

Ábrahám Jánosné
osztóznak Szakolczán 1678.

Miklós

István.

Imre

néveri lakos 1710.
neje: Jancsovics Sofia.

Márton András

Mihály

József

József. Albert.

békési urad ispán + 1770.
neje: Udvary Erzsébet
fiaival együtt Bars vármegyéből leköltözött Békésbe.

János. József

Imre. Ferencz. András. János.

János. József.

József Mária. Ágnes. János. Susanna. Pál Julianna. Sándor
békésvárm szolgabíró, csongrádi al- csongr. es- békésv. esküdt 1786.
1796. országy. követ. ügyész. küdt
szül. 1745. † 1824.

János. József István

békésvárm. főszámvevő
neje: Lechner Francziska.

Julia

István

Rudolf

Mária

Bella

Karassiy Ist. békési főispán neje: Wein- 1. Terényi Lajos Kövér
vanné. neje: Konopi Czigler zirl Vilma. 2. Nagy Károly. Lászlóné.
Antonia.

József. Géza. Tibor. Ilona. Erzsébet.

*) Családi oklevelek nyomán összeállította Haan Lajos.

Kruchio család. Nemességét igazolja Biharvm. bizonyítványával. Leszármazása:

Mihály,
komádi lakos.

István,
püspöki lakos.

Ferencz. István. Mihály. György. András.
gyomai lakosok 1776.

János. András. István
vésztői lakosok 1776.

1777. eszt. *Paulovics* család beterjeszti nemességéről szóló Veszprém várm. bizonyítványát. Leszármazás:

Paulovics János
de Nagy Jeszen.

András.

Pál, Mihály. László. András. József

békésvárm. al-
jegyző 1777.

1778. *Birizdó* család. Leszármazása:

János
berettyó újfalusi lakos.

János András.
1778.

1779. *Birsel, Brikszel*, vagy *Birsi* család. Bemutatja nemességéről Pozsony vm. bizonyítványát. Leszármazás:

István
nagyabonyi birtokos 1697.

Gergely
Vajnavattára megy lakni.

Mihály.

János
gyulai urad. ügyész 1779.

Kovács család. Nemességet kapott III. Ferdinandtól 1655. eszt. Jun. 28.

István
almási lakos Komárom várm.
nemesség szerző 1655.

János.

Ferencz. István.
Almásán maradtak,

János.
Szeghalomra leköltözött.

1780. *Botos* család. Nemességet kapott III. Ferdinándtól 1654. Sept. 3. Leszármazás :

Botos N.

István. János.
ungvári lakosok.

Zsigmond

Mihály.

gyulai ref. lelkész 1780.

Imre család. Donatió kapott Felső Örön Vas várm.
I. Mátyástól 1611. eszt.

István.

Ádám.

János. Mihály. György. Ádám.
békési lakosok 1780.

1781. Beharfalvi *Bohus* család. Liptói származásu régi nemes család, honnan Zólyomba, innen pedig Békésbe települt.

Miklós de Beharfalva
liptói birtokos 1686.

Jakab. Márton.
Zólyomba települtek 1698.

András.

János
szarvasi lakos 1781.

1782. *Zanathy* család. Nemeslevele Rudolftól 1602.
Mart. 22.

János
kis unyomi lakos Vas vm.

N. N.

N. N.

Mihály.

József

Szatmár vm. főpénztárnok.

Antal

gyulai urad. mérnök 1783.

Thorma család. Leszármazás :

István.

Veszprém várm. táblabíró.

József.

László.

Veszprém várm. esküdt
majd békésvárm. főszolgabíró.

curiai levéltári
igazgató.

Ferencz.

Békésvárm. tiszti ügyész 1783.

1784. *Kis* család.

Kis N.

István.

János.

Ferencz.

nagy-szalontai lakos

gyulai lakosok

1784.

István. János. Ferencz. Mihály.

nagy-szalontai lakosok.

1784.

Hőgye család. Leszármazása :

Hőgye N.

Mátyás

Mihály

békési lakos.

ványai lakos.

Péter.

András.

Mihály. Gergely. István.

Mihály.

1791. *Németh* család. Leszármazása :

György

dömötöri Vas vm. lakos és

nemesség szerző 1723.

Ferencz

János

József

szombathelyi ügyvéd.

gyulai urad. ügyész.

1791.

Tomka Mihály, nemességét igazolandó, beterjeszti Turócz várm. bizonyítványát, melyből következő leszármazás jő ki:

Tomka István,

Mátyás.

János.

Mihály,

tót-komlósi ev. tanító 1791.

1792. *Kaszap* Péter és József hód-mező-vásárhelyi lakosok II. Lipóttól 1791. eszt. nyert nemességöket kihirdettetik.

Kaszap N.

Péter.

Józset.

Mihály. József. István. Ferencz.

Hajdu család. Nemességet kapott Rákóczy György-től 1658. eszt.

Hajdu András,

füzesgyarmati lakos és nemességszerző.

János.

András. Ferencz. Miklós.

Gergely, elébb rábéli
majd szeghalmi lakos.

István. Gergely.

István. József. Gergely. Mihály.
szeghalmi lakosok. 1792.

Simay család. Nemességet kaptak Mária Teréziától 1760. eszt. Máj. 26. Simay Lukács és Salamon szamos-ujvári őrmény kereskedők.

Simay N.

Lukács.

Salamon.

Miklós. Deodát. Kristóf. Lukács. Márton. Ignác. Teréz.

gyulai lakosok 1792.

szenttamási

ispán.

Klára
Mária
Anna
Róza

Salamon. Kajetán. Miklós. Antal. Ignác. Kristóf.

békési alispán

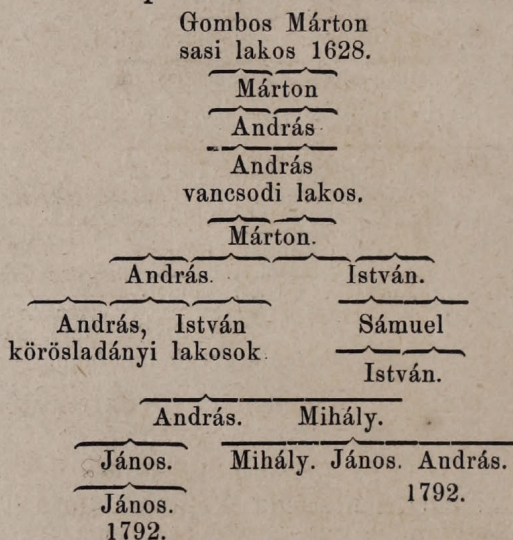
Ágost,

Ede.

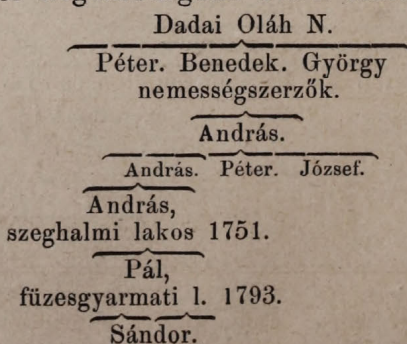
Lukács. Gergely. Antal. Lajos. Ignác. Károly. László.

Frigyes.

1792. *Gombos* család. Bethlen Gábor erdélyi fejedelem 1628. eszt. mindazon katonáit nemességi előjogokban részesítette, kik az akkor pusztán állott Sast, Bihar várm. megülték. Ilyen család 49 volt, nevezetesen: Gombos, Haraszthy, Tomori, Morsi, Simó, Ádám, Pap, Lovas stb. Ezek közül később a Gombos család Körösladányba települt. Ezen nemeslevél és az abból támadt vizsgálat igen érdekesen tárgyalatik a megye 1792. eszt. jegyzőkönyvében az 558—582. lapokon. A család nemzedék táblája ez:

1793. *Oláh Dadai* család. Nemességet kapott III. Ferdinándtól Regensburgban 1654. Mart. 24.

1794. *Lófay* család, nemességét igazolja Liptó vm. bizonyítványával.

Lófay János,
kelemenfalvi birtokos Liptó vm.

Ádám,

János.

mező-berényi lakos 1794.

Kállay másképp *Mészáros* család. Nemességet kapott Bocskay Istvántól 1605. Jun. 14.

Péter de Káló
kapitány és nemességszerző 1605.

Ferencz.

Pál.

János

Samu. József. János. Mihály. Pál.
békési lakos. kölcsei lakosok. nagypaládi lakos.

Ferencz.

Dániel
margitai lakos.

Sándor
gyulai puskműves
1794.

Kornéli család. Nemessége I. Ferencztől 1794. Jan. 23.

Holdmészesi Kornéli Márk
nemesség szerző

Ambrus. József. Antonia. Anna.
békésm. főjegyző.

Vidovich család. Nemességet kapott I. Ferencztől 1793. Sept. 9.

Vidovich N.
nagyváradai sebész.

Mihály.
gyulai urad. prefectus.

György.
békésm. alispán

Ferencz
békésm. főszolgabíró
neje: Kállay Susanna.

Ferencz. László. György. Antal.
országgy. kép- Budavár r. kath. lelkész
viselő 1881. bevételénél. †

mára. Csabán akkor szolgabíró volt Almásy Dániel, Szarvason esküdt Káló József, Orosházán esküdt Bien Károly.

1750. Építtettek Békésen katonai tiszti lakházak. Hogy ezek mennyibe kerültek, részletezve van a jegyzőkönyv 423. l.

1754. A békési szolgabírói lak, mely villámtól sújtatva leégett, újra építtetett. Ugyanakkor építtetett Gyulán orvosi tiszti lak, Ernest Károly sebész számára.

1763. Közgyűlés tartatott „in arce Gyula“ a honnan látszik, hogy akkor még a megyének saját tanácskozási terme nem volt.

1776. rendeli a m. kir. helyt. tanács, hogy a megye valamely alkalmas helyen kaszárnyát építtessen a katonaság számára.

Ugyanekkor elhatározza a megye a megyeház fölépíttetését, úgy hogy abban legyen a levéltár és a megyei börtönök is s megbizza az alispánt, hogy készíttessen erre tervrajzot, és költségvetést, mely aztán, jóváhagyás végett a m. kir. helytartó tanácsnak fog beterjesztetni.

Ugyanez évben építtetett Csabán a katonai magtár.

1777. Építtetett Csabán a kapitányi lakház.

A Csabán elhelyezett katonaság parancsnoka kéri a megyét, rendelné el, hogy az oly parasztházakon, melyekbe katonák helyeztetnek el, legalább egy felnyitható ablak legyen. A megye erre azt feleli, hogy azt Csabán, hol ahoz értő mesterember nincs, kívánni nem lehet, ennélfogva a kérelemnek hely nem adathatik.

1779. Négy gyulai lakosnak, nevezetesen Cseke Jánosnak, Xant Györgynek, Szabados Józsefnek és Kun Mihálynak, kiknek házaik a múlt évben leégtek volt, fundusaik megvétettek a megye által összesen 230 frton,

azon célból, hogy ott fog az új megyeház felépíttetni.

1783. A megyeház tervrajza és a költségvetés valahára jóváhagyás végett a kir. helytartó tanácshoz felküldetik. A helytartó tanács megengedi az építést, ugyanban, hogy a házban legyen egyszersmind kápolna is a rabok számára és hogy az egész 13 ezer forintnál többbe ne kerüljön.

1784. A megye az új megyeházának építésére nézve alkut köt Hoffer Mihály vásárhelyi kőművessel, ki legközelebb a csanádi megyeházat is építette. Az ács munkát Marschal Bertalan gyulai ács vállalta magára. Ezen megyeház, a jegyzőkönyv szerint, azon helyen építtetett, hol előbb az uradalmi lovászmester tiszti laka volt, de még hozzá vásároltatott Ujvárosy János gyulai lakosnak házhelye is.

1790. Midőn a három megye egyesített, és az egyesült megye székhelyeül Szegvár lett kijelölve, a már kész megyeházat nyilvános árverésen a megye eladta s megvette Kostyán Imre gyulai postamester. Most (1790. eszt.) miután a megye ismét önállóvá lett, a ház tőle, ugyanazon áron, melyen ő vette volt, visszavétetett. A postamester arra kérte a megyét, hogy miután ő így lakhely nélkül maradt, legalább lakházzal lássa el. — Ugyanakkor a megye mérnöke, Vertics, benyújtja a tervet és a költségvetést a megyeház kibővítését illetőleg, mely jóvá is hagyatott.

1792. A vármegye tisztviselői számára vétetett 20 $\frac{1}{2}$ kötés finomabb, 30 $\frac{1}{2}$ kötés közönséges papiros, 27 font spanyol viasz, 10 $\frac{1}{2}$ kötés spárnga. Megbizatott Tomcsányi Kristóf alszolgabíró, hogy miután hivatalos ügyekben ugysis Vásárhelyre kell mennie, onnan ránduljon át Szegedre s ott mindezeket vásárolja össze. Ezen cikkekért fizetett Tomcsányi Szegeden Dosics György kereskedő.

nek 433 frt 45 krt. Ő neki magának számíttatott 6 napra napidíj 12 frt. E czikkek a tisztviselők közt így osztattak el :

	finomabb	közöns.	papir	spanyol viasz	spárga
Alispánnak	1 kötés.	1 kötés.	3 font.	1 kötés.	
Egy-egy szolgáló- bíróknak	2 „	2 „	4 „	1 „	
Egy-egy esküdt- nek	1 „	2 „	2 „	— „	
Pénztárnoknak	1 „	3 „	2 „	2 „	
Számvevőnek	1/2 „	1 „	1 „	1/2 „	
Orvosnak	1/2 „	1/2 „	1/2 „	— „	
Biztosnak	— „	1/2 „	1 „	— „	
Ügyésznek	1/2 „	2 „	1 „	1 „	
Jegyzőnek	8 „	12 „	6 „	4 „	

1793. A megye jegyzőkönyvének 511—513. lapján különféle építkezési anyag vásárlása fordul elő, péld. 178 ezer téglá, 166 köböl mész, ismét 149 köböl sat. Innen az látszik, hogy ekkor vagy megyei tiszti lakok építtettek, vagy a megyeháza kibővítettetett.

VI. Földesuri viszonyok.

1731. A főszolgabíró, Edlsbacher Ignác, Gyulán házat vásárolt, minthogy az eddig általa lakott kunyhó (casula) lakhatlauná vált. Ez ellen az akkori urad. prefectus Khartt Tamás Antal beadta a megyéhez tiltakozását, s azt megvétetni nem engedte, valószínűleg azért, mert attól tartott, hogy a főszolgabíró, mint nemes ember, vonakodni fog a jobbágyháztól az uradalom részére járó censust, a füstpénzt fizetni. A főszolgabíró erre beterjesztette reprotatióját. Hogy mi lett a dolog vége, azt a jegyzőkönyv nem említi. Jellemző, hogy a főszolgabíró által vásárolt ház sövényből volt összefonva s sárral kiépassztva s 20 forintot vétetett általa.

1742. A megyei közgyűlés által a szolgabíró és az esküdt Kétegyházára küldettek, hogy bizonyos lopási ügyben tanuvallomásokat eszközöljenek, mire nézve először is a község tanácsát kívánták megesketni. Ettől az urad. ispán a megyei kiküldött hatóságot nemcsak letiltotta, de azzal is fenyegetődött, hogy ellenkező esetben erőszakos eszközöket fog használni, mert az ő földesura, Andrassy Zsigmond, csongrádi alispán, neki meghagyta, hogy fegyelmi ügyekben a megyét az ő jobbágysági dolgába avatkozni ne engedje. A dolog azzal végződött, hogy Andrassy, kihez a megye felírt, azzal mentegetődött, hogy ő ily utasítást ispánjának nem adott, s ezen együgyű ispánját már el is csapta.

1743. Márt. 28. kiadatott Mária Thérézia által Haruckern részére a szabadalom-levél, hogy Békésen, Gyalán és Szarvason hidvámot szedhet.

1749. A megye egy esküdtet kívánt behelyezni Komlóra, de ezt a földesur, Rudnyánszky József semmiképpen nem engedte meg s a megye ezt nem is volt képes ellenne kivinni.

1768. Minthogy Andrassy György gyulavárii és két-egyházi földesur ezen két községet annyira terhelte különféle törvénytelen adóval, hogy a nép véginségre jutott, a házi és hadi adót fizetni teljesen képtelenné lett, sőt méltán lehetett attól tartani, hogy odahagyván lakhelyét, titkon szomszéd megyékbe szökik, a megye ezeknek megvizsgálására a helyszínére küldöttséget menesztett, kimondván: hogy a panasz ügy, szükség esetén, a kir. tábla elébe fog terjesztetni. A vizsgálatból kiderült, hogy Andrassy csakugyan a legrosszabbul bánt jobbágyságaival, még ispánjára is ötven botot veretett. De miután ezredes volt, a megye belátván, hogy vele alig fog boldogulni, Ő Felségéhez folyamodott s kérte Ő Felségét, küldene le az ügyek megvizsgálására külön kir.

biztost. Addig is pedig, míg az ügy lebonyolódna, tartani lehetvén attól, hogy az elnyomorodott nép szétszökik, a megye, a m. kir. helytartó tanács rendeletére, a gyulaváriak és kétegyháziak részére külön urbéri szabályzatot dolgozott ki s azt jóváhagyás végett a helytartóságnak betérjesztette.

Ugyanazon évben rendeli a helytartó tanács, hogyha a salétromfőzők a jobbágyok lakszobáit, konyháit felásni kívánják, hogy onnan a földet elhordják és abból salétromot főzzenek ki, a megye ebben nekik segédkezet nyújtson.

1772. Mártius hóban az urbéri szabályzatok a szolgabírák által községről községre kihirdették s azonnal életbe léptették.

VII. Gyűlések helyei.

Egész a XVIII. század közepéig a megye nem állandóul Gyulán, hanem hol égy, hol más községben tartotta ugy részleges, mint rendes évi közgyűléseit. Nevezetesen :

1715. eszt. Jul. 23. az első alakuló közgyűlés tartott Békésen.

1715. Sept. 5. közgyűlés Békésen.

1715. Nov. 4. közgyűlés Szeghalmon.

1715. Decz. 19. közgyűlés Füzes-Gyarmaton.

1716. Jan. 13. törvényszéki gyűlés Békésen.

1716. Jan. 14. közgyűlés Békésen.

1716. Febr. 21. részleges gyűlés Szeghalmon.

1716. Márt. 15. részleges gyűlés ugyanott.

1716. Ápr. 28. közgyűlés Füzes-Gyarmaton.

„ Okt. 15. közgyűlés Békésen.

„ Nov. 12. részleges gyűlés Vésztőn.

1717. Jan. 26. közgyűlés Békésen.

„ Márt. 12. k. gy. Szeghalmon.

1717. Ápr. 24. k. gy. Békésen.
" Jan. 18. k. gy. Békésen.
" Szept. 17. k. gy. Békésen.
" Okt. 5. részleges közgyűlés Füzes-Gyarmaton.
" Nov. 6. r. gy. Szeghalmon.
1718. Jan. 26. k. gy. Gyulán.
" Febr. 28. r. gy. Szeghalmon.
" Ápr. 2. közgy. Békésen.
" Máj. 11. törv. gy. Szeghalmon.
" Jul. 23. közgy. Szeghalmon.
" Aug. 17. közgy. Békésen.
" Okt. 4. közgy. és tisztujítás Békésen.
" Nov. 4. közgy. Békésen.
" Decz. 2. közgy. Szeghalmon.
1719. Febr. 1. közgy. Szeghalmon.
" Márt. 6. közgy. ugyanott.
" Ápr. 19. részl. gyűlés Füzes-Gyarmaton.
" Máj. 5. törvénysz. gy. Békésen.
" Jun. 10. részl. gy. Békésen.
" Jul. 1. közgy. Békésen.
" Aug. 1. r. gy. Füzes-Gyarmaton.
" Aug. 28. közgy. Szeghalmon.
" Okt. 6. közgy. Szeghalmon.
" Nov. 22. közgy. Békésen.
1720. Jan. 26. közgy. Békésen.
" Márt. 25. közgy. Szeghalmon.
" Máj. 7. közgy. Szeghalmon.
" Máj. 15. részl. gy. F.-Gyarmaton.
" Jul. 10. közgy. Békésen.
" Aug. 19. közgy. Szeghalmon.
" Nov. 12. közgy. Békésen.
" Decz. 10. közgy. Békésen.
1721. Jan. 28. közgy. Szeghalmon.
" Ápr. 2. közgy. Szeghalmon.

1721. Máj. 7. közgy. Békésen.
„ Jul. 17. közgy. F. Gyarmaton.
„ Szept. 3. részl. gy. Szeghalmon.
„ Okt. 18. részl. gy. Békésen.
1722. Jan. 28. közgy. Szeghalmon.
„ Márt. 13. részl. gy. Gyarmaton.
„ Ápr. 12. közgy. Körös-Ladányban.
„ Máj. 7. közgy. Békésen.
„ Jun. 8. közgy. és tisztválasztás Békésen.
„ Jul. 13. részl. gy. Gyulán.
„ Szept. 7. közgy. Békésen.
„ Nov. 13. közgy. Csabán.
„ Nov. 23. törvénysz. gy. Csabán.
1723. Jan. 21. közgy. Békésen.
„ Ápr. 10. részl. gy. Gyulán.
„ Márt. 5. közgy. Csabán.
„ Aug. 16. közgy. Gyulán.
„ Szept. 1—7. közgy. és tisztujítás Gyulán a várban.
„ Okt. 14. közgy. Gyulán, a várban.
„ Okt. 23. részl. gy. Békésen.
„ Nov. 9. részl. gy. Gyulán.
„ Decz. 3. részl. gy. Gyulán.
1724. Jan. 8. közgy. Gyulán a várban.
„ Jun. 12. közgy. Békésen.
„ Jul. 26. közgy. Békésm.
„ Sept. 7. közgy. „in insula sive possessione“ Vári.
„ Oct. 24. részl. gy. Csabán.
„ Nov. 15. közgy. F.-Gyarmaton.
1725. Jan. 9. közgy. Szeghalmon.
„ Jan. 15. részl. gy. Tarcsán.
„ Máj. 15. közgy. Békésen.
„ Jul. 30. közgy. Gyulán a várban.
„ Szept. 10. részl. gy. Gyulán a várban.

1725. Oct. 9. közgy. Békése n.
" Oct. 22. részl. gy. Gyulán a várban.
1726. Jan. 10. közgy. Gyulán.
" Jun. 26. részl. gy. Gyulán.
" Aug. 2. közgy. Békésen.
" Sept. 19. részl. gy. Csabán.
" Nov. 7. közgy. Gyulán.
" Dec. 18. részl. gy. Gyulán.
1727. Jan. 11. közgy. Váriban.
" Febr. 12. közgy. K.-Ladányban.
" Mart. 11. részl. gy. Csabán.
" Apr. 5. részl. gy. Szeghalmon.
" Máj. 9. közgy. Békésen.
" Maj. 12. folytatólag Gyulán a várban.
" Jul. 16. közgy. Gyulán a várban.
" Jul. 23. közgy. Békésen.
" Sept. 3. közgy. K.-Ladányban.
" Nov. 27. közgy. Váriban.
" Dec. 17. közgy. Gyulán a várban.
1728. Jan. 14. közgy. és tisztválasztás Békésen.
" Jan. 16. közgy. folytatása Gyulán a várban.
" Febr. 17. közgy. Gyulán a várban.
" Mart. 16. közgy. Szeghalmon.
" Maj. 4. közgy. Csabán.
" Maj. 17. részt. gy. Gyulán a várban.
" Jul. 23. közgy. Békésen.
" Aug. 26. közgy. Gyulán a várban.
" Dec. 18. közgy. Gyulán a várban.
1729. Jan. 28. közgy. Békésen.
" Mart. 23. közgy. Csabán.
" Jul. 7. közgy. Gyulán.
1730. Jan. 4. 7. Febr. Mart. 11. Apr. 27. kgy. Gyulán.
" Máj. 11. közgy. Csabán.
" Jun. 26. közgy. Gyulán.

1730. Aug. 11. közgy. Gyulán.

„ Sept. 11. közgy. Gyulán.

„ Dec. 19. közgy. Csabán.

1731. Jan. 10. és Mart. 2. közgy. Gyulán.

„ Maj. 2. közgy. Gyulán.

Innen kezdve egész mostanig mindég Gyulán, kivé-
vén a következőket:

1744. Mart. 16. közgy. Csabán.

„ Aug. 17. közgy. Csabán.

1745. Mart. 9. közgy. Szarvason.

1751. Mart. 23. közgy. Csabán.

1752. Jan. 13. közgy. Szarvason.

VIII. Hadügy.

1715. eszt. 73 katona volt beszálásolva Békés várm.
Ezek közül a kapitány Békésen, a hadnagy Szeghalmon,
a káplár Gyulán, a zászlótartó Ladányban.

1717. panaszolja a megye Bécsbe felküldött követje
által a főispánnak és Tyrhaimb fő hadi biztosnak, hogy
Gyulán Gábor nevű rác főnök vezetése alatt a rácság,
oláhság, hajduság a várba vette magát és sem adót nem
fizet, sem a megye rendeleteinek magát alávetni nem
akarja, sőt számuk napról-napra növekszik, kéri a megye,
hogy ezekkel, kik statust in statu formálnak, valamit
tegyenek, mert az utolsó népösszeírásnak sem akarták
magokat alávetni.

Ezen század harminczas éveiben sokszor jönnek elő
oly tartalmu helyt. tanácsi intézmények, hogy ő Felsége
megengedte, hogy a külföldi fejedelmek (orosz, porosz)
bizonyos számu térfiut katonákul fogadhassanak, neve-
zetesen, hogy a porosz király magas növésű (procerae
staturae) férfiakat toborzhasson.

Mily terhes lehetett a népnek a katonatartás, ki-
tetszik azon adózásokból, melyekkel a köznép a kato-

náknak tartozott. Ezen adózásokat egy 1739. eszt. megyei rendelet következőleg szabályozza :

1. A házi gazda tartozik a nála beszálásolt katonának adni havonként három véka búzát vagy naponként két font kenyeret.

2. Ugy szinte naponként egy font must.

3. Havonként egy-egy ló számára hat véka zabot.

4. Ha a katona őrzőrátra távozik, a házi gazda minden napra fizet neki egy garast, a zabot és a szénát pedig tartozik az őrhelyre elvinni.

5. Havonként ad a katonának tíz darab gyertyát, ruháit pedig a maga saját szappanával tartozik mosni.

Volt is szüntelen panasz, nem egyszer véres verekedés a katonák és a nép közt, amint a megyei jegyzőkönyvekből kitetszik.

Hogy a háboruk következtében mennyire volt terhelve a nép, kitetszik a következőkből: 1737. eszt. küldött a megye Nissába (Bolgár orsz.) 25 ökrös szekeret (utközben eldöglött 32 ökör;) — 1735. eszt. Futakhoz ötven, 1739. ismét a táborba 25 ökrös szekeret. Ugyanekkor a belgrádi vár lerombolásához 17 embert. Ugy, hogy mindezeket és az elszálásolt katonaság élelmezését pénzben számítva, csak három évre (1737—1739) kiadott a megye 27,030 frt 37 krt.

1741. Meghagyatott a megyének, hogy miután a bajor választó tejedelemmel a háboru kitört, minden porta után adjon 11 gyalog és egy lovas katonát. (Lévén a megyében 22 porta, ez tett 22 lovast és 242 gyalogot.) A megye ezt készségesen megtette s e sereghez megválasztatott általa kapitánynak Haas József megyei ügyész, főhadnagynak Zrinyi Pál megyei esküdt, zászlótartónak Gyula városa magyar jegyzője, Pamházy Mátyás. A zászló zöld selyemből készült. Egyik oldalán volt lefestve a megye czimere, a másikon szent István király,

amint térdre borulva, az országot szűz Máriának ajánlja.

1741. eszt. A megye ismét 88 gyalog katonát adott.

1743. jegyzőkönyv 167. l. közöltetnek a törökkel kötött békepontjai.

Ugyanezen évben felhivja a főispán a megye tehetősbjeit, hogy tekintve a háborus időt, Ő Felsége számára mennél több lovat ajándékozzanak. Az eredmény az volt, hogy maga a főispán adott 30, a megyei tisztikar 9, az uradalmi tiszttek 3, a községek 64 darab lovat és készpénzben 405 frtot.

Ezen negyvenes években gyakran fordulnak elő a megye területén eszközölt katona toborzások s alig van gyűlés, melyen elő ne fordulna számos szökevény katona köröztetése.

1744. eszt. Mária Terézia királyné, a poroszsal való háboru alkalmából, a megyétől ismét katonát kér. E célra a községek kiállítottak 36 lovas katonát s adományoztak készpénzben 696 frtot. A főispán kiállított két, a megyei tisztikar 9, a megyében lakó görög kereskedők egy lovast s adtak készpénzben 44 frtot, a pusztai haszonbéres örmények 10 lovast és 46 frtot, a nemesség adott öszvesen 12 frtot. Adott tehát a megye 58 lovast s készpénzben 804 frtot.

1745. Jelenti Pamházy Mátyás a megye által kiállított katonaságnak akkor már kapitánya, szlaventiczi táborból, hogy a békésiek közül 11 lovas átszökött az ellenséghez, (a burkushoz.)

1746. Hogy minő garázda volt ez időben a katonatiszttek magaviselete, mutatja a következő eset: A megyébe katonaság érkezett. Kulcsár István megyei esküdt azonnal Öcsödre ment s kirendelte a katonaság számára a szükségelt előfogatokat. Amint ez megtörtént, az esküdt egész udvariassággal kéri a kapitánytól az írást. A ka-

pitány erre dűhbe jő, az esküdtet egy párszor pofoncsapja, disznónak nevezi, összevissza teremtetézi, száz bottal fenyegeti, végre a szobából kilöki. A megye magáévá tette az ügyet, felirt felsőbb helyre, de nincs nyoma, hogy elégtételt nyert volna.

1778. A megye száz ujonczot ad.

1792. Az országgyűlés 6000 ujonczot szavazván meg, ebből Békésmegyére esett 39, nevezetesen Békésre 4, Gyulára 3, Szeghalomra 2, Berényre 2, Csabára 7, Gyomára 2, Orosházára 3, Szarvasra 5, Doboz és Vári együtt 1, Német Gyulára, Kétegyházára, Ladányra, Gyarmatra, Vésztőre, Szent-Andrásra, Endrődre, Komlóra, Öcsődre, Tarcsára egy-egy. Akkor még a katonának való embert kötéllel fogták. Minéltogva meghagyja a megye az illető községek biráinak, hogy azt, hogy katonafogdosás lesz, büntetés terhe alatt, titokban tartsák.

1793. Meghagyatik a megyének, hogy ismét 52 gyalog és száz lovas katonát állítson ki. Ehez a lovakat a birtokos nemesség adta. Maga a gyulai uradalom adott 77 darabot.

IX. Határterület, birtokosság.

1717. Eszközöltetett határjárás Szeghalom és Füzes-Gyarmat közt, Komáromy György alispán, Nadányi Miklós szolgabíró, Szücs Mihály esküdt, Jenei Ferencz és Szegi Gáspár táblabírák által. Előfordulnak ezen helynevek: Csikérzug, Széklaponyag, Barsalaponyag, Fűrér, Kis károly, Hármashatár, Vég Péter kaszálója, Tövises bokor, Vékonyér, Lormos Fertő, Lormoslaponnyag, Kenderes, Hangács fertő, Semlékes fertő, Töviskert, Csőrő fertő.

1719—1722. A cancellária, a m. kir. helytartó tanács és az országgyűlés visszaakarták állítani a hajdan

létezett Torontál vármegyét, de nem tudtak eligazodni azon, hogy ez a vármegye tulajdonképpen hol feküdt? Legelterjedtebb vélemény volt, hogy valahol Tur vidékén, minthogy a két név: Tur és Torontál hasonlítanak egymáshoz. Innen kiindulva Torontált ideiglenesen Békés vármegyéhez akarták kapcsolni, úgy hogy Békés vármegye viselte volna azon terheket is, melyek Torontálra voltak kivetve. Ennek Békés vármegye erőlyesen ellene szegült: minthogy ő sem volt tisztában arra nézve, hogy tulajdonképpen hol keresse Torontál vármegyét. E czélból a megye felküldötte a nádorhoz, és a főispánhoz a főjegyzőt Dobozy Mihályt, sőt az országgyűlési követnek is utasításul adta, hogy az ellen, hogy ezen vármegye, melyről azt sem tudja senki hogy tulajdonképpen hol feküdt, Békés vármegyéhez kapcsolassék, erőlyesen tiltakozzon. A főispán erre nézve ezt írja a vármegyének 1719. eszt.: „Nagyon helyesen cselekedett a vármegye, hogy, amint utolsó leveléből megértettem, az ország Nádorához betérjesztette tiltakozását s oda nyilatkozott, hogy Torontál vármegye oly teher lenne reá nézve, melyet képtelen volna elviselni. A tölem távozó Dobozy urnak is javasoltam, hogy a megye ugyanily értelemben irjon fel az adókivetési bizottsághoz.” (Optime factum esse existimo, quod incl. Comitatus, uti ex ultimis eiusdem litteris intelligo, excellentissimo Domino Palatino cum protestatione rescripserit, se adiuncti comitatus Torontaliensis onus minime supportaturum. Quod ipsum etiam inclyto comissariatui perscribendum discedenti Domino Dobozy svaseram.) — 1720. eszt. Márt. 25. a szeghalmi közgyűlésen Dobozy jelenti, hogy az országos adókivető bizottság az ő jelenlétében az adókivetést megtette, mely alkalommal a Torontál vármegyére eső adó is Békés vármegyére rovatott s Ő ez ellen a vármegye nevében erőlyesen tiltakozott, de mi-

után a két vármegyétől erre nézve világos megbízása nem volt, a közgyűlés ezennel megbizza őt, hogy tiltakozását vonja vissza. (*Dominus notarius Dobozy facit relationem de peracto computu et quod eodem non volente quantum quoque comitatus torontaliensis computui eidem fuisset insertum. Eapropter protestationem quoque computui subscriptam esse. Occasione cuius, cum comitatus Torontal et Békés in computu essent coniuncti, ad praevertendas futuras consequentias, quamvis dominus notarius computui protestationem inserere non intermiserit, non tamen ex parte duorum comitatuum fuisset obligatus, eatenus domino notario pro retractatione resignatur.*) — Az 1721. eszt. Máj. 7. Békés városában tartott közgyűlésen kinyilatkoztatja a vármegye, hogy ha a sehol nem is létező Torontál fog hozzá kapcsoltatni, Békés vármegye mulhatatlanul elpusztul. (*Accedit denique comitatus etiam non entis Torontal comitatui huic de novo adiunctio, ex quibus causis inevitabilis comitatus desolatio sufficienter ob oculos ponitur.*) 1722. eszt. Jun. 8. tart. közgyűlésen végre a megye az országgyűlésre menendő követjeinek ezen utasítást adja: 5-ik pont: mint-hogy még most is az a szándék, hogy a mindeddig sehol fel nem fedezett Torontál vármegye, Békés vármegyéhez kapcsoltassék, a követeknek meghagyatik, hogy ezen sehol nem létező vármegyének idekapcsoltatása ellen erélyesen tiltakozzanak. (*Siquidem Comitatum Torontál, nec ad hoc usque tempus reperibiem, huicce indyto comitatui incorporare niteretur, ea ratione, ne huic coniunctioni inhaeretur, onusque non entis illius, huic comitatui supportandum iniiceretur, sedula adhibebitur cura, contradiceturque et protestabitur.*) Hogy ezen ügy miként végződött s ki volt az a szerencsés Columbus, ki nek végre sikerült Torontál vármegyét felfedeznie, azt nem tudom.

1728—1731. Megtörtént hatóságilag a vármegyében létező mezővárosok, faluk, pusztahelyek összeírása. Ezen összeírást az akkori megyei jegyzőkönyv így adja elő:

Regestrum conscriptionis locorum Comitatus Béke-siensis :

Oppidum Gyula. Deserta : Fövényes, Szent Benedek, Mezőkeszi, Szálegyháza, Remeteháza, Bartaháza, Szabadka. Praedia : Alabian, Györkehely, possidentur per J. G. Harruckern.

Possessio Vári, desertum Keszi, possessio Kétegyháza possidentur per J. J. comitem a Lövenburg.

Possessio Csaba. Deserta : Mezőmegyer, Püsky, Gerendás, Kerekegyháza.

Oppidum Békés. Deserta : Gyúr, Szent Miklós, Dánfok, Deter, Kamut, Desér, Bánhigya, Csatár, Bélmegyer, Kis Kondoros, Murvahely, Praedia : Verebes, Ludad.

Possessio Vésztő. Desertum Fás, actu autem possessio, praedium Méhes, deserta Koth, Syres, Atka, Czigoro, Vadas, Némethi, Mágör.

Possessio Körös Nadány et desertum Kis Károly.

Possessio Szeghalom. Deserta : Bálkány, Torda, Kis Környe, Nagy Környe, Póhalom, Halas et praedium Simasziget.

Possessio Gyarmat. Deserta : Kisharang, Nagyharang, Bucsa, Pázmánd, Ösvény;

Possessio Nemeskereki olim, nunc vero (1731. eszt.) desertum, quia Endréd desertum impopularunt.

Possessio Tarcsa. Deserta : Edeles, Szent János, Nagytelek, Félhalom.

Possessio Berény.

Possessio Gyoma. Desertum Ege, praedium Nyárszeg.

Sequuntur predia et deserta dominalia in arenda apud Quaestores habita.

Desertum Endréd, nunc vero (1731. eszt.) possessio.
Desertum N. Décse, Kis Décse, Tölgy.

Possessio Szarvas. Deserta Halásztelek et Kákafok.
Quae omnia loca et deserta per illustr. J. G. Harruckern possidentur.

Possessio Szent András. Deserta-Csabacsüd, Szent Torna, Komlós, Ötvenablak per illustr. baronem Georgium Száraz possidentur.

Possessio Öcsöd. Deserta : Fehéregyház, Báboczká, Tatári.

Iterato sequuntur predia et deserta dominalia.

Desertum Orosháza, Szénás, Nagy Csákó, Kis Csákó olim Hegyes Csákó, N. Kondoros, Csorvás, N. Sopron, K. Sopron, Eperjes, predium Maron.

Sequuntur deserta, quae semper ad comitatum Békésiensem pertinuerunt, siquidem autem D. Illustr. J. G. a Harruckern szentesiensibus, qua eorundem aequè dominus terrestris, pro usuatone in arendam cessisset, szentesienses usuant sequentia : desertum szent Fabian olim Fabian Sebestyén, Királyság, Vörösegyháza, Dónát.

Deserta dominalia pro propria oeconomia reservata sunt sequentia : Kigyós, Apáti, Veszé, Ölvöd, quae omnia a possessione Öcsöd incipiendo M. D. J. G. a Harruckern possidet.

Desertum Sima aequè per eundem possidetur.

Desertum Csejt seu Theit per dominos Joannem et Michaelem Szőke possidetur.

Desertum Bánréve olim, nunc vero Bary per turienses oppidanos titulo pignoris possidetur.

Desertum Csudaballa per familiam Vajaianam possidetur.

Desertum Cseffa, per Dnum Spect. protonctarium Joh. Almásy possidetur.

Praedium Föcskés per Capitaneum Pero possidetur.
Desertum Apácia olim nunc vero Apácza ad Seren.
Ducem Modenensem spectat.

Desertum Kakucs per D. Sigism. Edlspacher possidetur.
Sequentia etiam in hoc comitatu békessiensis sunt
inter caeteras possessiones et deserta absorpta, uti: szent
Catharina, Peszterő, Korcsics, Deser, Barneucza, Serkecz.

Possessio Gerla, possessio Alsó Doboz, desertum
! első Doboz, etiam ad illustr. J. G. a Harruckern
spectant.

1734. Haruckern J. György, vámoshidak felállítására
iránt folyamodván, a jegyzőkönyvben következő hely-
nevek fordulnak elő: a békési határban Külső Hidas,
Belső Hidas, Vecseri, Bögreér, mely a békési határt a
kerekitől választotta el, Ludadér, Medvesér, Veszefok; —
a gyulai határban: akasztóér, bárdosér. Ugyanott a 436.
l. előszámláltatnak a Békésmegye területén létezett hidak.

1743. eszt. 248. l. és követk. határjárás Elek és Pil,
Ottlaka és Elek, Elek és Jánosháza, Elek és Lőkös-
háza közt.

Ugyanott 253 l. öcsödi határjárás. Előjönnek benne
ezen helynevek: Gyalu népesített hely, melyet a Körös
vize választ el Öcsödtől és báboczkai sziget.

Ugyanott 265. l. csabacsüdi határjárás Előjönnek
benne ezen helynevek: Farkashalom, Papnéhalma, Tö-
visér, Örömhalm, Szörhalm, Csordavágás, Csikóshalom,
Csikóslaponyag.

Ugyanott 267. l. határjárás Székudvar és Pil közt.
Helynevek: Pesérd, (puszta) mely azonban a török idő-
ben falu volt, Körtvélyes, Szekér, Onkjánosi halom, Ro-
tárursul, Szent-Király, Bugyér, Kovásdi, Gürhe, mely
Nadabbal volt határos és a török időben falu.

Ugyanott 276. l. határjárás Nagy és Kis Pél, Kis Pél
és Gyula Varsánd közt. Helynevek: Székes, Hármashatár.

Ugyanott 284. l. határjárás Szent-Márton és Öcsöd közt. Helynevek: szent-mártoni csurgó (canalis), Horgaér partja, Altalaghalom, Csökényérhát, Vörösegyház, Nádas-halom, Tót-Istvánhalma, Kis-Atracs, Határlaponyaghalom, Nádaslaponyag, Telek (hol a határjárási okmány szavai szerint nem csak a házak helyei, de a templom fundamentumai is meglátszanak), és az ugynevezett bábockai halom.

1748. eszt. sokszor előfordulnak határjárások, de az azokról felvett jegyzőkönyvek nem közöltetnek. Érdekes volna megnézni a jegyzőkönyv mellékleteit, melyek valószínűleg a levéltárban megvannak.

1763. gr. Teleky Ádám beadja tiltakozását Csudaballára nézve. Előfordulnak benne: Udvarnokfok, Lyukashalom.

1782. Ugyanannak újabbi tiltakozásában: Regehalom, Udvarnoklaponyag, Határér, Kerekbokor, Esküthalom.

X. Igazságügy, közerkölcsösség, fegyelem.

1723. Lantos János, a megye főjegyzője, nem tudni mi okból, a megyéből megszökött, a megye irományait is magával vitte s Baranyavármegyében telepedvén le, ott lólopásba keveredett. A megye Tolnay István pénztárnok számadásait meg nem vizsgálhatván, minthogy az azokra vonatkozó okmányokat is Lantos magával vitte, először irt Lantosnak s őt barátságosan felhívta arra, hogy a megye irományait küldje vissza. Erre Lantos nem is válaszolt. A megye tehát pörbe fogta s elfogatását sürgette. Mig ez így húzódott, Lantos titokban Gyulára jött, valószínűleg, hogy egy és más magánügyét elintézzé. A mint ez a megyének értésére esett, közgyűlésileg elküldetett hozzá a szolgabíró és az esküdt, kik felhívták őt, hogy az általa elvitt irományokat szolgáltatssa vissza. Lantos nemcsak hogy ezt határozottan meg-

tagadta, de sőt a megyét jól leszidta és az egész tisztikarról a legilletlenebbül nyilatkozott. Ennek következtében a közgyűlés elfogatta őt s előbb Gyulán, azután Békésen, hol a börtönök jobb karban voltak, fogva tartotta s minderről a főispánt, ki Bécsben lakott, értesítette. Ekkor végre Lantos megadta magát s a kívánt irományokat kiszolgáltatta s minden további büntetés nélkül szabadon bocsáttatott. Ez a Lantos elébb Szegeden, egy tábornoknak volt irnoka, s minthogy akkor a megyében jegyzőnek alkalmas ember nem találkozott, a megye onnan hívta meg a főjegyzői állásra.

1724. Letelepedett a megyében az első hites ügyvéd, Kovács Sámuel s a Békésen tartott gyűlésen bemutatván ügyvédi oklevelét, az esküt letette.

Gazsi Pista és Sarkady Györgyné, mint paráznák, a megye előtt bevádoltattak. Kihallgattatott két tanu. Ezek közül csak egy vallja azt, hogy paráználkodtak egymással, de ez sem beszéli el a dolgot körülményesen; a többi csak ilyeneket vall: hogy látta őket együtt borozni, az ágyon és a lóczán együtt ülni, együtt csónakázni, látta hogy Gazsi lekapta a nő kontját és a maga fejére tette, a nő pedig lekapta Gazsi kalapját s fejére tette. És mégis az ítélet így szólott: „minthogy Sarkady Györgyné már ezelőtt tiz évvel erős gyanu nyomán két ízben volt büntetve, most pedig ujólag harmadizben a félpróba ellene bizonyít, sőt bűntársa a tek. törvényszék előtt világosan a nővel szemtől szembe bevallotta a vele való paráználkodást; ennél fogva, jóllehet a törvény értelmében arra volna méltó, hogy teje vétessék, mindazonáltal a tek. törvényszék biráinak többsége, tekintve a nő gyermekeinek gyenge korát, nehogy bűne mégis büntetés nélkül maradjon, azon ítéletet hozta: hogy a hóhér által megvesszőztessék és a megye területéről kitiltassék, megjegyeztetvén, hogy ha mégis merészelne

később a megyébe jönni, minden további pör nélkül feje fog vétetni.“

1725. Kérdi a kir. helyt. tanács, hogy hány oly egyén van a megyében, ki az ügyvédi vizsgát letette? A megye azt válaszolja, hogy három, t. i. Almásy Márton most megyei pénztárnok, Koszta Pál most megyei ügyész és Kovács Sámuel.

1729. Szilágyi Erzsébet, békési lakosnő, ki elhagyva férjét, magát özvegynek vallotta s Békésen újra férjhez ment, mint parázna, lefejeztetett.

1730. A megyei közgyűlés határozza, hogy az oly falunak bírāja, mely a szénát a katonaság számára rendszeren be nem szolgáltatja, a deresen 30 botot kapjon.

1732. Letették az esküt, mint a megyében letelepedni óhajtó ügyvédek, Kérny János és Palkovics József, 1733. eszt. pedig Modrinics János.

1740. Hegedüs István, ki Szabó Judit hajadonról azt hiesztelte, hogy nem szűz, minthogy ezt bebizonyítani nem tudta, ötven botot kapott.

Minthogy ezen évben a megye területén sok széna termett, a megyei közgyűlés kihirdette, hogy senki a szomszéd megyékbe szénakaszálás végett távozni ne merészeljen, mert ellenkező esetben a deresen száz botot kap.

1741. Maróczi Zsigmond, kétegyházi jegyző, minthogy bizonyos nyárszegi embernek hamis passust adott a deresen huszonöt botot kapott.

1742. Konicsek, máskép Lovászik Tamás, kicsapott evang. pap, minthogy Hilbocsányi Jánost Anna nevű csabai nővel titokban megesketni szándékozott (ob clandestine intentatam copulam) Gyulán bebörtönöztetett, de tekintettel alázatos könyörgésére és nyomorult állapotjára, később szabadon bocsáttatott, de a megye területéről kitiltatott.

1744. A megye közgyűlésileg elrendeli, hogy a

megye valamely tisztje a pandurokkal és ha kell, fegyveres néppel, minden két hónapban járja be a pusztákat és fogdossa össze a tolvajokat, gyanus egyéneket, különösen pedig a szökött katonákat.

1747. A megyei közgyűlés kihirdetteti, hogy a ki az utczán pipázni mer, a birák huszonöt botot vágassanak rá, mely büntetés azonban 17 garassal megváltható.

1750. Kulcsár Pál megyei esküdt, mint tolvajok czimborája Pozsonymegyébe, Kulcsár Karcsára szökvén, Pozsony vármegye útján a megyei törvényszék elébe idéztetik.

1758. Több békési lakos azzal vádoltatván, hogy a fennálló kormányt becestelen, sértő kifejezésekkel illették, azok, kikre bebizonyodott 60, kik pedig csak gyanu alatt voltak, per 35 botot kaptak.

Kató Sára, mint varázsló, Domokos Erzsébet pedig mint boszorkány, pörbe fogattak. (Lásd 1758. Jul. 17. közgyűlési jkönyv.) Érdekes volna az erre vonatkozó irományokat a megyei levéltárban föl kutatni és átnézni.

1762. A megyei gyűlésen megbotránkozással olvas tatott Kaufman Ferencznek, a megye s egyszersmind a gyulai uradalom pénztárnokának, — mert akkor még a két hivatal elkülönítve nem volt, — községek előljáróihoz intézett körlevele, melyben meghagyja, hogy lelki esméreatesen tudósítsák őt arról, mit és mennyit adtak ajándékba a hozzájuk menesztett megyei tisztnek, ki az utolsó népösszeírást náluk végezte? Továbbá, ugyanannak másik körlevele, melyben meghagyja, hirdetnék ki a lakosság közt, hogy 12 frt büntetés terhe alatt ne mérészeljen senki a zsidóknak valamit sem eladni, sem tőlük vásárolni. A megyei közgyűlés kéri a főispánt, Haruckern Ferenczet, hogy a nevezett pénztárnokot, kinek számadásai sem találtattak egészen rendben, mozdítsa el

s engedje meg, hogy a megye külön pénztárnokot válasszhasson.

1765. Aradmegye közönsége tudatja Békésmegye közönségével, hogy legközelebbi közgyűlésén a parasztokat (azaz nem nemeseket) a vadászattól eltiltotta s ha valaki mégis vadászni merészelné, az 12 frt büntetést fizet vagy pedig 50 botot kap a deresen. Békésmegye is magáévá teszi e határozatot, hozzá adván még azt is, hogy ha a paraszt (nem nemes) nem fegyverrel, hanem csak kopókkal, agarakkal is fogdossa a vadat, katonának fog besoroztatni.

1766. Hartvik Krisztián, ki unokahugával paráználkodott, a megyei törvényszék által fejesztésre ítéltetett.

1768. A megyei jegyzőköny egy sajátságos esetet említ, t. i. valami Fulyó András nevű tót-komlósi lakosra rábizonyodott, hogy Praszlicska János nevű gazdának kanczájával paráználkodott. Ennélfogva ezen bestiálita először kinztatásnak vettetett alá, azután feje vétetvén, végre mind ő, mind a kancza a gyepen máglyán megégettettek, Praszlicskának pedig a megyei pénztárból a kancza árában 8 frt kifizettetni rendeltetett. Mielőtt ezen bűnös és még egy más, Ribárcsik nevű tolvaj, ki felakasztatott, a vesztőhelyre kísértettek volna, néhány napig az ugynevezett siralomházban ültek, mely idő alatt régi bevett szokás szerint, a megye látta el étellel, itallal. Nevezetesen a megyei jegyzőkönyvben előfordulnak ezen tételek: nyolcz itcze ser, hat font hus, két itcze pálinka, két font gyertya, és a megyei hajduk számára, kik a bűnösöket őrzötték, két akó sör, az elégetéshez 6 öl fa és 50 kéve nád.

1768. Verekedés fordult elő Gyomán a lakosok és katonák közt. A lakosok közül azok, kik bűnösöknek találtattak némelyek száz, mások ötven, ismét mások harmincz botot kaptak a deresen; kettő besoroztatott.

katonának, kettő pedig, nevezetesen Csáky Mihály és István, minthogy különben is mint garázda emberek voltak ismeretesek, a megye területéről kitiltattak.

1771. A verekedések a nép és a katonaság közt ez időtájban oly gyakoriak voltak, hogy a megye indítatva érezte magát azon rendeletet kiadni, hogy senki a katonákkal játszani, velök korcsmákba járni, együtt borozni sat. ne merészeljen. Történt, hogy 1771. eszt. Herzberger Mihály és János nevű mező-berényi lakosok, csak azért, hogy a katonákkal kugliztak, ötven-ötven botot kaptak a deresen.

1785. II-ik József, az igazságügyi eljárás gyorsítása végett, rendeli, hogy minden megyében bizonyos állandó napok jelöltessenek ki, melyeken a törvényszékek ülésezni fognak. Békésmegye e négy terminust tüzi ki erre nézve: a szent háromság ünnepe, Mária nevenapja, Advent második vasárnapja és a sexagesima vasárnap utáni napok.

1790. Milo Mihály csabai lakost, midőn a katonaság számára lisztet szállított Aradra, utközben Remenik nevű aradmegyei esküdt kegyetlenül összeverte. Milo panaszt emelt a megyénél s a megye azonnal irt ez ügyben Aradmegyéhez, de onnan választ nem kapott. Miló egy év múlva megújította a panaszt, a megye is ujolag irt a szomszéd megyéhez s onnan azon kitérő választ kapta, hogy a panaszos ügy majd meg fog vizsgáltatni. Milo egy esztendeig várt, de sikertelenül, ennél fogva 1792. eszt. újra a megyéhez folyamodott elégtétel szerzés végett; mire azután a megye 1792. eszt. apr. 24. azon bölcs végzést hozta: hogy miután Remenik nem mint megyei esküdt verte meg Milót, hanem mint azon földnek haszonbérelője, melyen Milo átutazott, ennél fogva keresse az elégtételt ne a megye, hanem az

uriszék útján. Hogy tette-e ezt Milo, azt a jegyzőkönyv nem említi.

Szokásban volt, hogy a szomszéd megyékkel egyetértve, bizonyos időben a gonosztévőkre, tolvajokra sat. hajtóvadászat tartatott. Erről az 1790. eszt. augusztusi közgyűlés jegyzőkönyvében ez áll: „határoztatott, hogy régi bevett szokás szerint a gonosztévőkre hajtóvadászat tartassék s e célból szeptember 13-ka tűzetett ki; minélfogva felszóllittatni rendeltettek a szomszéd Arad, Csongrád és Csanád megyék, hogy a magok részéről is e napra tegyék meg a kellő intézkedéseket hogy így egyetértve és együttesen fogdoshassák össze a területeiken rejtőző gonosztévőket. Békésmegye részéről a hajtóvadászat foganatosítására kineveztek a szolgabírák és Orbán Ignác megyei számvevő.

A helytartó tanács meghagyja a megyének, hogy minden halálos ítéletet, foganatosítás előtt Ő Felségéhez terjesszen fel. A megye erre felkéri a helytartó tanácsot, hogy miután a tolvajok, rablók, gonosztévők száma folyvást szaporodik, hasson oda, hogy a halálos ítéleteket a megye minden felterjesztés nélkül, azonnal végre is hajthassa, úgy amint az eddig is szokásban volt.

1791. Helytartó tanácsi rendelet, hogy ezóta ne tartson minden megye külön hóhért, hanem csak minden kerület egyet-egyet.

XI. Közgazdaszat, ipar, kézművek.

Régenten szokásban volt, hogy minden iparcikknek az árát a kerületi gyűlés szabta meg. A kerülethez tartoztak ezen vármegyék; Szabolcs, Bihar, Békés, Csanád, Csongrád és Arad. A gyűlésre, mely rendszeren Debreczenben tartatott, minden megye egy vagy több képviselőt küldött. Itt közlök egy ilyen, 1724. eszt. megállapított limitatiót.

L a k a t o s o k :

	frt kr.
Egy öreg ajtózárt v. pléhet adhat el az lakatos	1.30
Kisebb zárt vagy pléhet ládára valót	— .30
Középszerű zárt v. pléhet	— .20
Ajtó vonót maga vasából	— . 5
Legkisebb pléhet ládára valót	— .17
Fordító kulcsot maga vasából	— . 5
Csináltató vasából	— . 3 ¹ / ₅
Ajtó vonót a csináltatóéból	— . 3 ¹ / ₂
Ajtó vagy láda nyittatástól	— . 3
Öreg ajtó kulcstól	— . 6
Kisebbtől valamennyire	— . 5
Annál is kisebbtől	— . 4 ¹ / ₂
Öreg béllyeg vasból marhára	— .50
Edényre való kis béllyegről	— .12
Öreg puska ágyat csinálhat	— .50
Pisztoly ágyat	— .20
Egy öreg puska aczélt	1.20
Pisztoly aczélt	— .51
Öreg sarkantyut	— .17
Németes kis sarkantyut csinálhat	— .12
Egy öreg lakatot ad el	— . 7
Kisebbet ad el	— . 6
Lakat kulcsot csinálhat	— . 2
Kisebb lakat kulcsot csinál	— . 1 ¹ / ₂

A s z t a l o s o k.

	frt kr.
Közönséges karszék egyes ha mesterember adta (a fát)	— 17
Ha czifra és festett, lészen az ára	— .30
Ha mind deszka, mind festék az csináltatóé	— . 7

	frt kr.
Alabbvaló fehérebb	— 6
Festett fogasnak rőfi	—10
Más tehérnek rőfi	— 6
Öreg festett lábos ládáért	1.30
Valamennyire kisebbet	1.20
Annál kisebbet	1.—
Egy singes ládát	—50
Egy közönséges kerek asztal 12 személyre való mesterember deszkájából	1.42
Egy nyoszolya két embernek való	1.42
Egy embernek való pedig	1.10
Egy öreg bélelt ajtó	1.30
Kisebb ollyas	1.—
Béletlen ajtó	—45
Közönséges bölcső	—30
Festett jó és szép bölcső	—50
Öreg szép koporsót	1.—
Közönséges koporsó	—30
Oly öreg asztalt, az ki duplásan bélelt az csi- náltató fájából	1.—
Ha az mesteremberé a fa	1.42
Kisebb oly duplás asztalt 6 emberre valót	1.30
Annál kisebbet ad el	1.20
Első koci ládát csinál	—16
Hátulsó koci ládát pedig	—18
Elles (?) ládát csinál	—17
Nagy ablak rámát jó féle fából keresztfával együtt	1.42
Item kis ablak rőfös rámát keresztfával	—51
Ruhartartó hosszú és testes almáriomot ad el	5.30
Pohárszéket maga az mesterember fájából	5.—
Közönséges pohárszéket pedig csinálhat	3.20
Közönséges ruhartartó almáriomot feketére festve	4.30
Fehéren olyast adhat el	3.30
Legszebb testes koparsót az maga fájából	2.—

	frt kr.
Az csináltató deszkájából	1.17
Ormóst festve	1.—
Közönséges koporsót csinál az mesterember . . .	—17
Keresztet, zászlót az fejéhez az testnek . . .	—17
Festetlen	—14
Kisebbet	—12
Tábori kerek asztalt	1.—
Hat személyre kisebbet	—30
Közönséges négy szegű asztalt jó öreget lábostul	1.36
Lába nélkül valót	1.—
Egy rőfös almáriomot falba valót	—45
Hosszú karszéket	—30
Kisebb olyan széket	—26

Kádár vagy bodnárók.

	frt kr.
Egy három akós hordót ad el	—30
Egy öreg hordó akóját adja	—10
De három akót kezdvén nyolcz akóig adja akó- ját az üres hordónak	— 9
Egy öreg abroncsot teli hordóra üt fel . . .	— 3
Üres oly öreg hordóra	— 2
Kisebb hordóra olyat üt fel	— 1
Annál kisebbet egyet	— $\frac{1}{2}$
Öreg kádra való abroncsot	— $2\frac{1}{2}$
Annál kisebbre valót	— $1\frac{1}{2}$
Dézsára, vederre három abroncsot üt fel . . .	— $\frac{1}{2}$
Lóítató vagy juh fejő vedret ad el	—12
Kisebbet ollyast ad el	— 9
Öreg fenyő dézsát ad el	— $8\frac{1}{2}$
Kisebb fenyő dézsát ad el	— 7
Annál is kisebbet ad el	— 6
Öreg fejő sajtárt adhat el	— $4\frac{1}{2}$
Annál valamennyire kisebbet	— $3\frac{1}{2}$

Legkisebbet adhat el	—.	3
Mosódó sajtárt v. edénykét adhat el	—.	2 $\frac{1}{2}$
Egy tölgyfa vödör	—.	4 $\frac{1}{2}$
Kisebb olyan fából	—.	4
Olyan fából mosdócska	—.	3
Öreg száju rocska	—.	6
Kisebb olyan fából	—.	5
Tölgyfából	—.	5
Kisebb tölgyfából	—.	4 $\frac{1}{2}$
Öreg fejő csajtár tölgyfából	—.	4 $\frac{1}{2}$
Kisebb	—.	3 $\frac{1}{2}$
Egy öreg csobán vagy csobolya	—.	10
Kisebb csobán	—.	7
Annál is kisebb	—.	6
Egy putton	—.	15
Egy jó öreg véka	—.	10
Annál valamivel kisebb	—.	9
Verem vájó véka	—.	4 $\frac{1}{2}$
Egy kisebb pedig	—.	3 $\frac{1}{2}$
Egy ló itató csöbör	—.	20
Öreg lugzó kád	—.	18
Egy csöbröt turónak	—.	18
Kisebb ollyas	—.	15
Egy hordó fenéknek betéfelétől ha az mesteré (a fa)	—.	4
Egy hordónak egészlen az feneke mecsitétől (?)	—.	14
Egész hordó feneke betételeseért kötésével együtt ad az csináltató	—.	17
Egy öreg kád megfenekelésétől fizet	—.	24
Ha csináltatóé a deszka	—.	12
Kisebb kádat, ha az csináltatóé	—.	9
Annál kisebbet	—.	7 $\frac{1}{2}$
Egy egy dongát az mesterét fizet	—.	5
Ha az gazdáé és béteszi	—.	3

frt kr.

Ha a donga az mesteremberé	— 3 ¹ / ₂
Teli hordóba ha az mesteremberé és beereszti .	— 15
Az gazda dongájából	— 13
Egy öreg kárményért, aki az hordó alatt szokott állani	— 17
Kisebbről olyantól	— 12
Legkisebb kárménytől	— 10
Hosszu orru kantától	— 12
Egy öntöző kanna	— 10
Öreg fürdő kád	2.—
Kisebb fürdő kád	1.70
Kisebb annál	1.30
Egy öreg szőlőnyomó kádtól	3.15
Kisebbtől olyantól	3.—
Szűrő kádtól	2.—
Kisebb, kiben az must foly	— 50
Öreg seres kádtól	20.—
Kisebb kádért olyanért	18.—
Annál kisebbért	15.—
Hűtő seres kád.	2.—
Kisebb hűtő kád	1.30
Annál is kisebb hűtő	1.25
Hordó vendég csinnyátul	— 1 ¹ / ₂

G o m b k ö t ő k.

frt kr.

Öreg gombot rojtosan 's makokból az mesteremberéből	1.25
Kisebb gomb rojtos	1.20
Annál is kisebb olyas	1.—
Legkisebb gomb	— 50
Jó tömött zsinór rэфét adhatja	— 3 ¹ / ₂
Alábbvalót és nem olyan tömöttet	— 3
Karmazsin szin, testszin zsinorok	— 6

	frt kr.
Arany buritásnak réfét	—18
Ezüst buritásnak réfét	—16
Arany sujtásosnak réfét	—15
Ezüst sujtásosnak réfét	—14
Ezüst koczkásnak réfét	— 7
Koczkásnak arannyal réfét	— 8 $\frac{1}{2}$
Gombháznak való zsinórnak réfét	—24
Ezüstnek réfét	—20
Az magáéból az csináltató réfét	— 2
Egy öreg arany vagy ezüst bojt felcsináltatása	1.20
Övnek való szín veressel réfét	— 3
Mente kötöt ad el	—20
Egy levél scofium felköttetésétől	1.30
Pamuk- és czérnazsinornak réfét eladja	— 1 $\frac{1}{2}$
Bőr-gomb 15 makostul	—12
Maga selyméből az csináltató fog fizetni	—20
Az gombkötőéből	—30
Az vékony vászont térszen hatosnak réfiről	— 3
Középszerütől azaz tizenégyestől	— 2
Tizenkettőtől	— 1 $\frac{1}{2}$
Nyolczastul vagy is hetestül	— 1
Zsák valótól réfét	— 1
Egy szép törölköző kendőt	—17
Egy macska nyomos egész abroszról	—45
Avagy ennél szebb abroszról	—50
Asztal kendőkről vagy feljebb réfeseektől	— 7

G o m b c s i n á l ó k.

	frt kr.
Csont első nagyobb forma 15 gomb	— 9
Második rendű 15 gomb kisebb forma	— 7
Harmadik rendű ugyan 15 gomb	— 5

F ü s ü s ö k é s c s u t o r á s o k.

	frt kr.
Öregebbik v. nagyobbik füsű két felől aprós fogas	—, 5 $\frac{1}{2}$
Második rendű füsű, kinek egy felül kicsiny,	
más felől öreg fogai vagynak	—, 4 $\frac{1}{2}$
Harmadik rendű kisebb ily fogas	—, 3
Bécsi forma öreg fogú füsű	—, 6
Kisebb annál olyas öreg fogu	—, 5
Annál is kisebb	—, 4 $\frac{1}{2}$
Öreg csutora, czifrás	—, 5
Második rendű az is czifrás	—, 3
Harmadik rendű vékony csutora	— 1 $\frac{1}{2}$

T e k e n ő s ö k.

	frt kr.
Öreg sütő tekenőt adhat el	—,40
Olyast sütéshez valót jó öreget	—,45
Kisebb sütő tekenőt ad el	—,30
Valamennyire olyast kisebbet	—,40
Annál kisebbet	—,30
Mégis kisebb sűrű v. más olyas tekenőt	—,20
Szappanozó v. mosogató tekenőt	—,15
Kisebbet valamennyire	—,10
Öreg sajt nyomó tekenőt	—,12
Profont házhoz való ugyan jó öreg tekenőt	1. —
Kisebbet valamennyire	—,51
Sajt nyomó tekenőt középszerűt	—,10
Annál kisebbet pedig	—, 9
Fejmosó tekenőt	—, 7
Kis gyermek fektető tekenőt	—, 4 $\frac{1}{2}$
Öreg szerű lapátot adhat el	—, 7
Kisebbet ad el	—, 6
Öreg sütő lapátot ad el	—, 6
Kisebbet annál adhat el	—, 4 $\frac{1}{2}$

	frt kr.
Öreg jó itató vályut adhat el	1 8
Sertés marháknak jó öreget	1.12
Kisebbet ezeknél mindkét félét	1.—
Annál kisebbet egyet ilyet	—51

K ő m i v e s e k.

	frt kr.
Egy kőmives legénynek napjában	—24
Kőmives mesternek ölétől egy másfél singes faltól vagy széléről	1.—
Két singes széléről pedig fizetni kell	1.30
Házat ha megmeszel szépen	—24
Boltozástól és pincze csináltatástól az csinál- tató jól vigyázzon és alkalmaztassa magát ebben.	
Falu v. város melyet kin kő képet rak (?)	2.—
Egy embernek kő sirt ha rak	2.12
Egy közönséges kőből statua felállításától	12.—
Templomban oltár követ	1.30
Egy kályhát allyastul allit fel	2.—
Ha csak az allyát rakja öreg kályhának	1.—
Kisebbet annál	—51

N y e r e g j á r t ó k.

	frt kr.
Sima paraszt nyerget ha csinál	—45
Metszéssel ilyet	1.30
Csonttal rakott szép nyerget	3.—
Alább valót ilyet	2.—
Egy nyereg ágat ha metszett	—17
Nyereg szárnyat	—15
Nyereg kötését	— 5
Hát szert	— 4
Felékesített nyerget csattost és csontost, mel- lette való széles szijakkal	4.—

Szappanosok.

	frt kr.
Egy jó mértékű tábla szappant	— .30
Egy rud szappant ad el	— . 5
Féltáblát ad el	— .15
Gyertyának funttyát kell adni	— . 5

Esztergályosok.

	frt kr.
Egy jó öreg ostáblát ad el	1.—
Kisebbet annál jót	— .45
Annál kisebbet	— .30
Egy englis glóbiscstol ad el öreget	1.20
Kisebbet ad el	1.—
Egy jó öreg tokos kalamárist	1. 8
Kisebbet annál	1.—
Kisebbet annál is	— .51
Más forma házi kalamárist	— .30
Kisebbet annál olyast	— .25
Annál kisebbet	— .20
Öreg sátor gombot csinál	— .20
Kisebbet annál csinál	— .17

Ötvösök.

	frt kr.
Egy bécsi lat sima munkát	— .12
Virágos és metszet szép munkát	— .15
Bécsi egy lat ezüst	1.—
Fillegrán drót v. zománczos egy lat munkától	— .30
Egy arany fölaranyozásától	1.—
Öreg egy szép arany gyűrűt tiszta aranyból az midőn az csináltató ad	1.30
Kisebb ily gyűrűtől és ily módon	1.20
Annál is kisebbről	1.10
Pecset metszéstől	1.—

frt kr.

Kisebbet és nem oly czimertől	—51
Közönséges pecsét metszéstől	—40

Ü v e g e s e k.

frt kr.

Szép tiszta finom kristály egy üveg ablakban való olmot betételétől	— 4 $\frac{1}{2}$
Más kisebb és alább való üveg	— 3
Harmadik az ki kerek és paraszt fabol csinál	— 1 $\frac{1}{2}$
Két fél kristály üveg ablakban vagy lámpásban, egynek számlálódik	— 4 $\frac{1}{2}$
Másodikból is két fél	— 3
Harmadik két fél azaz paraszt üveg	— 1 $\frac{1}{2}$
Egy jó öreg és ónnal csináltatott lámpást	—30
Fával és paraszt üvegből valót	—15
Kisebbet adhat el	—12
Ezerit az finom kristály üvegnek veszi az üveges	30.—
Második rendbélit	20.—
Harmadik rendbélit	10.—

K ö t é l v e r ő k.

frt kr.

Hámban való egy jó pár istráng	— 9
Öreg jó kötél marha szarvára való	— 3 $\frac{1}{2}$
Egy párt pedig illet magaeét ad el	— 7
Jó kötőféket az magaeét ad el	— 4 $\frac{1}{2}$
Alább valót valamennyire	— 4
Marha fejére való kötelet alább valót vala- mennyire	— 3
Öreg jó istrang, ha a kender a csináltatóé	— 2 $\frac{1}{2}$
Más vékonyabb és alább való	— 2
Szörből való ponyva kötél öletől	— 4
Ha a csináltatóé, ölet	— 1 $\frac{1}{2}$
Ha kenderből, az mesteremberéből	— 3

frt kr.

Ha az gazdaé a kender, ölét	—.	1
Egy szőr nyügöt ad el	—.	4 ¹ / ₂
Ha fele kender és szőr	—.	4
Jó öreget maga kenderéből v. szőrből . . .	—.	2 ¹ / ₂
Szekérkötő kötélnek az ölétől	—.	4
Vizhuzó kötelet, ha az kender mesteremberé .	—.	3 ¹ / ₂
Ha az gazdaé az kender	—.	2 ¹ / ₂
Gyalomnak való kötelet az mesteremberéből ölit	—.	4
Borvonó kötélnek ölét	—.	15
Ha az csináltatóé az kender	—.	6
Kender hevedert ad el	—.	5
Ha csinálja ölét az csináltató fizet	—.	1
Egy kéve kendert véhet	—.	7
Egy kender Csomót ad el	—.	9
Ha az kender az csináltatóé	—.	6

Esz tendő s szolgák fizetése.

frt kr.

Fogadásoknak terminus napja uj esztendő sub poena 12 frt.		
Ugyan jó kocsisnak	25.—	
Alábbvaló kisebbnek ruha nélkül	21.—	
Ha szokás szerint ruhát kér, pénzben	9.—	
Öreg béresnek egész ruha, szokás szerint, süveg, szűr, dolmán, nadrág, salavári, két fehér öltözet, egy pár csizma és elegendő bocskor és	8.—	
Kisebnek vagy alábbvalónak	6.—	
Egy jó főző-sütő szolgálnak ruha nélkül csak pénz	15.—	
Ruhát ha nem akar, alábbvaló és nem oly ér- demes szolgáló	10.—	
Harmadik forma béresnek ruhát és pénzt . .	5.—	
Mezei esztendő s kondásnak egész ruha és pénz	8.20	
Falusi és hazajáró kondásnak egész ruha és pénz	5.—	

frt kr.

Gulyásnak minden marhától, ha az étel és buza övé ruhát és	— 7
Gulyásnak ha ruhát és ételt 's kenyeret ad, pénz lészen egy marhától	— 4
Nyári napi juhászok 100 juhtól két bárányt, ruhából kap csak szűrt és nadrágot, egy pár fehérruhát. Gazdasszony tartsa kenyér- rel és étellel ötöt.	
Téli juhásznak hasonlóképen.	
Fejős juhásznak vasárnapi tej, nadrág, süveg, egy pár öltöző fehérruha, szűrt, bocskor Ha semmit nem kíván egyebet csak pénzt, kell adni	12.—
Kevesebb és kisebb nyájtól kell adni	10.—
Közös pásztornak minden egy kostól fizet és kenyeret egyet két kostól.	— 6
Ménes pásztornak egy jó nyájtól	24.—
Jó oly nyájtól, ha szűrt, nadrágot, süveget, bocskor és kenyeret ad az gazda	12.—
Kisebb nyájtól kenyér és étel mellé	15.—
Két lótól adni szoktak egy kenyeret; hol pedig csak lószámtól szokták fizetni, kell adni így két lótól egy lótól egy kenyeret és egy lótól	— 9
Ahol pedig a kenyér magáé	— 12

S z o l g á k é s n a p i m u n k á s o k.

frt kr.

Vinczellérnek jó vagy 50 kapa álló szőlőtől, szűrt, csizmát avagy egy vég abát szűr helyében, egy zsák buzát, egy sajtot, és circiter vagy 14 font szalonnát és készpénzt	5.—
Kisebb szőlőtől így	4.—
Öreg szőlőpásztornak	4.—
Kisebb szőlőtől	3.—

frt kr.

Néhol egy dolmány vagy más ily ruha, pénz nem.	
Ha az szolgának remek köntöst adnak, dolmányt, nadrágot, szűrt vagy köpenyeget, két pár csizmát, harmadikat fejelést, két pár inget s lábravalót, süveg ahoz és valami vetés és pénz	9.—
Ha pedig remek mentét is ad neki, az több ruha feljebb irt mód szerint és pénz . .	6.—
Ha ki abából adja az ruhát, az pénzt vesz fel, mi jut az oly szolgának kezéhez circiter .	12.—
Oly helyeken az lovásznak ruha mellett . . .	4.—
Néhol pedig városokon az lovásznak aba gunyát, szűrt vagy köpenyeget és	5.—
Néhol az kocsisnak is aba gunyát, nadrágot, dolmánt, köpenyeget, süveget, csizmát két párt, és fejelést harmadikat, két fehér öltözet és fekete süveg és valami kevés vetést és pénzt	4.—
Nyári nap kaszásnak étel mellé	—12
Az mezőn ha az nap kisebbedik aratás után .	—10 ¹ / ₂
Ila maga ételén kaszál vagy kapál nyári nap	—17
Tavaszi kapásnak étel mellé	— 9
Őszi kapásnak vagy szántónak étel mellé . .	— 7
Téli munkásnak napjában étel mellé	— 6
Asszony embernek nyári munkáért	— 7 ¹ / ₂
Aratónak napjában, ki kévét nem köt	— 9
Osztályban ha asszony ember dolgozik . . .	— 4 ¹ / ₂
Szőlőben ha munkálkodik az asszony tavasszal	— 6
Baglyazó napjában étel mellé	—10 ¹ / ₂
Baglazóknak étel mellé aratás után	— 9
Férfi aratónak az ki kévét köt étel mellé . .	—17
Alabb valónak valamennyire	—14
Télben v. ősszel férfi munkásnak étel mellé .	— 6
Ételen kívül olykor	— 9

Szedő asszonyinak napjában	— 3
Puttonosnak férfinak	— 6
Szántó legénynek napjában	— 6
Sártapasztónak ősszel	— 7
Tavasszal is ilyenek	— 7
Bénternek vagy sertés megölő, felbontó és tisztító embernek egy sertéstől egy lábat vagy kolbászt és pecsenyét s	— 6
Egy napi bognározó embernek az hordók v. kádak kötésétől étel ital kívül szoktak adni sok helyeken	— 12

A limitáló gyűlés azután hozzá teszi ezt: item serio intimatur, hogy observáltassék minden mérésekben az rőf, nem sing sub poena 12 flor. Bécsi lattal, bécsi fonttal, pozsonyi vékával, pozsonyi itczével, akóval, nem csöbörrel kell élni; német forinttal nem magyarral, garassal, grajczárral és nem polturával vagy vonás vagy magyar és kurta forinttal. Öt kis pénz egy garas, és nem hat, hogy egyenlő értelem és nem különböző szokás observáltassék az nemes hazánkban Eö Fölsége intentiója szerént.

1726. Kérdi a m. kir. helytartó tanács: minő kézműveseket kellene a megyébe telepíteni? A megye azt válaszolja: hogy legfeljebb is posztócsinálókat, de nem hiszi, hogy ezeknek is volna elegendő keresetük. Más kézművesekre itt szükség nincs, még ácsokra, asztalosokra, kovácsokra sem, mert minden ide vágó szükségleteiket vagy a lakosok magok készítik, vagy cigányok által készíttetik.

1727. Említtetik „a gyulai csizmadiák czéhe“ mint olyan, mely beterjeszti a nagyváradi csizmadia czéh, általa is elfogadott alapszabályait s kéri azokat a megye jegyzőkönyvébe beigtattatni és közhírré tenni, mi meg is történt,

1731. A megyei közgyűlés egy font marhahús árát két krajczárra emeli másfél krajczárról s hozzá teszi, hogy azután a hús jó legyen ám!

Ugyanezen gyűlésről egy lovas ember küldetik Nagy-Váradra, hogy ott a megye számára pecsétviaszkat vásároljon.

1736. A m. kir. helytartó tanács ujolag kérdést intéz, hogy minő kézműveseket kellene telepíteni a megyébe? A megye azt válaszolja, hogy leginkább szabókra, csizmadiákra, gombkötőkre, szappanosokra, aranyművesekre, lakatosokra volna szükség, mert ezek oly csekély számmal vannak itt, hogy a nép, ha e részben szükségleteit kívánja kielégíteni, mértföldekre kénytelen utazni.

1737. A m. kir. helyt. tanács kérdésére: hogy a megyében hány boltos kereskedő van? a megye azt válaszolja, hogy Gyulán kettő, Békésen, Csabán, Öcsödön, Kétegyházán egy-egy, valamennyi görög.

3-ik Károly király uralkodása alatt több ízben érkezett a megyéhez oly tartalmu rendelet, hogy buzát, árpát, zabot nem szabad a megyéből kivinni. Ez azért történt, minthogy háborus idők lévén, a kormány több ízben a gabonaneműekre rátette a kezét s megvette azokat bizonyos, sokszor igen mérsékelt áron. A nép tehát a termést nem értékesíthette, és még is kénytelen volt fizetni a súlyos adót.

1743. A megyében lakó görög boltos kereskedők kérik a közgyűlést, ne engedné meg, hogy a zsidók a megye területén kereskedést üzhessenek. A megye azt határozta erre: hogy jóllehet a görögök sokszor igen magas áron adják áruikat és a népet zsarolják, most az egyszer még is helyt ad kérelmüknek, s a zsidók a megye területén való kereskedéstől eltiltatnak.

Ugyanakkor meghagyja a közgyűlés a megyei fő-

szolgabiráknak és esküdteknek, hogy az oly görög kereskedőkön, kik hat hét óta a megye területén kereskedést üznek, 6 ft taxát vegyenek meg.

1744. eszt. érkezett a megyéhez a m. kir. helytartó tanácsnak oly tartalmú rendelete, hogy országos vásáron kívül senki lovat vagy szarvasmarhát venni vagy eladni ne merészeljen, mert különben az a vevőtől, elkoboztatni fog. A megyei közgyűlés elrendeli ezen parancsnak kihirdetését, azon hozzáadással, hogy ezen tilalom, természetesen a nemességre nem vonatkozik (*salva nihilominus nobilitatis praerogativa existente.*) Erre azután csakhamar egy újabb rendelet érkezett, azon hozzáadással, hogy bizony a nemes emberre is vonatkozik ezen rendelet. A megye azonnal felterjesztést tett, hozzá adván, hogy ezen rendelet foganatosítása mily nagy kárára lenne a jobbágyságnak és mennyire sérelmes volna a nemességre. (*Cum maxima consternatione animorum legimus resolutionem hanc, quae cum ingenti iactura miserae plebis, nobilitaris vero praerogativae inexplicabili damno esset coniuncta.*)

Ugyanezen évben következő boltos görögök laktak a megyében: Gyulán Koszta Tódor, Görög János, Czikarida József, Czikarida György, Békésen Pap Mihály, Tartsán Görög Miklós, Gyomán Mészáros Mihály, Szarvason Kirjak Miklós, Öcsödön Görög György, Kétegyházán Jank Konstantin, Csabán Tódor György. Ugyanazon évben, mint a puszták haszonbérloői, a következő örmények említettnek: Szénáson Kirjak Miklós, Sopronon Kacsemák N. Félhalmon Kristóf Simon, Nagy Csákón Barbelovics Bogdán, Muronyon Placsintár N., Csorváson Kacsemák Miklós, Kis Décsén Péter Gergely és Tódor, Kis Kondoroson Jakab Kristóf, Nagy Kondoroson Prentics, Gyúrón Gróf Kristóf, Komlóson Balta Péter. Ezen görögök és örmények „consortium graecorum“ czim

alatt szerepelnek a megyei jegyzőkönyvekben, s valahányszor valami rendkívüli adózás fordult elő, mindig külön voltak testületileg megadóztatva.

1747. A boltos görögök adó alá vettétvén, a megye területén 16 ilyen egyén találtatott, nevezetesen Szarvason, Szent Andrásan, Öcsödön, Gyomán, Tartsán, Szeghalmon, Kétegyházán, Orosházán egy egy, Békésen 3, Gyulán 5. Ezek közül egyedül a gyulai Koszta Demeterről van feljegyezve: cum duobus sociis, habet fornicem bene provisum; a többiről pedig vagy: habet fornicem mediocriter, vagy habet fornicem exilibus mercibus repletum.

1749. m. kir. helyt. tanácsi rendelet: hogy ezóta a bajor, lengyel és török garasok csak két krajczárban fogadtassanak el. Ez azt mutatja, hogy ekkor még a külföldi pénz is széltriben keringett és elfogadtatott.

1762. a szolgák évi fizetése ekkép szabályoztatott:
A szolgálati idő kezdődik mindig új évkor.

Liberiás kocsisoknak jár tíz vonás forint; azon kívül két esztendőre számítva, mente, rokolór és öv.

Más kocsis fizetése ruha nélkül ki szánt, kaszál és jár lovakkal 25 forint.

Alábbvaló ki négy lovakkal szolgál 21 frt.

Ha pedig ruhát ad a gazda, u. m. dolmányt, nadrágot, abából szürt, süveget, salavárit, két pár új csizmát, két pár fejelést, fehér ruhát az mineműt kíván, az gazdával számot vessen, az miben pénz hátramarad, fizesse meg az gazda. (Innen az látszik, hogy ezen sok ruhanemű akkor nem érte meg a 21 frtot.)

Kis béresnek egész ruha abából és azon kívül 4 frt.

Hasonlóképpen az lovászoknak.

Az jó öreg faragó béres, mint a kocsis és (de csak Debreczenben) egy köből buza vetést kap, ruha és felső mód szerint observáltassék = 20 forint.

Egy jó sütő főző szolgálónak kész pénzben vagy annak árában ruha 15 ft.

Álábbvaló konyha szolgálónak 10 ft, vagy annyi érő ruha.

Mezei kondásnak szűr nadrág darócz bőr kapcza és esztendei süldő = 8 ft.

Falusi kondásnak egész ruha abából, vagy olyan helyett daróczból 5 frt.

Ekképpen fizettetik az bojtár is.

Nyári juhásznak 100 juhoktól egy bárány.

Téli juhásznak hasonlóképpen és fél köntös szokás szerint.

Fejős juhásznak vagy vasárnapi tej, nadrág, egy szűr, bocskor vagy készpénz egész esztengától 10 frt.

Kis-pásztornak minden kostól 6 kr.

Mezei pásztornak minden marhától 7 kr, azonkívül tartás is.

Ménes-pásztornak feles ló mellett 20 frt és egész ruha.

Kevesebb lovak mellett 18 frt és egész ruha, ahol pedig lószámra szoktak fizetni esztendeig, félesztendőre 9 frt.

Vinczellérnek 40 vagy 50 kapa alatt vigyázónak 5 frt, azonkívül egy vég aba, egy zsák buza, négy tont szalonna, egy sajt.

1753. Emlittetik gyulai vasáros Papszt János.

Ugyanez évben építtetvén a kétegyházai esküdti lak, az ablakokat a szegedi üveges, a szegeket a cigányok készítették.

1754. A különféle fogyasztási czikkeknek ára a megyei közgyűlés által következőleg szabályoztatott :

egy köből buza . . . 2 frt 50 kr.

„ „ kétszeres . . . 2 frt 34 kr.

„ „ kukoricza . . . 2 frt — kr,

egy öl puha fa . . .	1 frt 36 kr.
„ „ kemény fa . . .	1 frt 40 kr.
egy itcze bor	— 6 kr.
„ „ ser	— 2 kr.
„ „ törköly pálinka .	— 18 kr.
„ „ buza pálinka .	— 15 kr.
egy köből árpa	— 90 kr.
„ „ zab	— 68 kr.

1758. A megye a helytartó tanácsnak hozzá intézett kérdésére válaszolja, hogy a megyében csak két oly kereskedő van (ha ugyan ezeket is kereskedőknek lehet nevezni) még pedig Gyulán, kik apróbb bécsi portékát árulnak, a többiek oly török hatalom alatt álló görögök, kik csupa csekély czikkekkal kereskednek.

1763. Hirdeti a m. kir. helyt. tanács, hogy a fuldai fejedelem 1 frtos ezüst pénze mindenütt, mint teljes értékű, elfogadható.

1767. A m. kir. helytartó tanács azon kérdésére: mi ára van itt a gabonaneműeknek? a megye azt válaszolja, hogy azt teljes biztonsággal megmondani nem lehet, mert itt az egész megyében sehol heti vásárok nincsenek, ennél fogva, ha valaki valamit eladni kíván, kénytelen azt Aradra, N.-Váradra vagy Pestre vinni. Egyébiránt az árak körülbelől ezek: a tiszta buzának pozsonyi mérője 1 frt 20 kr, az árpáé 34 kr, zabé 26 kr, kölesé 47 kr.

1768. A különféle élelmi czikkek ára következőleg lett megszabva:

egy font fehér kenyér	3 kr.	de már 1772.	4 kr.
„ „ fekete kenyér	2 kr.	„ „ „	2 kr.
„ „ marha hus	2 kr.	„ „ „	5 kr.
„ „ juh hus	2 kr.	„ „ „	— kr.
„ „ borju hus	3 kr.	„ „ „	7 kr.

egy font szalonna	10 kr.	de már 1772.	20 kr.
„ „ gyertya	10 kr.	„ „ „	20 kr.
„ „ száraz faggyu	6 kr.	„ „ „	10 kr.
„ „ sajt	6 kr.	„ „ „	10 kr.
„ „ só	2½ kr.	„ „ „	4 kr.
„ „ friss vaj	12 kr.	„ „ „	25 kr.
„ „ olvasztott vaj	18 kr.	„ „ „	40 kr.
egy itcze fehér liszt	3 kr.	„ „ „	8 kr.
„ „ barna liszt	2 kr.	„ „ „	3 kr.
„ „ tej	1½ kr.	„ „ „	4 kr.
„ „ borsó, lencse, bab	3 kr.	„ „ „	7 kr.
„ „ köles kása	1½ kr.	„ „ „	4 kr.
„ „ árpa kása	4 kr.	„ „ „	8 kr.
12 tojás	3 kr.	„ „ „	10 kr.
egy pulyka kakas	45 kr.	„ „ 1 frt	— kr.
„ pulyka	30 kr.	„ „ „	75 kr.
„ liba	9 kr.	„ „ „	20 kr.
„ rucza	6 kr.	„ „ „	12 kr.
„ kappan	7 kr.	„ „ „	15 kr.
„ tyuk	4½ kr.	„ „ „	10 kr.
„ pár csirke	5 kr.	„ „ „	12 kr.

1768. Felszólítja a m. kir. helytartó-tanács a megyét, hogy az okszerűbb gazdálkodás és a földmivelés felvirágoztatása tekintetéből igyekezzenek megyei gazdasági egyletet létre hozni. Erre a megye azt válaszolja, hogy átlátja ugyan a m. kir. helyt. tanács bölcs célját, de hogy az itteni nép oly miveletlen, vad, írást nem tudó, hogy ily egyesület létrehozása lehetetlen.

1770. Ugyanaz felszólítja a megyét, hogy a postautakat tartsa jó rendben. Mire a megye részéről az a válasz: hogy az egész megyében egyetlen egy posta sincs.

Ugyanekkor a helytartó tanács tudatja a megyével, hogy az urbér behozatala céljából a megye területére kir. biztosul kineveztetett siklói Andrásy István.

Ugyanekkor a helyt. tanács komolyan inti a megyét, tegyen valahára valamit a selyemtenyésztés érdekében. A megye erre elrendeli, hogy minden községben hasítassék ki egy darab föld és ültetessék be eperfa csemétékkel. Felügyelőül megfogadtatik Aradvármegye selyemtenyésztési biztosa: Endrődy Mátyás száz frt évi fizetéssel.

Ugyanez évben Andrassy István urbéri biztos gyűlést tart. A gyűlési jegyzőkönyvből kitetszik, hogy melyik pusztá mely faluhoz tartozott? és melyik község mikor települt. (Lásd 1770. eszt. 314. lap.)

1773. a helyt. tanács kérdést intéz a megyéhez, hogy mennyire ment a selyemtenyésztés dolgában? Erre a megye azt határozza, hogy miután selyemtenyésztési biztosul megfogadott Endrődy Mátyás a megyének felé sem nézett, hasonló fizetéssel valaki más fogadtassék meg. Ugyanazon évben a gyulai egyesült kovács és kerékgyártó czéh privilegiumát bemutatja.

1774. Előjő Uferbach Mátyás gyulai üveges. Ezóta az Uferbachok üvegesek Gyulán egész mostanig.

1776. körül ugy látszik, tetemesen kezdett szaporodni a kézművesek száma a megyében, mert sűrűn jelentkeztek szabadalomlevelek elnyerésére nézve, például 1776. eszt. a szarvasi és csabai csizmadiák, orosházi kerékgyártók, gyulai szijgyártók és takácsok.

1779 körül már sok nagyobb ház lehetett Gyulán, mert a megyei jegyzőkönyvben említés van három gyulai üvegesről, két vasárosról, több boltos kereskedőről.

Ugyanazon évben emlittetik gyulai könyvkötő Balog, gyulai pék Kaisch Antal, gyulai mézeskalácsos Popp István.

K ö z m i v e l ő d é s.

1770. A kir. helyt. tanács meghagyja a megyének, hogy évről évre terjesszen be jelentést az iskolák állá-

sáról, nevezetesen: hogy a megyében öszvesen hány iskola van? Melyek a tantárgyak? Mennyi az iskolások száma? stb. Ez az első eset, hogy a megyei gyűlésen az iskolaügy szóba jő.

1773. Ugyanaz meghagyja a megyének, igyekezzék oda hatni, hogy a földesurak, ahol arra szükség van, iskolákat állítsanak és a tanítókat segélyezzék. A megye erre azt válaszolja: hogy itt elegendő számmal vannak iskolák s a tanítók rendesen fizettetnek.

1783. Gyulán felekezet nélküli iskola „Schola nationalis“ létesítettett.

1784. A m. kir. helytartó tanács megintti Csaba községét, hogy roskadozó félben lévő iskolája helyett újat építsen.

1792. A nagyvárad ker. iskolai felügyelő felszólítja a megyét, hogy miután Gyulán a két iskola (magyar és német) egyesítettett és az oktatás a kántorra bízott, eszerint a fennálló tanrendszer önkényesen megváltoztatott, Endrődön pedig a tanító fizetése 90 frtal csonkított. Erre a gyulai városi tanács azt válaszolja: hogy a tanrendszeren azért tett változtatást, mert az előbbeni szerint a tanulók két-három év alatt nem tanultak meg még olvasni sem, holott pedig az új tanrendszer szerint szembeszökő a siker. Az oktatást pedig azért bízta a kántorra, mert a tanítói csekély fizetésből két egyén (tanító és kántor) meg nem élhetett, így pedig a kántor-tanító tisztességesen megél és a kántori kötelességének is megfelel. Kéri ennél fogva a megyét, hogy ezen intézkedése hagyassék helyben.

1793. A nagyvárad kerületbe kinevezetik iskolai felügyelőül Tokody György.

1781. A m. kir. helyt. tanács hosszú intézményt ír, a zsidókat illetőleg. A megye erre azt feleli, hogy már több ízben jelentette, hogy az egész megyében csak egy,

állandóul itt lakó zsidó van, t. i. Váriban az ottani pálinkafőző háznak bérlője, ki a türelmi adót a simándi hitközség útján fizeti s ez az egy is, amint haszonbérleti ideje letelik, el fog a megyéből költözni. Egyébiránt a megye megengedi a zsidóknak, hogy területén bóróket vásárolhassanak, de miután a megyében letelepedett boltos görögök külön taxát fizetnek, azt semmiképpen nem engedheti, hogy a zsidók akár állandóul letelepedjenek, akár pedig (kivéven az országos vásárokat) oly árúkkal kereskedhessenek, minők a boltos görögöknél is kaphatók.

1783. A m. kir. helyt. tanács felszólítja a megye közgyűlését, igyekezzék oda hatni, hogy a megye területén több dohány termeltessék. Ennélfogva meghagyattott a szolgabiráknak, hogy a dohánytermelés nagy hasznáról a népet oktassák ki.

Thessedik Sámuel szarvasi ev. lelkész figyelmezteti a közgyűléshez betérjesztett emlékiratában a megyét egy, sok hasznot hozható, de nálunk egészen elhanyagolt iparágra, az pedig a selyemtermelés. Ő késznek nyilatkozik egy epreskertet Szarvason kiültetni és azon a selyemtermelést gyakorolni s a népet is arra kioktatni, ha számára néhány hold föld a közlegelőből ki-méretni fog. A közgyűlés örömmel fogadja Thessediknek készségét s miután úgy tudja, hogy a kért föld a szarvasi uradalom által Thessedik számára már ki is méretett, meghagyja a járásbeli szolgabirónak, Hergécz Imrének, hogy azt árkoltassa körül s Thessediknek mindenben segítségére legyen.

Olvastatott Csanádmegyének Békésmegyéhez intézett átirata, melyben felhívja a megyét, hogy miután eddig a posta Budáról Félegyháza felé járt Temesvárra, és így Békés- és Csanádvármegyék annak jóformán semmi hasznát nem vehették, terjessze fel pártolólág

Csanádmegyének azon feliratát, hogy Szentesen, Oros-házán és Battonyán is állittassanak fel pósták. Békés-megye azonban ezen tervet nem pártolta, azért, mint-hogy így Szegeden nem volna posta; ellenben oly érte-lemben intéz feliratot a m. kir. helytartó tanácshoz, hogy Simándon létesíttessék posta, mert Simándról köny-nyebben kaphatja a leveleket Gyulára, mint akár Oros-házáról, akár Battonyáról, kivált őszi és téli időben, a mikor a roppant sár és a hófuvatagok következtében a közlekedés Gyula és Battonya s Gyula és Orosháza közt teljesen felakadni szokott.

1785. A megyei boltos-görögök panaszolják, hogy a megyét ismét sok, különösen pesti zsidó szokta kü-lönféle kocsira rakott portékával bebarangolni s nekik, kik rendes taxát fizetnek, rövidséget okoz. A megye méltányolva a panaszt, a zsidókat erről letiltja s meg-hagyja a szolgabiráknak, hogy azt ne engedjék s ily érte-lemben feliratot is intéz a m. k. helytartó tanácshoz.

1786. eszt. Jul. 6. a különféle élelmi és más hasz-nálati czikkek ára a megyei közgyűlésen következőleg lett megszabva :

Egy font marhahús	4	kr.
„ borjuhus	6	„
„ bárányhús	3	„
„ disznóhús	5	„
egy itcze törött só	4	„
egy pulyka kakas	60	„
egy pulyka	40	„
12 tojás	5	„
egy pár kappan	33 $\frac{1}{2}$	„
egy pár tyuk	20	„
egy liba	20	„
egy pár rucza	23 $\frac{1}{2}$	„
egy itcze tehénvaj	30	„

egy itcze juhvaj	25	kr.
" " tejfel	10	"
" " tej	2 ¹ / ₂	"
egy font szalonna	15	"
egy font gyertya	17	"
egy font fagygyú	10	"
egy itcze liszt	4	"
egy pár csirke	10	"
egy font sajt	5	"
egy itcze főzelék (bab,		
lencse, borsó)	4	"
egy itcze köleskása	3 ¹ / ₃	"

1786. tudatja a helyt. tanács a megyével, hogy a zsidóknak a koresmák haszonbérelését megengedte, ugyanban, hogy nagyobb vendégfogadóknak keresztény pinczéreket tartsanak és a parasztoknak több italt hitelbe ne adjanak, mint legfeljebb 30 kr. árút.

Ugyanaz rendeli, hogy az oly parasztnak, kinek szobája salétrom főzés czéljából felásatik, minden, onnan elhordott kocsi föld után a megye 6 kr. kárpótlást fizessen.

Ugyanaz, az utak jó karban való tartását elrendelvé, meghagyja, hogy az erre vállalkozónak napi díj fejében 4 kr. fizetessék, vagy pedig 2 kr. és kenyér.

Ugyanaz tudatja a megyével, hogy a póstákra nézve úgy intézkedett, hogy postaállomások lesznek Pest, Nagy-Kőrös, Szentés és Battonya, a honnan a posta ismét kétfelé fog ágazni, egyik N.-Zerinden át N.-Váradra, a másik Aradra.

1791. előző Hadzsi György csabai görög boltoskereskedő.

Ugyanez évben junius hóban Blaskovics József megyei selyemtenyészési biztos benyujtván selyemtenyészésre vonatkozó memorandumát, többek közt azt mondja:

hogyha előterjesztése elfogadtatik, akkor a csabai fabrika további fennállása biztosítva lesz.

Ugyanazon évi szept. 6. gyűlés jkönyvének 873. sz. a. ez áll: „mivel a Csaba helységben lévő és Oberster urat illető quártély Blaskovics Józsefnek átadatott és selyem fabrikává lett átalakítva.“ Innen látszik, hogy a csabai selyemgyár a volt katonai lakházak egyikében volt felállítva.

Ugyanazon évi július 13. a megye egy Ochs Salamon nevű zsidó felfolyamodása alkalmából a helyt. tanácsnak azt válaszolja: hogy a megyében a rendes adás-vevés a zsidóknak úgy, mint más felekezetű lakosoknak mindenkor megengedve volt: ellenben annak, hogy faluról-falura, házról-házra árulhatták volna aprólékos árúikat, soha gyakorlatában nem voltak, annál inkább, mivel a zsidóknak az egész vármegyében saját házaik nincsenek is, s a hol laknak is, csak haszonbérben laknak és bolti árúczikkekkel nem kereskednek.

Ugyanazon évi szept. 29. Blaskovics József selyemtenyészési biztos kéri a megyét, hogy zár alatt lévő fizetéséből egy rész folyóvá tétessék, hogy Budáról segédjét lehozathassa. Továbbá, hogy intse meg a megye a selyemgyárat haszonbérő Steinbach Izsák zsidót, hogy a vele kötött szerződés ellenére ne akadályozza a termelőket abban, hogy a gyár gépén selymeiket legombolyithassák. Ezt a megye meg is tette.

Ugyanazon évi nov. 25. Steinbach Izsák aradi zsidó, beterjeszti Blaskovicscsal kötött szerződését, melyből kitűnik, hogy ő nem köteles a termelőknek a gyári gépet selymeik legombolyítása végett átengedni. Jelenti továbbá, hogy megunván Blaskovicscsal a folytonos czivódást, kész a selyemgyárat akár Blaskovicsnak, akár társának, Gotsik Mártonnak, akár pedig a megyének visszaengedni, ha azon 1349 forintja, melyet a gyárba fekte-

tett, neki megtéríttetni fog. Erre a megye oda utasítja Steinbachot, hogy miután az ügy pör alatt van, irományait, követeléseit a törvényszék elébe terjessze.

1792. jan. a m. kir. helyt. tanács, Thessedik Sámuel felfolyamodása alkalmából meghagyja a megyének, terjessze be jelentését Thessedik által felállított gazdasági iskola állapotjáról s egyszersmind véleményét is arra nézve, mennyivel volna azt szükséges segíyezni, hogy továbbra is fennállhasson? A közgyűlés a dolog állásának megvizsgálására a helyszínére kiküldi Paulovics József táblabíró, Beliczey József szolgabíró és Névery Ferencz esküdtet.

Jan. 28. Dézsy György megyei ügyésznek évi lakbér fejében fizettetett 24 frt, Kucharcsek megyei esküdtnek 20 frt, a megyei írnoknak pedig havonként 1 frt.

Aug. 13. gróf Károlyi Antal özvegye, báró Haruckern Jozefa megengedi, hogy Gyulán minden pénteken hetivásár tartassék.

1793. emlittetik Táber János, mint pántlikaszövő a csabai selyemgyárban.

Blaskovics József panaszolja, hogy jóllehet ő nyolcz év óta 20 ezer eperfát ültetett és ugyanannyit adott át a különféle helységbeli lakosoknak átültetés végett, a helyiségek birái mégis vonakodnak a csemeték körülkapálására, az epreskertek körülárkolására napszámosokat adni s a felvigyázók részére őrházakat építeni. A megye meghagyja a községek előljáróinak, hogy e tekintetben Blaskovicsnak segítségére legyenek, azokat pedig, kik felvigyázóságra vállalkoznak, minden adó alul fölmenti. Lásd jk. 324. l.

Stummer János esküdtnek az egyesült vármegyék jegyzőkönyveinek lemásolása fejében fizettetett ivenként 5 kr, összesen 68 év után 5 frt 40. Megyei jk. 343. l.

A békési szolgabíró jelenti, hogy a békési boltos

görögök vonakodnak a szalonnát azon áron, amint azt a megye elrendelte, árulni, s midőn a szolgabíró ezt nekik meghagyta, a szalonnakészletet a boltokból fölvték házaik padlására s azt állítják, hogy az nem eladó, hogy azt saját szükségleteik fedezésére vásárolták s így kijátszák a megye rendeletét. A megye meghagyja a szolgabírónak, hogy még egyszer és utoljára intse meg őket kötelességeik teljesítésére s ha nem engedelmeskednének, akkor a nálluk találtató szalonnát kobozza el, s tegye hozzá, hogy ezenfelül még testileg is büntettetni fognak. Jk. 415. l.

A helyt. tanács a megye által Szarvas városát felszólítja, hogy Thessedik Sámuel gazdasági intézete részére egy darab földet a közlegelőből méressen ki, s ez neki a m. kir. kincstár által valamely kincstári pusztán megtérítettetni fog.

1794. Blaskovics József beszámol azzal, hogy melyik községbe mennyi selyembogár-tojáást küldött. A megye erre azt határozza, hogy miután látja, hogy Blaskovics az epreskertekkel mit sem gondol, az epreskertek mind adassanak át a községeknek, csak a gyulai tartatván meg a selyemtenyésző-gyár részére. Lásd jk. 501. l.

Miután az ártalmas állatok a megye területén nagyon elszaporodtak, a megye elhatározza azoknak kiirtását s elrendeli, hogy minden községbe 12 puska vitessék a megye fegyvertárából, a szolgabírák pedig vessék ki a községekre, hogy melyik hány verebet, rókát, varjút stb. tartozik beszolgáltatni. Ki öreg farkast lő, jutalmul 2 frtot, a kölyökfarkasokért pedig 1 frtot kap.

Békésvármegyét illető jegyzetek gr. Károlyi György főispánsága idejéből.

Alig szenved kétséget, hogy vármegyénk újabb történetének egyik legérdekesebb korszakát azon idő képezi, melyben gr. Károlyi György volt a főispán 1842 – 1848-ig. Miként az ország, úgy e vármegye is élénk hazafias tevékenységnek és nemes idealis lelkesedésnek színhelye volt. A megye Karai és Rendei minden közügyet lelkesen karoltak fel. Ezt tanusítják a következő jegyzetek, melyeket részint az akkori jegyzőkönyvekből, részint pedig a gr. Károlyi-féle levéltárból irtam ki :

Károlyi György grófnak, mint főispánnak a megyei házi pénztárból 600 frt, az állami kincstárból 4400 frt és így összesen 5000 frt fizetése volt.

1841. szeptember 16-án Mária-Zellben kelt kir. irat által neveztetett ki Békésmegye főispánjává.

Amint a rendek értesültek e kineveztetésről, okt. 27-én rendkívüli közgyűlésre gyűltek össze, hol a kir. leirat felolvasása után „magasztos érzelmű örvendezésben és hangos lelkesedésben törtek ki“ tudván, hogy a megye főkormányzói széke oly férfiuval töltetett be, „kiben képesség, erő és hazafiui szilárd akarat van a megyének e haladás korszakában kijelelni azon ösvényt, melyen fejedelem iránti hűséget hazaszeretettel párosítva biztbon előbbre menni lehessen, kinek úgy a közvédelmi, mint a polgári pályán ismeretesekek érdemei s ragyogó

fényben tündököltek fel valódi hazafias működései azon közelebbi időkből, — melyben alkotmányi életkérdések, törvényes nemzeti állás biztosítása, szóval a haza és fejedelem közös javára czélzólag folytattattak az országos tanácskozások, kiről tehát mindezeknél fogva teljes mértékben meg vagynak a Kk. és Rr. előre győzelve, hogy ismert hazafias buzgalma, fejedelem iránti hűsége, úgy bel- mint külhonban szerzett alapos ismeretei által e megye boldogságát s diszét minden időben fentartani, biztosítani és gyarapítani fogja tudni és akarni is . .“

Fogadtatására fényes küldöttség választatott.

A beiktatás fejedelmi volt. A banderium ruhájára, mely állott: turi süvegből, világos kék ingből és gatyából, fekete mellényből, sötét kék nadrágból, sarkantyus csizmából és csikós kantárból — 1440 frtot, a zenére 360 frtot, gyakorlatokra 976 frtot, küldöttségek ellátására 1000 frtot költött a vármegye.

Békésmegye hölgyei egy pompás zászlót készítettek s arra himzendő jelmondat megírására az ország első költőjét Vörösmarty Mihályt kérték fel.

A füzfapoétáknak egész serege támadt, kik üdvözlő verseket irtak Károlyira. Ezek megvannak a Károlyi család levéltárában.

Azon lobogóért, melyet a b. Wenckheim Béla által vezetett banderium emlékül adott át az uj főispánnak, ennek neje viszonzásul hasonlóképen egy lobogót ajándékozott a megyének, melynek szalagját saját kezeivel himezte. Mire a Rk. hálát szavazva a hazafias erényekben gazdag nő ajándékáért, többek között ezeket iktatták be a jegyzőkönyvbe: „Elmultak már az idők, midőn zászlók elé sereglének a férfiak, hogy védjék veszedelem ellen a hont, s a józanabb eszmék hatalma tom-

pává tette lassankint a fegyver élet ; — de van azért a béke napjainak is saját feladása, s e honban annál több, mivel soká kelletvén a nemzetnek létel és enyészet közt küzdeni, temérdek maradt még tenni való. Most is várakozik számban nem kevesebb, s kivített tekintve szintén oly nemes kötelesség : kifejtteni a jólét szendergő erejét, virágzásra emelni a hont, s mennél többeket részeltetni az alkotmány áldásaiban. Ezekben pontosul most a kornak igyekezete, ez érzelmek jelképeül kívánják tekinteni a Rk. a viszonzásul adott lóbogót és tüzik azt fel tanácskozásuk termében.“

Károlyi főispán feltudta tartani *tekintélyét*. Midőn 1842. év végén ifj. gr. Wenckheim József másod alispáni hivataláról lemondott, s ennek folytán a Rk. Simay Kajetán megyei uti és vízi-biztost bizták volt meg az alispáni teendőik ideiglenes vezetésével : Károlyi *a helyettesítés jogát* magának tartván fel, megkövetelte a megye ezen eljárásának indokát s ámbár azokat mentességül elfogadta, de kijelentette : „hogya ámbár a Tekintetes Karok és Rendek tapasztalt becses bizalmát, s egymás iránti viszonyukban oly igen szükséges egyetértést legkevésbé sem szándéka gyöngíteni ; de főispáni jogainak épségbentartása szigoru kötelességei közé tartozván, a kérdéses esetből jövőndőre nézve egyáltalán semmi következtetésnek helyt nem adhat.“ (jan. 5. 1843.)

1843-ban br. Eötvös József mint megyei ülnök letette az esküt.

1845-ben. A Helytartó-Tanács a törvényeket a magyar nyelven kívül, német, tót és oláh fordításban is elküldötte kiosztás végett, — mi ellen a megye már korábban mint sérelem ellen felirt. — Károlyi ennek ellenében határozottan kijelenti, hogy ez intézkedésben

sem nemzetiség sem alkotmány elleni merényletet nem lát „meg vagyok győződve, mikép a fordítás csupán a végből történt, hogy az újabb törvényeket hazánknek most még nem magyar ajku lakosai az egész országban egyenlő tolmácsolattól megérthessék . . . s valamint magam nyugodt lélekkel teljesitem a legfelsőbb parancsolat által e részben kimutatott kötelességemet, ugyan aszerint egész bizodalommal hívom fel tek. Uraságotat (az alisp.) is, hogy a szóban levő kormányzéki fordítások példányait az illetők használatára kiosztatni annál inkább ne sajnálja, mivel Békésvármegye kebelében csekély számban találtatik tót, oláh, s német szavu közönség, . . . mely időjárával, mint óhajtjuk és hinni szeretjük megmagyarosodván, ilyesmire majdan nem szorul.“

Mindennek daczára a Rendek ezt nem fogadták el, sőt óvást tettek arra nézve, hogy a más nyelven nyomtatott törvény példányai az országos pénztárból fedeztessenek, s a szétoztást egyenesen megtagadták.

Erre Károlyi azt felelte: „a határozatban nyilatkozó megyei többséget tisztelem itt is, mint alkotmányos tisztem szerint az elnöki székben tettem volna, de nem oszthatom mégis a megyei Rk. aggodalmát, s inkább hajlok — megvallom — e részben azon megyék nézetéhez, kik az egykor nyilatkozott ama közóhajtásról, hogy a törvények azok előtt, kiket köteleznek, érthetőkké tétessenek, meg nem felejtkezve, az intézményben nem törvény tilalmának rontását, hanem inkább az érintett közóhajtás egyszerű teljesítését találják.“

Azon hirre, hogy Károlyi 1845-ben *áttétetik Szatmárba*, s az alispánnak e részbeni sajnálkozó interpellációjára azt válaszolja K. hogy a hir nem való, „kinyilatkoztatom újra, hogy bár hazámat bármi téren és pályán szolgálhatni mindenkor kötelességemnek tartom, és bár

azon esetben, ha ő felségének kegyelme úgy akarná és nemes Szatmármegye kormányát reám bizni méltóztatna, attól idegennek lennem szabad nem volna: soha mégis keserű fájdalom nélkül nem válhatnék meg e megyétől, mely polgári erényeivel szerzett fényéből és örömeiből nekem is oly sokat kölcsönözött. Egyébiránt fogadja alispán ur aggodalma megnyugtatóul a biztosítást, hogy a szárnyaló vak hirnek se alapját se forrását nem tudom... s hogy egyedül a családi kötelek iránti gyengéd engedékenységgé volt az, mi a megyei utóbbi közgyűlésbeni részvétől ez alkalommal megfosztott.“

Tisztválasztáskor. 1843. júl. 3. hangsúlyozván a *szabadválasztás* szép jogát, a személyes bizalom és meggyőződés szentségét, az érdem és jelesség előnyeit, figyelmezteti a választó nemességet, hogy ezeket szemei előtt tartsa. „Nyomorult u. m. a kitüntetés, melyet pénzen vásárlunk; hitvány a dicsőség, melyet csábítók által szerzettünk.“ Kijelenti, hogy míg ő ül az elnöki széken, vétkes aljasságot és kicsapongó pártoskodást nem vár; de azt eltűrni sem fogja.

Nemzetiség, hazafiság, politikai irány.

A nemzeti színházra országosan ajánlott összegből Békésmegyére 6003 frt $14\frac{4}{8}$ kr. esett.

A nemzeti muzeumra s Jankovics gyűjteményére országosan ajánlott összegből Békésmegyére 8403 frt $10\frac{5}{10}$ kr. esett.

1841-ki aug. gy. jk. 2175. sz. alatt az határoztatik, hogy a *magyar nemzetiség* előmozdítása céljából minden község pecsétje magyar feliratu legyen, és hogy minden

kereskedő és mesterember czimer csak honi nyelven legyen ezentúl írva. Különben hivatkozás van az 1832-ki 1095. sz. a. végzésre.

Bende Károly tót-komlósi lelkész Magyar Nyelvvezért irt tót iskolák számára, s a *megye kiadta 5 ezer példányban.* L. 1841. 677. jk. sz.

1842. jun. 17. 1492. jk. sz. a *magyar nyelv* terjesztése tárgyában felállított megyei bizottság jelentése folytán a Kk. és Rk. köszönetet szavaznak Csorba M. és Vozárik P. csabai és Vilim J. m.-berényi tanítóknak, a nemzeti ügy körül tanusított buzgalmukért.

Károlyi Gy. főispán Békésmegyében a *magyar nyelv előmozdítására* szolgáló pénztár felsegélésére szólíttatott fel Novák Antal első alispán által 1842. nyárutó 9-én.

Az alispán rámutatván az országgyűlés azon üdvös határozatára, melynélfogva a magyar nyelv diplomatikai nyelvvé emeltetett; rámutatván azon körülményre, hogy a hazában számtalan idegen ajku lakos települt meg, kikkel a nemzeti nyelvet és életet meg kell kedveltetni: kiemeli az egyes hatóságok ez iránybani kötelességeit. Békésmegye mindjárt kezdetben örömmel járult a magyar nemzetiség előmozdításához, és evégből a magyar nyelv körüli szorgalom, azaz idegen ajkú ifjuságnak nemzeti érzelmekben leendő neveltetése fölött e végre kinevezett választmány által örködik. E választmány koronkint beszámol munkája eredményével a megyei közönségnek. Jun. 10-én érdekes jelentést tett a megyének arról, hogy egyes lelkesebb tanítók mily szép eredményt mutattak idegen ajku iskolákban a magyar nemzetiség terjesztésében. Az e célra rendelt pénzen könyveket nyomattak, kitünőbb tanítókat jutalmaztak, és hogy a pénz elfogyása folytán ne kényteleníttessék áldásos működését beszüntetni, az alispánt azzal bizta,

meg a megyei közgyűlés, hogy e körülményt minden megyebeli birtokosokkal és táblabírákkal tudassa, őket önkénytes adakozásra szóllítsa, hogy az általánosan üdvösnek ismert czél biztosan elérthessék. (L. Novák Antal levelét gr. Károlyi Györgyhöz.

1843. júl. 8. 1675. sz. jk. a magyar nyelv tárgy. kiküldött m. bizottság jelentését tárgyalja a szarvasi, csabai ev. és kath. békési gör. iskolákban tapasztalatról.

1844. júl. 5. 1136. sz. jk.

1846. decz. 16. 2759. sz. jk. a magy. ny. terjesztése.

Zalamegye azon átitatára, mely az *illyrismus* üzelmeire hívja fel a megye figyelmét „a Rende felháborodással és aggodalommal veszik a Horvátország „belcsendjét felduló *illyrismus* bőszült merényleteit“ s elhatározták ő felségét megkérni, hogy addig is, míg e baj országgyűlésileg orvosoltatnék, e mozgalomnak gátat vetni méltóztassék, s a zágrábi püspököt és főispánt vonja kérdőre.

De azon felhívásra, hogy Zágrábmegyével — a rend helyreállításáig minden hiv. összeköttetés megszakittassék, a Rk. okosan azt határozták, hogy a közigazgatás és egyesek kárával történhető ily félbeszakítást ezuttal helyén levőnek nem tartják. Külömben a szláv mozgalom elnyomatásának ügye orsz. gy. küldöttséghez utasított. L. 2842. sz. jk. 1842.

A túrmezei nemesség által kibocsátott körlevél az *illyrismus* érdekében történt zágrábi kicsapongások ügyében, Békésmegyében is hő pártolásra talált, és ahoz képest felirást határozott. 1842.

Varasdmegyének két latin levelét olvasatlanul visszaküldték: ellenben botránkozásukat fejezték ki a fellett, hogy Károlyváros Torontálmegyének magyar levelét

hasznló indulatból visszaküldte, és hogy a krassói bányatörvényszéknél a magyarnyelv törvényellenesen mellőztetik.

Örömmel veszik a nádornak a vakok intézete és országos pénztárak számadásai ügyében irt *magyar nyelvű* levelét, különösen azért, hogy az uralkodó ház tagjától oly időben iratik, midőn minden részről nemzetellenes mozgalmak mutatkoznak, s az illyr-szláv ármányok aggodalmat keltenek a hazafiak keblében.

1844. Posega vármegye latin szerkezetű levelét sérelemként ő felségéhez küldték a Rk.

1845. A Helytartótanács intézménye odautasítja Békésmegyét, hogy *Verőczemegye* latin szerkezetű levelét elfogadni az 1844. 2. t. cz. értelmében kötelességének ismerje. Ezt a Rendek sérelmesnek vették. Miután a hazai törvények, különösen az 1715. évi 92. t. cz. sz. Verőcze, Posega és Szerémmegyéket Magyarország kiegészítő részének tartják, éppen úgy mint Békést, elhatározták, hogy a nevezett megyéktől ezentul is *csak magyar nyelven* írott levelet fogadnak el. L. 2541. sz. jk.

A Helytartótanács azon újabbi leiratára, melyben a megye figyelmeztetik, hogy azt is az országgyűlés határozandja el, vajjon az illető megyék kiegészítő részei-e az országnak, addig a rendelethez alkalmazkodjanak, újra kijelentik a Rk. ők e megyéknek az országhoz való tartozandóságáról a fennálló törvények szerint erősen meg vannak győződve, s törvény sérelme nélkül az intézményt nem teljesithetik, nem is teszik. Megmaradnak első határozatuknál. E kérdésben még harmadszor is jött rendelet, egyenesen *ő felsége nevében*, kellő engedelmességre utasítván a megyét; mire

nézve utalván előbbeni okaikra s a törvényekhez és a m. nemzetiséghez való ragaszkodásukra, új felírást határoztak, kérvén ő felségét fiui tisztelettel: méltóztassék ő felségének e megye Rdinek felséges személye iránti hűségét s hódolatát is legkegyelmesebben azon szempontból mérni, ha a körülmények bármi sajnós és ütköző állásában sem tudnak s tudhatnak a törvénytől, melyben szeretett Fejedelmöknek legünnepélyesebben kijelentett parancsolata foglaltatik, eltántorodni. L. 952. sz. jk.

1846. okt. 5-ki gyűlésen ismételtetik a Helyt. t. sürgetése. L. 1846. 905. sz. jk.

1843. márcz. 15-én gróf Majláth Antal udv. kancz-lár, s tiz nappal előbb keltezve József nádor is irt levelet gróf Károlyi Gy. főispánhoz, melyben a *leendő követválasztások alkalmával követendő eljárásra figyelmeztettetik a főispán.*

József nádor csak általánosságban azt írja: „quo adlaborare velit, ut ex parte Comitatus, moderationi . . . clementer crediti, provincia Ablegationis ad Diaetam viris, defecato judicio et consummata rerum, ad statum Regni nostri pertinentium cognitione peditis obtingat.“

Majláth, ki a király nevében ír, már jobban részletezi: kívánja, hogy a máj. 14-ikére összehívott országgyűlésre küldendő követek választásánál személyesen jelen legyen, s minden erejét odairányozza, hogy oly férfiak választassanak, akik nemcsak jártasok a hazai törvénytudományban, nemcsak hivek a királyhoz, hanem mindenek felett mérsékelt szelleműek, elvhűek, kik az ősi intézmények meggondolatlan reformjától idegenek. Kiemeli, hogy a mostani korban, melyben a legkülönbé-
lébb elméletek teremnek, naponta új-új eszmék és az alkotmányra nézve ellenséges tervek merülnek fel, nem annyira a haza jólétét, mint inkább az állami intézmé-

nyeknek erőszakos felforgatását czélozzák. Azért figyelmezteti a főispánt, hogy a követi nehéz állásra oly férfiak emeltessenek „qui his (principiis) haud impregnati, auraeque popularis neutiquam studiosi, tam nimis Concivium ardori viriliter obsistere, quam justa intra moderationis cancellos constanter versari velint ac possint.“

A követi utasításokra nézve is azt kívánja, hogy „in Instructionis etiam elaboratione quarumvis exorbitantium inviationum, ac incongruorum postulatum deviationem, illiusque sobriam, prudentem et temperatam apparationem sibi praecipue cordi habituram . . . potissimum effecturam esse.“

A főispánnak nem kellett semmi nyomást gyakorolnia. A megye 1843. ápr. 19-én közfelkiáltás útján újra *b. Wenckheim Bélát* és szentgyörgyi *Horvát Antalt* választotta. Melléjük irnokul: *Plavec Gy., Szánthó Alb., Tomka László, Jancsovics István, Szucsú Péter és Petri István.* — A követek még az év folyamában (családi ügyeik miatt) lemondván, *Szombathelyi A. és Tomcsányi J.* választattak meg.

1844. máj. 1. a helyt. tanács nyomtatott rendelete, „et incidenti atrocissimorum occasione delectus Ablegatorum comitialium in diversis Comitibus interventorum“, a király azon parancsát közli a főispánnal, hogy az ily kihágásokat azonnal szigoruan büntettesse meg.

Nov. 13-ikáról kelt kanczelláriai rendelet kiemelve Ő Felségének fájdalmát a felett, hogy a legközelebbi országgyűlés oly csekély eredményű volt, hogy a 18 havi tanácskozás gyümölcstelen volt, azt leginkább a hazatért követek lázító szónoklatainak tulajdonítja, melyek folytán a megyei rendek oly határozatokra ingereltek, melyek sem az ország törvényeinek, sem Ő Felsége országai szükségének, sem alattvalói kegyeletnek

meg nem felelők. Ezért felszólítja a főispánt, hogy a megyei gyűlésen személyesen megjelenvén, oda törekedjék, hogy a követek jelentéseiben semmi túlzás és lázítás ne foglaltassék.

A nádornak nov. 20-án kelt levele pedig arra szólítja fel külön a főispánt, hogy a követi jelentésekre összehívott megyei gyűlés lefolyásáról *kimerítő jelentést* tegyen neki.¹⁾

Mire aztán *Károlyi* ezeket válaszolta: „A követek beadták több évekre terjedő jelentésüket, melyben részletesen taglalva az egész országgyűlés lefolyását, kiemelik először is azon tárgyakat, melyek törvénybe mentek; elsorolják utóbb mindazokat, melyek iránt felírás történt, de törvény nem alkottathatott; jegyzékét adják továbbá mindazon különböző kérdéseknek, melyek az országgyűlésnek munkálati anyagul szolgáltak, de egyesülés hiánya vagy éppen időrövidség miatt, fel nem terjesztettek; — és végre bezárják az egészet több javaslati pontokkal, melyeket különösen a tanácskozási rendszer átalakulására nézve minél előbb elintézendőnek vélnek. — Általában a jelentés élénkmenetelű, néhol kitérve a hozott törvények hiányaira is; nem terjesztett azonban tiszteletlenséget ezek iránt, sem az országgyűlés utolsó napjaiban kifejtett ingerültséget nem igyekszik nevelni, sőt több pontoknál éppen ellenkezőjét állítja fel azon nézeteknek, melyek bizodalmatlanságból eredve oly hamar lettek általánosokká a képviseleti Táblánál. Nincs tehát e jelentés színezeti elfogultságból irva, s még vitákat idézhet elő, miután a megye azt nemesi pénztára költségén sajtó alá kívánja bocsátani, s aziránt a mai napon végzés hozatott.“

¹⁾ 1844. decz. 10 iki gyűlés 2657. jk sz. a követek jelentéséről és az arra hozott megyei végzésről szól. Érdekes a 2658. sz. jk. is a védegyletről.

Ugyanazon alkalommal kiküldetett továbbá is azon választmány, mely az első alispán elnöklete alatt eddig az utasítások iránt javaslatokat készített, hogy a jövőben teendőkre nézve adatul használnván a követi számoló jelentést is, mind azon megyei végzésekre és külhatósági levelezésekre nézve, melyek mint országos tárgyakkal foglalkozók, időnkint hozzá általtétetni fognak, utóbb majd véleményes jelentést terjesszen elő. A követi számoló jelentésben e rovat alá foglaltak a következők: hosszas országgyűlések kerülése; minél kevesebb tárgyra szorítkozás és akkénti elbocsáttatása a követeknek, hogy kerületi ülésekben, hol a tárgyak kifejtése kezdődik, utasítással kötelezve ne legyenek.

E jelentést nem vette most taglalat alá a megye, és sajtó alá is csak úgy kívánja adni, mint magános vélekedést, — azonban tetszés jeleivel fogadta az egészet, a követeknek köszönetet szavazott, — és noha több szólók említék, hogy a megyei utasításoknak sok pontjai s ezek közt különösen a feszült figyelemmel kísért *közüsteherviselés*, most eredmény nélkül maradt, kellő rendben és minden epés kitörés nélkül folyt mégis a tanácskozás s a hozott törvényeknek jövőendő szempontjából tekintett fontossága általánosan elismertetett.

Említésbe kell itt hoznom azt is, hogy a Rk. táblájának azon határozata folytán, mely szerint az országos *Védegyletet* a törvény pajzsa alá helyezték, javaslat tétetett aziránt, hogy ezen határozatot a megye léptesse életbe hatósági körében, s ezt közérzelemmel elfogadván, határozatba ment, hogy a megye szükségei — ha az a honi pénztár nagyobb terheltetése nélkül eshetik — jövő évre már hazai kelmékből pótoltassanak. — Valamint a Védegyletnek követijelentéshez mellékelt alapszabályai is az intézet közelebbi felismerése végett kitéve lesznek a jegyzői tisztségnél.

E történt e tárgyban és nem több.

1845. ápr. 8-án a megye, a Helyt. T. azon rendeletére, melyszerint a megyében lakó izraeliták által fizetendő *türelmi taxának* behajtására segédkezet nyújtson azt határozta, hogy az ország törvényében megszabott adón kívül más törvényes adót nem ismer, s ennél fogva a kívánt assistentiát megtagadja.

Ugyanekkor a Helyt. T.-nak egy más rendeletére is észrevételt tesz a megye. Ugyanis az volt elrendelve, hogy a megyében netán keletkezett *társulatok* felől, melyeknek alapszabályai nem nyújtattak be és nem erősítettek meg, jelentés tétessék; mire a megyei gyűlés kijelentette, hogy ő felségének abbeli főfelügyeleti jogát elismeri ugyan, hogy minden oly társulatok, vagy egyesületek, melyek rendszabályaiknál fogva politikai tendenciával bírnak, életbeléptetésök előtt ő felségének bejelentendők: azonban, hogy az ily szándéktól ment társulatok ne létezhessenek, ezt semmi törvényben alapulva lenni nem látja a megye. Mindamellett, a szolgabírák megbizattak, hogy az efféle társulatok létezését járásaikban kipuhatolják és bejelentsék.

Borsodmegye átirata folytán felírás intéztetett a Helyt. T. azon sérelmes eljárása ellen, hogy a törvényeket a magyar mellett más nyelven is közli, miáltal az ország azon buzgó óhaját, hogy hazánkban a *magyar nyelv* minél előbb elterjesztessék, akadályozza.

A tett felírássra jött válasz nem elégítette ki a Rendeket, kik a magyarnyelvnek egyedüli törvényes voltát vitatják, új felíratban, kérvén a Helyt. t. miszerint a fordításoknak kormányshízi uton való eszközölésétől és szétküldésétől, *melyben a megye segédkezet soha nem nyújtand*, elállani méltóztassék. (Lásd Károlyi. I.)

E gyűlésen *Rosty Albert* táblabíró kijelentette, miszerint a megyében létező minden ingatlan nemesi javaitól *magát életfogytig önkénytesen adó alá veti*, feltartván magának az általa fizetendő összeg alapjául szolgáló kulcs kidolgozását.

Nyilatkozata így hangzik:

„Én alulirott mélyen érezvén azon igazságtalanságot, mely hazánk adózóin az egész nemesi birtok adómentessége által századok óta elkövettetik, s mely sok részben irigylett alkotmányunkat becsében lejjebb szállította: minthogy reményem, miszerint a törvényhozás, e századunk szellemével ellentétben álló kiváltságot meg fogja szüntetni, a közelebbi múlt országgyűlésen meg nem valósíttatott és fájdalmasan kell tapasztalnom, miként a legszentebb ügy, mely mellett sok jeles hazafiak nemes lelkesedéssel küzdöttek, s mely nélkül szegény hazánk közboldogságát annyi érdekek tekintetében el nem érhetőnek tartom, a megyék többségében erőszak és megvesztegetések által legyőzetett; nehogy tovább is oly kiváltsággal élven, mely belső meggyőződésemmel ellenkezik, a fennálló állapotot helyeselni látszasson, ezennel a tek. nemes vármegye előtt tisztelettel kinyilatkoztatom:

hogy midőn e megye keblében fekvő ingatlan birtokim és javaimra nézve lemondva adómentességi kiváltságomról — melylyel mint nemes törvény szerint bírok — magamat mind a házi, mind a hadi adónak alávetem, esedezem, hogy e jelen nyilatkozatom folytában foglalt ünnepélyes kötelezésemet jóváhagyólag elfogadni, és engem ennek értelmében életem fogytáig az adózók sorába igtatni méltóztassék.

Kelt Pesten, jan. 26.

A megye végzésében, kiemeltetvén a megye haladó szelleme, többek között így nyilatkozik: „végig tekint-

vén ama küzdelmeken, melyek a mult országgyűlésen sikeretlenül feláldozva valának, a Rk. osztoznak a nyilatkozó táblabíróval a fájdalomban, mely annyi remények és várakozások meghiúsulásának szomorú emlékét költé fel, — s ennél fogva nemeslelkű s áldozatra felszánt készségét oly tisztelettel üdvözik, mint a milyet az méltán érdemel . . . az önszabta feltételek elfogadtatnak.

Szeghő József táblabíró hasonlóképen az ő fekvő javaitól egyszersmindenkorra 20 frtot ajánlott fel adó fejében.

Pestmegyének a *horvátországi eseményeket* illető nevezetes körlevele sok anyagot szolgáltatott a kormány elleni kitakadásokra. Erős és terjedelmes hazafias szónoklatok tartattak a nélkül, hogy csak egyetlen hang is emelkedett volna ellenkező irányban. Elhatároztatott ő Felségét az iránt kérni meg, hogy a horvát tartományi gyűlés határozataitól, mint sarkalatos törvényekbe ütközőtől királyi jóváhagyását vonja meg s a coordinatio kérdését, illetősége t. i. a Magyarországi gyűlés elejébe terjessze. Ezt részletesen lásd 1845. decz. 15-ki gyűl. 2564. sz. jk.

Nádor-ünnepély. József nádor 50 évi hivataloskodásának emlékét Békésmegye is meg akarta tartani; s erre vonatkozó jegyzőkönyvükben visszapillantanak a Rendek azon időszakra, melyben a nádor, mint az ország első tiszttviselője működött. Nevezetes és több tekintetben telejthetetlen marad ez időszak — ugymond a jk. — mert előbb a külső veszedelmek fenyegette hazánknak épen maradását, majd utóbb a nemzeti átalakulás kezdetének érdekes történetét foglalja magában. Ez időszak alatt pedig úgy hiszik, minden lépéshez, mi a nemzeti fenmaradás és előmenetel ügyében történt, kötve van a fenséges Nádor üdvös hatása, s lankadatlan buzgalmú

segélye. Mint számos országgyűléseken bölcs tapintatú elnököt, mint nemzet és fejedelem közti szelid közbenjárót, s mint az országos beligazgatás ritka tapasztalású vezérét, csak hálával fogja őt említhetni az utókor, s hasznos szolgálatainak sora messze idők multával is remek mintáját teendi a polgári nagyság képzetének, honnan a közjóra hevült kebel ösztönt és újabb lelkesülést merithet.“

Ily érzelmektől áthatott örömmel csatlakoztak Békésm. Rendei az ország közöröméhez, s a szeretett nádor üdvözlésére a következőkből álló küldöttséget neveznek ki (a főisp. elnöklete alatt) ifj. gr. Wenckheim József, gr. Almási Dénes, b. Wenckheim László, Csepcsányi Tamás, Rázel József pap, Kovács János esp., Horváth László, Csepcsányi Albert táblabírák, Tomcsányi József másodalispán, Virágos Sándor főpénztárnok, Bogyó János főügyész, Kis János főszolgabíró, Lakatos Károly esküdt. Jász-Kún kerület felhívta a megyét, hogy a Nádornak, mint a jász-kúnok főbírójának, máj. 20-kán Jászberényben tartandó 50 éves jub. küldöttségileg részt vegyen. Ez ünnepre Német Antal elnöklete mellett kiküldettek : gr. Wenckheim Antal, gr. Batthyáni László, gr. Almásy Dénes, ifj. gr. Bolza József, Csepcsányi Tamás, Boczkó Károly, Stummer Imre, Paulovics Gábor. Szikszai Dániel, Csomák Emánuel alesp. és Kovács József alesp. táblabírák — továbbá Szombathelyi Antal főjegyző, Bogyó János főügyész, Kállay Ignác vizi és uti biztos, Korossy István főszolg., Szeghő Alajos esküdt és Stummer Lajos t. aljegyző.

De az országos ünnepély meg nem tartathatott, mert a nádor betegsége nőttön-nőtt, míg végre 1847. jan. 13-án halálát okozta.

Nemcsak az uralkodó családnak, hanem az egész nemzetnek, s így Békésmegyének is gyásza volt ez.

Febr. 10-én tartott rendkívüli közgyűlésben méltólag emlékezett meg e megye közönsége a nádor 50 évig tartó közhivataloskodásáról. Szokatlanul nagynak nevezi fájdalmát annyival is inkább, mert már közel vélte magát lenni ahoz, hogy annak, aki hazánk javáért 50 évig hűséggel fáradozott, hálás tisztelete zálogát egyetemes nemzeti üdvözlésben is felmutathassa, — s ime most már csak hamvai felett találkoztak a Rendek bánatos érzelmei. A megboldogult érdemeinek jegyzőkönyvi megörökítése mellett a gyász külső jeleiben is csatlakozni óhajtván a gyászolók seregéhez, egyakarattal határozták:

hogy a megboldogult nádorért halotti engesztelő áldozat tartassék, melyben a közgyűlés egyeteme részt veend;

hogy ő felsége a királyhoz, valamint a gyászoló özvegy nádornénak külön-külön részvétirat küldessék;

hogy a megye három havi gyászt rendel, mely idő alatt a hivatalos levelek fekete pecséttel küldetnek s a megye tanácskozási termét ékesítő eszközök leszedetnek;

hogy a gyászydő tartama alatt közhelyeken tartatni szokott multságok eltiltatnak.

A nádorné, Mária Dorottya főhg asszony s fia István köszönő leveleket intéztek a megyéhez azon részvéteért.
L. 1847. 1236—7. jk. sz.

Szept. 14-én István nádor tiszteletére Aradon küldöttség volt a megye részéről.

1847-ben a megürült nádori hivatal betöltése, és a kor szükségai által felszínre hozandó fontos tárgyak feletti országgyűlési tanácskozására nov. 7-kére hivatván a Rk. gr. Apponyi Gy. kanczellár Bécsben szept. 17-kén kelt hivatalos levelében felhívja gr. Károlyi Gy. főispánt, hogy Békésmegyében a követválasztás alkalmával ügyel-

jen arra, hogy itt ő felsége óhajához képeest „higgadt, józan gondolkodásu, a közjót valódilag szívükön viselő s minden szenvedélyes felekezetesség szükkeblüségén felülemelkedett férfiak választassanak követekül, kik az alkotmány szövedékeibe nem illeszthető, tisztán elméleti vagy épen ábrándos, csak meghasonlást és eredménytelen vitatkozást szülhető eszmék ragályától mentek, — küldőik által pedig akként hatalmaztassanak fel, hogy a kitüzött nagy czél megközelítését, s ezen országgyűléshez kötött annyi hő remények valósulását, idő- és költség gazdálkodással, a király és haza egymástól elválaszthatlan érdekében elősegitthessék.“

A követválasztás és az országgyűlési tárgyak feletti tanácskozásokról szóló jelentését fel követeli. Egy másik iratban arra kéri fel ugyancsak Apponyi gróf a főispánt, hogy a szomszéd megyebeliek izgatásának elmellőzése s a követválasztások minden erőltetéstől szabad rendes lefolyásának biztosítása végett érintkezék az illető főkormányzókkal a felett, hogy a követválasztás Csongrád, Csanád és Arad megyékbe amennyire lehet egy időben történjék.

Gr. Károlyi személyesen vezette a követválasztás végett okt. elejére összehívott megyei gyűlést. Megnyitó beszédében kifejtette abbeli reményét, hogy a tek. Kk. és Rr. feladatuknak most is ugy tognak megfelelni, mint szabadságszerető férfiakhoz a multa vizzatekintő, a jelent helyesen felfogó és a jövődőnek lehetőségeire számító haladásbarátihoz illik; és hogy ennélfogva bizodalmukat és meggyőződésüket sem hiuságnak, sem nagyravágyásnak, sem más mellék tekintetnek a haza s nemzet ártalmára feláldozni nem fogják. Felhivja tehát őket, hogy ő felségének meghívó leveléhez képeest oly képviselőket küldjenek az ország gyűlésére, kik valamint ismert becsületességük, tiszta és szilárd jelle-

mük iránt megnyugtató kezességet nyújtanak, úgy nem kevésbé józan gondolkodás, valódi tudomány, tapasztaltság s egyéb kitűnő jelességeik tekintetében bizodal munkat megérdemlik.

A választás rendben folyt le, úgy hogy a főispán okt. 11-kén ezeket jelenthette gr. Apponyi udvari fő-kanczellárnak :

Hogy b. Eötvös József ur, mint a közelebbi tisztujítás alkalmával megbukott töredéknek jelöltje, magát Békésmegye követéül fellépendőül jelentette ; miután azonban a döntő többség támogatására nem számíthatott, idejekorán visszalépve, a választás előtti napon a megyéből elutazott. Kissebségben levő pártja ekként visszavonulván a nemesség többsége közakarattal *Tomcsányi József* másod-alispánt és *Tormássy János* főjegyzőt országgyűlési követekül megválasztotta, kikből, mint higgadt józan gondolkodásu s a béke útján haladni törekvő férfiakról biztosan reményli a főispán, hogy azon ösvényen fognak járni, melyen a kegyelmes koronás fejedelem és édes hazánk egymástól elválaszthatlan javát leginkább eszközölni lehet és kell.

A követi utasítások igen terjedelmesek L. a jegyzőkv. okt. 4-ki gy. Követi jelentés l. a decz. 13-ki jk. 2812. sz. a.

1848. A márcziusi események folytán, még márcz. 19-kén sietett Békésmegye főispánja értesíteni a megye közönségét a rendkívüli hatásról, melyet azok országszerte, de különösen a fővárosban okoztak. Midőn tehát a pozsonyi országgyűlésnek nyilatkozatát nyomtatásban — megnyugtató végett megküldené — meghagyja az az alispánnak, hogy azt köröztesse, addig is, míg e részben akár a követek által, akár más uton értesítést fog vehetni, nehogy a rend, csend és nyugalom a megye

kebelében meg ne zavartassék és, mitől Isten őrizzen! a lakosság főkép most oly tévedésektől távol maradjon, miket egykor keserűen kellenne megbánnia. Egész bizalommal — ugymond a főispán — arra is kérem tek. uraságot, hogy saját személyessége s befolyás nok egész hathatósága által a netaláni kétségeket eloszla'ni, az elméket csillapítani s a rossz szándéku vagy éretlen izgatásokból származható bajok szomorú következeit a legezélszerűbb utakon-módokon eltávolítani igyekezzék.“

1848. márczius 22-kén Békésmegye *rendkívüli népgyűlése* a szabadság emlékére!

Közigazgatás és igazságszolgáltatás.

Mikor Károlyi átvette a vármegye kormányát, egy igen botrányos közigazgatási ügy tartotta izgalomban a kedélyeket. Ez volt a *Vidovics Ferencz ügye*.

Vidovics Ferencz, 1842. jun. 12-én hivatalától felfüggesztett megyei főjegyző ellen a vármegye vizsgálatot indított. A vizsgálatból kiderült, hogy ő, mint főszolgabíró Békésen nemcsak a bitang jószágok árából, hanem a közjövedelmek mindennemű forrásaiból, szénából, fából, adóból stb. kezébe jutott pénzekkel is hűtlen tisztí sáfárlást üzött; kiderült az is, hogy hivatalos állását sokaknak megkárosítására használta fel, hogy az oltalma alá rendelt adózó népet privát dolgaira használva, megsarczolta. Ily hűtlen tisztviselő ellen megindítandó pert azonban a megye felfüggeszté mindaddig, míg a Helytartó Tanácshoz felírt jelentésére választ nem kap; addig is a bűnvizsgálat eredményét felterjeszti ő Felségének és a Helyt. Tanácsnak, hogy mindezek az ítélelhozatalnál kellő figyelembe vétessenek.

Vidovics ily helyzetében ő Felségéhez a királyhoz

és a nádorhoz folyamodott. A folyamodáshoz mellékelt Rázel József gyulai plebánus és káplánai által kiállított, de ezek által utóbb visszavont bizonyítványt. Ezen folyamodásában sértő kifejezésekkel vádat emel az egész megye ellen. Állítja, hogy őt tulajdonképpen politikai elvei és ő Felsége iránt tántorithatlan hűsége miatt üldözik a megyében; hogy itt a gyűlések nem egyebek, mint erkölcstelenség terjesztő, istent, religiót, törvényt, kormányt, érdemet és hazafiságot kigúnyoló helyek, hol a népizgatás, mint olyan, ajánltatik és tapsokkal fogadtatik. Leginkább a megye első alispánja Novák Antal, Placsintár Gergely adószedő és más előkelő tisztviselők ellen kelt ki.

Mikor Vidovics arra szoríttatott, hogy a trón előtt tett vádjait bizonyítsa, ez elől halasztást kérő pusztasűrűgyek alatt kitért. Az új főispán előtt sem akarván hibásnak feltűnni, sietett ügyét annak is előterjeszteni. Levelében elmondja, hogy őt ok nélkül, csupán vallott politikai elvei miatt üldözik. Hivatkozik királyi intézkedésre, mely állítólag decz. 6-án ment le Gyulára; hivatkozik 22 évi hű szolgálataira, Wenckheim József, Bedekovics Ferencz és Lánczy József főispánokra, akik őt szerették; végre Áczél Antal főisp. helyettesre, ki kész informálni Károlyit. Dolga mindaddig jól ment, míg „a nyargalva újítani akaró korral repülni nem akarva, ellene nem szegült e repülésnek.” — Ez szülte, u. m. ellenségeimet, kik között a fő, egy atyám által elősegített rokonom, a környülállásokat mesterségesen használva, idevitte a dolgot.“

A vármegye is védelmezte magát. Felírt a Helytartó Tanácsnak, kimutatván Vidovics vádjainak alaptalanságát; a megyei gyűlésekről szóló rágalmakra nézve éppen a vádló által szerkesztett jegyzőkönyvekre utal. A felterjesztés hosszasan fejtegeti a kérdést.

Nevezetes, hogy ezen időtájban Aczél Antal is tett a megye ellen feljelentést a Helytartótanácsához, mit a megye közölni kért magával.

A kormány gr. Károlyit nevezte ki királyi biztosul az egész ügy megvizsgálására. Vidovics megijedt és minden vádját ünnepélyesen visszavonta. A megye jegyzőkönyvileg megróvta. 1845. júl. havában gr. Károlyi ezt ő felségének is feljelentette és kimondta, hogy a Vidovics által a megyei közönség ellen s annak *néhai* első alispánja ellen tett, s a királyi felség elé terjesztett, botránkoztatóan sértő kifejezések nem egyebek, mint alacsony rágalmak. „Örömmel jelenthetem kir. Felségének — u. m. — hogy a kormányomra bízott megye, annak köztiszteletű *néhai* első alispánja s többi egyes tagjai a felmutatott vádak ellenében tisztán állanak.“

Az itt már néhainak jelentett alispán *Novák Antal*, a megyének egyik legkitünőbb embere volt, akiről érdemes volna külön életrajzot írni. Itt csak néhány adatot jegyzek fel róla.

Károlyi főispánsága alatt folyamodott Bécsbe a consiliarius hivatalra való *kineveztetésért*, melyről egy 1842. aug. 16-án kelt levelében gr. Károlyihoz így emlékezik: „mivel a kineveztetés ezuttal nem sikerült, becsülettel kívánnám folytatni ezen soha meg nem fertőztetett szép pályát, melynek Nagyságod főispánsága alatt rám nézve még ezerszer több bece van, és ugyanazért kineveztetésem megghiusulását is könnyebben tűröm, mint más esetben tűrhettem volna. Minden *favorabilis conjuncturák* mellett is, megvallom, nem mertem én magamat se hogy se kecsegtetni most azzal, hogy Bécsbe kinevezzenek, mert Odrinak az első helyen történt proponáltatása oly *vort* adott, mely ellen az én pártfogóimnak sikerrel

nem lehetett hatniok; kivált miután ő régibb alispán is, és . . .

De azért nem esem kétségbe, kivált ha szerencsés lehetek Nagyságodnak, mint szeretett főispánomnak hatóság pártfogásáról tovább is dicsekedhetni.“

Dec. 26-án ismét kéri a főispánt, hogy őt a főherczegnél ajánlja a Privitzer jubilációja által megürült helyre a Consiliumnál.

1843-ban máj. 19-én meghalt. Neje, ki ő felségéhez folyamodott, férje „magaviseletéről és szorongatott házi körülményeiről“ a megyétől bizonyítványt kért, mit a megye pecsét alatt ki is adott.

Gr. Károlyi főispán elismerőleg nyilatkozhatott felőle: „miként a Nemes vármegye ő benne oly férfiut veszte, ki hivatalát, s ennek főként napjainkban annyira szétágazó terheit nemcsak becsülettel s minden osztályu és állapotu polgártársainak megelégedésével teljesíté, hanem felsőbbjeinek méltányló figyelmét is nagy mértékben érdemlendé, ha sors életének kedvez vala.“ (L. Gr. Károlyi levelét Békésvm. Rendeihez 1843. jun. 3.)

A megye rendei jun. 6-án jegyzőkönyvileg így örökitették meg emlékét: ujult erővel zajlott fel ismét a fájdalom akkor, midőn a Rk. aggodalmas sejtéseik közben szeretett első alispánjuk haláláról értesültek, s nélkülözését sajnosan tapasztalva, visszaidézik gondolatban felejthetetlen tisztelőjüknek életét, mely bár törekvéseikhez képest rövid volt, róla mégis lelkesítő emlékek intenek. S ez emlékeket számtalan küzdés fogja körül, mert nem csupán egyéni sajátság az, mire a mult a Rendeik figyelmét jelenleg vezeti, hanem egész időszak, melynek alkotásában a boldogult fáradhatatlan munkás

volt. Ez időszak a fejlődés s átalakulás időszaka, érdekes előjeleneteiben, érdekes további folyamata által, s az elhunyt alispánnak sokszorosan tanúsított üdvös hatásánál fogva. Ő egyesíté engesztelő szózatával a szakadozni kezdő erőket; ő állott őrt, hol szabadság és rend ütköző állásba jöhetének. Benne tiszteli a megye halála után is a melegérmű emberbarátot, haladási elveihez hű polgárt, helyhatósági cselekvésre nézve kevesektől utólért, senki által felül nem mult derék tisztviselőt. — S ezen őszinte vallomás az, mit a részvét könnyei után tanácskozásuk szent helyén is búcsuzálogul nyujtanak a Kk. és Rk. kiszenvedett barátjoknak. Az itt felismert tények készítettek néki előre már oszlopot, melyre most hálás tiszteleteket felvésni kívánják. Örökitve áll ez szíveinkben; álljon örökitve itt is a Jegyzőkönyv lapjain, hogy ha majd jön az utókor, s kedvezőbb helyzetében nem fogja már ösmerni az akadályokat, mikkel az eszmék embereinek valaha küzdenie kellett, belső illetődéssel fordítsa e helyre tekintetét, hol szörnyű vágyai oly ritka eredményekkel találkoznak, s tanulja hamvaiban is tisztelni Novák Antalt, kinek birhatásában Békésmegye büszke volt, s emlékét hagyomány gyanánt őrzi követésül meszsze időkre.“ (Fogalmazta Karassiy Istv. tisz. főjegyző).

Vidovich Fer. 19 vádpontot nyujtott volt be (a Helyt. thoz?) N. A. ellen, miket ez csak halálos ágyán kapott s így reájok nem felelhetett. Özvegye azonban, sz. Eckstein Aloizia, hogy férje hamvaitól is elhárítsa a gyanút, a megye elé terjesztette a vádpontokat, mire a Rendek 1843. júl. 7-ki ülésén 1587. sz. jk. — bár a vádló előbbeni napon minden vádját visszavoná — de hogy ne vigasztalhassa magát tettének rejtekben maradásával, és hogy a valódi érdem magassága annál ra-

gyogóbb fényben álljon a megtámadás méltatlanságának törpesége mellett, a 19 vádpontot felolvastatták és megütközve tapasztalták, mennyire sülyedhet egy önző és bosszuvágyó ember, ki vad heve csillapítására a rágalom szenvedélyéhez folyamodik. Nem is késtek a Rk. merő rágalomnak nyilvánítani e pontokat, s a valódi érdem méltányolásául tudatni az özvegygyel, miként a koporsón túl is, „hol a tekintélyek hizelgést javalló nagy hatása eltűnik, s a történet komoly ítélete meztelen igazsággal hangzik“, tiszteletben tartják a 25 évi szolgálat által érdemesült férfiú emlékét, és hogy miként a vádpontok elolvasása előtt, úgy azután is „meg akarják bizonyítani, ösztönül a jövő nemzedék előtt, hogy e kor hibái közé az erény iránti érdektelenség nem volt számítható, s ha a boldogultnak ön nemes érzetén kívül a sors kevesebbet nyújtott is, mint érdemlé, — nem dült ki áldás nélkül a gyakran örömmel, de gyakran veszéllyel is telt pálya közepén, legalább az elismerés koszoruját nyújtják neki, mely vigaszául szolgálhat a szomorodott özvegynek. Mert hiszen az emlékezet életet ad, s ki tetteiben megemlegettetik, az nem halt meg.

A kisgyűlések megszüntetéséről.

A kis gyűlések tartása különösen az 1832²/₆-ki országgyűlés folyama alatt jött divatba; leginkább azon okból, hogy a rögtöni elintézést igénylő követi jelentések és más folyó ügyek elintéztessenek. Békésmegye e kis gyűléseket 1837. jan. 24-én tartott közgyűlésén megszüntette, és az azokon elintéztetni szokott folyó ügyeket tiszti felelősség mellett az alispáni hivatalra bízta, mi által a közigazgatás gyorsabbá és olcsóbbá lett.

A megye indokai ezek valának: A kis gyűlések

tartása országos törvényeinkben sehol sem fordul elő, — csak is a szokás hozta őket divatba. Mind az újabb mind a régibb törvények csak közgyűlésekről szólnak. (L. 1625 : 40—1807 : 13. 6. 7. 1723 : 58. 4. §.) A közigazgatás gyakorlati szempontja is azt követeli, hogy minden oly hivatalos teendő, mely halasztást nem tűr, alispán által intéztessék el addig is, míg az évnegyedes gyűlés egybehivatik. A kis gyűlések inkább hátráltatták az ügyeket. A mellett tartásuk gazdálkodási szempontból sem volt igazolható, amennyiben számos előfogatot emésztett fel jóformán haszontalanul.

Ezen okokat fejtegették hosszasan a Rende 1842-ben is, midőn a Helytartó tanács és a nádor arra szözlította fel őket hivatalosan, hogy adnák elő okait abbeli határozatuknak „melynél fogva az eddig ország-szerte divatozott kis gyűléseknek megszüntetésével minden tárgyaknak közgyűlés általi elintézését rendelték.”

A Rende hivatkozva az öt évi gyakorlat sikeres voltára, s a fentebbi okokra, ekként zárják be felterjesztésüket: Sikeresen érhetvén el tehát helyhatósági közigazgatásunkba mindazon javításokat, miket a gyorsaság, pontosság és költségkimélés tekintetei sürgetve rég ajánlottak, nem kételkedtünk egy szokást megszüntetni, mely törvényeinkben nem alapul, hanem csupán a tisztviselői felelősség elmellőzhetőére vágyakodó és kényelmet kereső hajlamnak káros szülöttje. Káros bizonyára — mert hiszen tudva van, és országszerte tapasztalható dolog az, miként a kis gyűlések határozatai változékonyságok miatt a közigazgatást sokszor zavarba hozzák minden újabb korlátozásai mellett is, — az illetén változékonyság pedig az, mi leginkább rontja a hatóság tekintélyét — akadályoztatja a végrehajtó hatalom sikeres lépteit, sőt felhívja és bátorítja is a sér-

tett magánérdek merése követeléseit, és annak pártkésztetésére ösztönt is ad, mert tudván a kisgyűlési végzésény által sértett érdek, hogy az közgyűlésen meg is változtatható még, pártot keres és tusára kél ott gyakran a legigazságosabb határozat ellen; holott közgyűlésben hozatott végzésnek, sujtson bár vagy jutalmazzon az, hódol és aláveti magát minden alkotmányos rendszerető magyar.“

A Helytartótanács azonban az okokat nem méltányolván, a közgyűlések megtartását elrendelte: mire a megye saját jogai közé számítván a megyei közigazgatás módjának meghatározását, azt határozta, hogy mi helyest a tapasztalás a kis gyűlések tartásának szükségét fogja javasolni, a Helyt. tanács intézvényét önkényt fogja követni.

A Helytartótanács nagy nehézségeket okozott a megyének a *levéltárnoki állás* rendszeresítésénél is. Évek hosszú során át hiába folyamodott a megye a levéltárnoki hivatal megerősítéséért.

A félreértés onnan keletkezett, hogy a Helytartótanács sehogy sem tudta belátni Békésmegye gyors fejlődését, s minden intézményében arra hivatkozott, hogy a régibb időben nem volt rá szükség, tehát most is el lehetnek nélküle.

II. József uralkodása alatt, mint tudva van, Békésmegye, Csanád- és Csongrádmegyékkel egyesülve kormányoztatott, mely idő alatt a nevezett megyék közirományai is együtt kezeltettek. De az 1790-ki országos restauráció következtében Békésmegye is visszanyerte önállóságát, s a régibb iratok elkülönítésére és leltározására maga a Helytartótanács egy külön levéltárnokot rendelt 1797. jul. 4-kén kelt intézményével. E levéltár-

nok 1830-ig háborítlanul végezte hivatalos teendőjét, s a megye tényleg állandó hivatalnokának tekintette őt, midőn a Helytartótanács márcz. 9-én kelt leiratával egyszerre odautasítja a megyét, hogy mivel az 1797-ben engedélyezett archivarius csupán a régi iratok lajstromozására határozott ideig resolváltatott, állandósítottnak nem tekinthető, de ha valóban szükséges, úgy tegyen felőle a megye egy felterjesztést.

A megye 1830. decz. 17-kén tartott közgyűléséből tett is felterjesztést, melyben okadatoltan kéri a Helytartótanácsot, hogy a levéltárnoki állás állandósítását, mint nélkülözhetetlent, jövőre is elrendelni kegyeskedjék.

A felírásnak azonban nem lett fogamatja. A felső helyen nem látták be annak szükségességét, s így tagadó választ adtak azon váratlan kijelentéssel, *hogy a lajstromozás és a levéltárnak rendbentartása a jegyzői tisztségnek kötelességei közé tartozik.*

A megye azonban sietett kijelenteni, miszerint állandó levéltárnok nélkül teljes lehetetlenség rendben tartania hivatalos irományait, mivel fő- és aljegyzőinek teendői a közdolgok rendkívüli szaporulatával annyira növekedtek, hogy a jegyzői tisztség segítségével kénytelen volt az eddigi archivariust másod aljegyzői minőségben a jegyzői irodában alkalmazni. Akár tehát úgy tekintessék, mint jegyző, akár mint lajstromozó, szükséges voltát kétségbe vonni nem lehet. Azért ujonnan kéri annak állandósítását.

E felírássra évek során nem jött határozott válasz, és a megye Rendei ismét azt gondolták, hogy az ügy hallgatag befejezettnek tekintetik. Azonban nem úgy volt. Az 1839-ki számadások az előbbeni évekéivel együtt vizsgáltatván meg, a Helytartótanács számvevői tisztsége az 1832²/₃-ki számadásoknál a levéltárnok fize-

tését kifogásolta, mi által a kérdés ismét felujtattott s a megye 1839-ben és 1841-ben újra felirt, hathatós okokkal bizonyítván a levéltárnok állandó szükségét. De ezuttal is hiába.

Végre gr. Károlyi György főispán vetette magát közbe 1842 végén, ki hivatalos felterjesztésében Novák Antal e. alispán adatai nyomán előadta a Helytartótanács előtt Békésvármegyének gyors fejlődését, hivatalos ügyforgalmát és hivatalnokai szaporításának szükséges voltát. Kiemelte, hogy a levéltárnok nem csupán lajstromozó többé, hanem gondviselője a köziratoknak, gondviselője a levéltárba tétetni szokott becses pénzeinek, számadásainak s mindennemű letéteményeinek; gondviselője a magánosok végrendeleteinek, fontos ősi családi okleveleinek, melyek naponkint nagyobb számban hozatnak be. És így már csak ezen több ágazatu gondviselés is külön felelős egyént kíván, mivel a másként is már nagyon elfoglalt jegyzői tisztség ilyesekkel méltányosan nem terheltethetik.

Végre ha figyelembe vétetik, hogy Békésvármegyének még csak a múlt század közepén is 7 nádori portája volt, most pedig portáinak száma már 84-re emelkedett; ha figyelembe vétetik, hogy szavazó nemességének száma szintén a múlt század derekán 37-et tőn, most pedig 1840-ik évi utolsó tisztválasztáskor 1109 voksolt; ha figyelembe vétetik, mikép e megyének azon sajátságánál fogva, hogy ott az Almásy család majoratusát kivéve, a többi megyei birtokosság leányágra is száll, oly jövődjö készül, miszerint az, ideszámítva a naponta növekedő népességet és ipart, első rendű megyék sorába talán nem sok idő múlva fog emelkedni; ha figyelembe vétetik, hogy sokkal kisebb és hátrább álló megyékben sem hiányzik már levéltárnok: mindmégannyi okom van hinni, sőt bizonyosan várnom, hogy

a nagyméltóságu magy. k. Helytartótanács belátván Békésvármegyének egy állandó levéltárnok körüli szükségét, ez iránt oly gyakran megújított óhajtását s kérelmét . . . bölcsesége szerint hova hamarébb teljesíteni fogja. — 1845-ben végre ez állomás rendszeresített.

Egy tót-komlósi zsidónak a község birái általi *megbotoztatása* alkalmat adott a megyének azon határozatra, hogy a községi birák ezentul senkit sem botoztathatnak meg, hanem csak úgy, ha az ily büntetést érdemlő kisebb vétségi esetek feljelentetnek a járási szolgabirónak, és csak ennek esküdtjével lehet a botozási büntetést alkalmazni. Minden ily esetről azonban a szolgabíró jegyzőkönyvet tartozik felvételni, és azt a törvényszéknek évnegyedenként benyújtani. A községi birák számára új büntetési javaslat készítése rendeltetett el. (1842. decz. 16.) V. ö. 2467 $\frac{1}{2}$ sz. jk.

1843-ban. *A vizek* sok bajt okoztak a megyében s ezért kir. bizottság lett kiküldve a vizek szabályozására gr. Zichy Fer. elnöklete alatt. A Fekete-Köröst a Csikos érbe akarták bevezetni.

1843-ban. *A büntető codex* képezte a törvényhozás egyik legfőbb gondját. Békésvármegye óhajai ezekben öszpontosíthatók: a bot és halálos büntetés eltöröltesék; a papok — a fegyelmi esetek kivételével — szintén ezen polg. rendszer alá tartozzanak; a katonai személyek büntetésére nézve Békésmegye pártolja Gömörmegye indítványát. Kivánja az esküdtszékek felállítását. A felségsértési és hűtlenségi esetekben articularis bíróságot óhajt, s a kegyelmi jogot csak bizonyos korlátok között kívánja fentartani. A börtönrendszer tekintetében a magán rendszert pártolja.

A Helytartó tanács pontosan felkövetelte a megyei jegyzőkönyveket, s azokra nézve megtette észrevételeit. A főispánhoz szóló 1845. szept. 30-án kelt intézményben a 2-ik p. így hangzik :

„a 26-ik szám alatti azon határozat, melynél fogva az ott érdeklött *orosházi visszahelyheztetési pörnek végrehajítás után lett felterjesztése* miatt ő Cs. k. felsége egyenes parancsából nyilvánított *roszalás* ellenére, a tettnek, helytelensége el nem ismertetik, s az törvényesnek állittatik — legfelsőbb helyen figyelmet vonván maga után — jövendőre a legfelsőbb helyről kiadott parancsok iránt kellő tisztelettel és engedelmisséggel viseltessenek.“

A megyei esküdteknek hajdukkal való ellátása ügyében kétszer irt fel a megye a Helyt. Tanácshoz, azzal indokolván a szükségét, hogy Békésmegyében az esküdteknek a helységek nagy kiterjedése, szokatlan népessége s egymástóli távolsága miatt egészen más helyzete van, mint más megyékben, hogy sem a bünvádi, sem a polgári esetekben, a közszolgálat hátránya nélkül a hajdukat nem nélkülözheti, második feliratban a főispán tanácsa folytán hivatkozás történt arra, hogy ebből a házi pénztárra, semmi újabb terheltetés nem háromlik. Rosz gazdálkodásról vagy éppen pazarlásról annál kevésbé lehet szó, mivel f. é. a költségvetés előirányzata 38 ezerre van számítva, holott 1841. körül ugyanazon házpénztár 48 ezer évi költséget kívánt, ami elég világos tanubizonyysága annak, hogy ámbár azóta a közigazgatás ágai szaporodtak, mégis az azokra fordítandó költség 10 ezer frtnyi kevesebb kiadással fedeztetik ; s általában 38 ezer frttal egy 65 négyszög mérföld területű, 150—160 ezer népességű, 84 portával bíró megyének administratioja költségesnek bizony nem mondható.

Károlyi főispán oly tapintatosan járt el e küldetés-nél, hogy a megyét és a nádort egyiránt kapaczitálva, végre — a hajduk megadattak.

Békési zavargós biróválasztás alkalmából. Nov. 2-án 1845. a békési nép szokottnál nagyobb tömegben gyült fel a városházára birót választani. A régi szokás és törvény szerint a földesuraság jelölt 5 személyt, kik ellen semmi kifogás nem tétetett. De a tömeg ezekből birót választani nem akart. Nagy láрма lett. Mindenfelől azt kiáltották, hogy nem kell az uraság jelöltje, majd választanak ők magoknak kedvök szerint való birót. Az akaratjuk ellenére választandó előljáróságot pedig kifogják lökdösni a városházáról. A választást vezető szolgabíró Kiss János figyelmeztette a zajongókat, hogy csendesen viseljék magokat, s a szavazást elrendelte. De a felbőszült tömeg ennek ellenszegült, a szavazásra hajlandó józanabb részt erővel visszatartotta a szavazástól; minekfolytán a szolgabíró a lázító szóvivőket a megyei csendőrök által elfogatta.

Ez még inkább felfingerelte a garázdálkodókat, tömegesen mentek a befogottak kiszabadítására, gúnyolván a tehetetlen szolgabíró és minden törvényes hatóságot.¹⁾

A szolgabíró nem tehetvén egyebet, az alispántól rendkívüli segélyt kért az engedelmességet megtagadó nép fékezésére, s a lázítók rögtöni megfenyítésére.

Az akkori alispán, Simay Kajetán, tudván miként a felizgatott értetlen néptömeg ily kitörésének — ha ke-

¹⁾ 1847-ben új lázongás volt a város nemesítése, s illetőleg adómentessége miatt. Ugyanis egy ámitó, bizonyos régiebb időben készülhetett, de nem tudni honnan került pecsétnél fogva azzal izgatta fel a népet, hogy a várost nemessé teszi, és hogy e célját a nép annál inkább elérhesse, a már foganatba vett legelő elkülönítési egyezséget felzavarta, s oly ingerültséget idézett elő, hogy a megye tisztviselőjének parancsa sem gátolható az összecsoportozásokat és zavart. Az ámitó és czinkostársai a megye börtönébe kerültek. (Alispáni jelentés. 1847. júl. 5.)

letkezésében czélszerű intézkedések által el nem fojtatik — mily szomorú következései szoktak lenni, nem késett a segély megadásában. A megzavart rend és megsértett hivatali tekintély helyreállítása elég fontos ok volt arra, hogy a megye két csendbiztosát összes legénységével együtt azonnal Békésre rendelje, s az izgatók rögtön megfenyítésére másodalispán elnöklete alatt rendkívüli törvényszéket küldjön ki a helyszínére.

Másodalispán Szombathelyi A. szükségesnek látta a Csabán és Berényben szállásoló katonaság egy részét Békésre rendelni, mely nov. 8-án meg is jelent. Ekkor a rendkívüli törvényszék összeült. Ez mindenekelőtt azt határozta, hogy a nép más napon a városházára rendeltessék, s tudtára adassék, miként a megzavart csend helyreállítása és az izgatók megfenyítése végett jöven ki, törvényt és igazságot fog szolgáltatni. Ennélfogva inti a lakosságot, hogy az ámitókra ne hallgasson, a törvényes rendet tiszteletben tartani köteleességének ismerje.

Miután a földesuraság által kijelölt, s minden kifogáson kívül levő 5 egyén közül a józanabb rész 88 szavazattal Jantyik Mátyást bírónak választotta, ezt a törvényszék törvényes bírónak jelenti ki, s hivatalában megerősítvén, nov. 9-én a többi előljárókat is megválasztotta a lecsendesített nép által.

Ezután a katonaság visszatért állomásaira. A vizsgálat folytán 13 békési lakos találtatott bűnösnek, kik vétkük fokához képest 1 hónapi rabságtól kezdve fél-évi rabságra ítéltettek s nov. 12-én a megyei börtönbe kísértettek.

Igy lett lecsendesítve a békési nép, mely ha rögtön erélyes intézkedést nem lát, bizonyára sok bajt és szerencsétlenséget okozott volna magának.

Szarvasi lázongás 1847-ben. Az örökváltsági szerződés feltételei szerint kimondatott, miszerint a nép részére jutott legelőből bizonyos mennyiség külön kihasítva csak bizonyos előre letett fizetés feltétele mellett birattathatik. És ha némelyek a fizetést teljesíteni nem tudnák, azoknak illetősége olyanoknak adassék, akik fizetnek, s ekként a fizetni nem tudók helyett az örökváltsági terhek bizonyos részét elvállalják. Sokan kijelentették, hogy illetőségeiket meg nem tarthatják, s annak a város általi eladásába belenyugosznak; mihez képest a vevők pénze, örökváltság fejében, az uraságnak át is adatott.

Következett az említett birtoknak a vevők kezébe való átadása.

E végből a város, annak képviselője (jelenleg m. alisp.) Tomcsányi József és a város előjárói, a járásbeli főszolgabíró és esküdt hozzájárulása mellett *ápr. 19-én az átadást megis kezdte.*

Azonban némely elégedetlenek, s ezeknek élén Dolleschall János ügyvéd ember, Ponyiczki György, Molitoris (Török) János, Kasnyik György, Szrenka János, Török Pál, Sonkoly György, Roszik Pál, Tót Král Mihály, Szappanos Pál, Kis György, Filyó György, Bobós Pál, öreg Sonkoly István és Nyemcsok János stb stb. a házatlan zselléreket felbujtogatván a fentnevezett hatóságot működésében megrohták. A törvény útját mellőzve, erőszakos hatalommal akadályozták meg őket az átadásban; nem hallgattak sem szép szóra, sem kérésre, sem felvilágosításra, vad indulatukkal a közbátorságot tökéletesen feldúlták úgy, hogy csak véletlen szerencsének lehetett tulajdonítani, hogy Tomcsányi József és a megye szolgabírája testi sérelem nélkül menekülhettek. A város bíráját tettelegesen bántalmazták, kocsijáról lehúzták, s

hazamenetelétől visszatartották. A többi tagokat pedig szóbeli goromba sértésekkel halmozták.

Voltak olyanok is, kik a vagyontulajdon szentségéről megfélemedkezve, gr. Bolza József és gr. Mittrowszky majorjait elfoglalni, s a birtok elkülönző árkokat Kondoroson behuzni és az ott találtató jóságot felkonczolni akarták.

Vége a megszabadult szolgabíró látván, hogy a dühöngők garázdasága folytán a személyes bátorság fel-forgattatott, nagyobb veszély elhárítása tekintetéből a közel fekvő berényi és csabai katonaság segélyéhez folyamodott. Csak így lehetett — nem agyan a csendet és nyugalmat, hanem legalább a közbátorságot fentartani.

Az első alispán, Szombathelyi Antal, kinek jelentése után irom e sorokat, értesülvén e szomoru és váratlan eseményről, ápr. 25-ikére — a katonaság közreműködése mellett — rendkívüli fenytő törvénszékét rendelt ki a helyszínére, úgy a megingatott közbátorság és a lealázott hivatali tekintély helyreállítására, mint a bűnösök megfenyítésére.

lásd e törvénszék jelentését a megyei levéltárban.

A fentebb említett szarvasi *lázongáson* kívül másutt is voltak hasonlók, hol egyes ámitók, kik abból keresik élelmüket, a nép tudatlanságát és hiszékenységet a magok javára próbálták kizsákmányolni. Így *Dobozon* már 775 frtot költöttek el a végből, hogy a helység nemessé tétessék. *Csabán* egy ámitó ügyésznek közbejövetele miatt szintén nagyobb csoportozások voltak, de a tiszti tekintély elegendő volt a rend helyreállítására. (L. alisp. jel. 1847. jul. 5)

Orosházán urbéri per folyt, hol Básthly József ügyvéd szerepelt, mint lázító. *Gyomán* és *Berényben* szintén urbéri per miatt voltak a kedélyek felizgatva sokáig.

1846-ban a közbátorság nagyon megingott; a gonosztevők, vakmerő tolvajok, fegyveres rablók és erőszakos gyilkosok 1840 óta annyira elszaporodtak, hogy a rabok, kik 1808 óta soha oly nagy számmal nem voltak, mint ez évben, a meglevő börtönhelyiségekbe nem fértek el, (szeptemberig 204 volt), minek következtében a megye a rossz termés miatt még aggasztóbb következményektől tartva, következő intézkedéseket tett:

Minthogy a megye anyagi ereje a helyzet veszélyességéhez képest csekélynek tűnik fel, s a baj elhárítására mégis minden erőt fel kellene használni, addig is, míg a Helytartótanács engedélye folytán törvényes intézkedések tétethetnének, ideiglenes 8 új csendőr fogadandó fel a házi pénztár költségére (per 80 frt). Ezekből 2 Békésre, 2 Szarvasra, 2 Gyomára és végre 2 Szeghalomra tétessék az ottlakó megyei tisztviselők rendelkezése alá.

Hogy pedig a sikeres gyors segély el ne maradjon, a csendőrök fizetésének fedezésére az összes megyei birtokosok felszóllitattak.

A közbátorság tekintetében szintén veszélyeztetett Kétegyháza és Berény községekbe Gyuláról és Orosházáról rendeltetett 2—2 csendőr a már eddig rendszerezettek közül. Ekként mindenik biztos mellett 6—6 legény maradt.

A megye összes községei felhivattak, hogy önnön személyi és vagyoni bátorságuk biztosítása céljából néhány embert fogadjanak fel, kik adandó esetben rögtön megkezdhesék a nyomozást és helyi körülmény ismeretüknél fogva hasznos segédül szolgálhassanak a megyei biztosoknak. Fegyvert a megyei felkelési fegyvertárból nyertek — az illető község számadására.

Az ekkép szaporított csendlegények buzgóságának fokozására kimondatott, hogy a régi (1794. évi) rend-

szabály 33-ik pontja értelmében, minden elfogott gonosztevő vagyonából 10 frt az elfogót illeti jutalom gyanánt.

Ezen felül a Helytartótanács megkéretni határozott, hogy a szükség által parancsolt ideiglenes 8 csendőri és egy harmadik biztosi állomást rendszeresítsen. Kívánja ezt különösen a megye azon sajátságos helyzete, melynélfogva az egymástól messzeeső nagy községek felett örködni igen bajos, kivált ha figyelembe vétetik a szomszédság, a bihari erdők, az aradi, csanádi és csongrádi nagy puszták, a sárréti nádasok, a hevesi és kunsági vidék, melyek mind megannyi alkalmas lakó- és buvóhelyet szolgáltatnak a gonosztevőknek.

Megkerestetett a Helytartótanács arra nézve is, hogy a katonaság is segítségére legyen a megyének a közbátorság fentartásában.

Ezen intézkedések magok után vontak egy más intézkedést is, jelesül a *börtönöknek* és az azok mellett őrt álló *szolgáknak* rögtöni szaporítását.

Az őszi idő előhaladása lehetetlenné tévén minden nagyobb szerű építkezést, a meglevő tömlöczépület átalakítása mellett három új tömlöczhelyiség alakíttatott. Az u. n. fonóház egy keresztfal emelése által is tömlöcczé, s a várnagyi lak alatti kamara szinte tömlöcczé lett, hová, a hajdu szobának is tömlöcczé alakítása mellett. mintegy 30 rab lenne elhelyezhető. Fonóházi helyiséggé a főispáni istálló alakíttatott át.

A felügyelet helyesebb gyakorlása tekintetéből 4 új börtönőri állomás szerveztetett. Ezt helyben hagyta a Helytartótanács is 1847-ben.

1846-ban. Nagy drágaság és nyomor, mely a kormány figyelmét nagy mértékben igénybe vette.

1847. decz. 13-án jelenté az alispán, hogy a közbátorság, különösen Szarvas és Orosháza vidékén, a naponkint mutatkozó tolvajlás és rablás folytán nagyon meglazult. Ennek főokául Csongrádmegyét hozza fel, mely főfészke az efféle gonosztevőknek, kik fegyveres csapatokban rettegésben tartják a népet. Fel is hívta a szomszéd megyét, hogy a rablóknak erélyes üldözése által igyekezzék megczáfolni az országszerte lábra kapó hirt, mintha Csongrád menedék helye lenne a rossz embereknek. Neheztelés volt e felhívásra a felelet. Küldetett ki ugyan Csongrádból is egy csendbiztos két legénnyel, hogy a szomszéd megyékkel előre megállapított terv szerint üldözzék a zsványokat, de azok is oly feltűnőleg jöttek, hogy a czél előre meghiusult. A nép mindennap találkozott a rablókkal, tudta neveiket, ismerte alakjaikat, tartózkodási helyeiket; de a csendbiztosok nem tudtak reájuk akadni. Csongrádmegye nemcsak menedékhelyök volt, de ugy látszik némi nemesi virtust is látott ez üzelmekben. Megtörtént pl., hogy a szolnoki rablógyilkosság vezetőjét vásárhelyi nemes Török Samut a csongrádi alispán nem merte elfogadni, daczára annak, hogy a hevesmegyei vallomások szerint, ő volt a főczinkos; s daczára, hogy a hevesmegyei alisp. által az elfogatásra hivatalosan lett felszólítva. Felelete egyszerűen az volt, hogy ilyes hivatalos felszólításra *nemes embert elfogadni nem lehet*. Voltak esetek, hogy midőn tolvajokat bűnügyi vizsgálat végett kellett volna átkísértetni, az illető vásárhelyi és szentesi szolgabírák rá se hederitettek; sőt egy csongrádmegyei szolgabíró nyilvánosan beszélte azt a botrányos tényt, hogy egy csongrádi csendbiztos, midőn a vásárhelyi tanyákra kül-

detett a híres Rózsa Sándor, Keresztes Jóska, Petrás János, Veres Jóska és Török Samu rablók elfogatására, a helyett, hogy megtámadta volna őket, velök reggeltől estig mulatott. Legényeinek pedig azt parancsolta — midőn a szép társaságból hazamentek — hogy „erről egy szó se legyen!”

Ily körülmények között csukugyan indokolva volt Békésmegye aggodalma, és a rögtönítélő bíróság felállítása; mely 1849. jan. 17-én megadatott a rablókra és gyujtogatókra.

A pörösködés és igazságszolgáltatás ügyében több panasz merült fel. A perek lassúsága és drágasága, az ügyvédek zsarolása ellen gyakran kellett intézkedni.

1841. aug. 11-kén (1956. sz. a. jk.) *a perek gyorsítása* tekintetéből az határozottatott a megyei gyűlésen, hogy mindazon bűnügyi, köz- és magánkeresetű felebezett polgári pörök, melyek közgyűlésekből törvényszéki bemutatás után szoktak csak eddigelé az illető főbb törvényszékekre bővebb ellátásra felküldetni, mindjárt azon törvényszékből, melyben ellátattak, felterjesztessenek, miután ugyanis azon gyakorta huzamosabbra kiterjedő időköz, mely a pereknek törvényszéki ellátások és közgyűlésbe bemutatások között szokott közbejönni, a perlekedőkre nézve elenyészettnek tekinthetik.

Törvényszéki nyilvánosságról 1. 1841. nov. b. k. jk. 2390. sz.

Törvényes bíróság által hozott ítéletnek helytartósági rendelet által való meg *nem* szüntethetéséről (1. 1842. jun. 19. 1664. sz. jk. felírás.)

Berényi urbéri pöréről 1843. decz. 13. 2653. sz. jk.

1846. dec. 14-ki gyűlésen jelenté az első alisp. Szombathelyi Antal „miként alig van gyakoribb eset, sőt majd mindennapi már, mint a szóbeli perek kezelése és az osztoztató bíróságok eljárása elleni azon panasz, hogy azokból a népre felette nagy, mondhatni elviselhetlen terheltetés származik. Nem adattak ugyan eleibe a panaszok oly alakban, hogy azokba tisztileg avatkozhatott volna; — de ha van eset, midőn a perbeli költségek sokszorosán felülhaladják az alapkövetelést, — ha van eset, midőn épen a tetemes költségek miatt mindenik fél kénytelen magát vesztésnek érezni, ha ügyészi csekély fáradság fejében előre kötött szerződés által kimeríttethetik minden, mit a perlekedő fél birói ítéletnél fogva várhat; előre látni lehet, hogy ekként egyrésztől lealacsonyul az ügyvédi diszes állás, másrésztől pedig tövéből kiforgattatik az országgyűlés azon üdvös célzata, melyszerint a szóbeli uton gyorsabb és így kevesebb költségű igazságszolgáltatást akart eszközölni, és éppen a nép érdekében, melynek körében a szóbeli utra tartozó kisebb összegű követelések leggyakrabban fordulnak elő, s a szóbeli ut nem biztos menedék lesz a szegény perlekedő feleket illetőleg, hanem éppen ezek jóhiszemén épített eszköz, mások nemtelen vágyainak kielégítésére.

Meg van ugyan győződve, az alispán, miként a tisztikárnak birói része nem tévesztendi szem elől azon állását, melyszerint a választásában részt nem vehető népnek nemcsak bírója jelenleg, hanem védője is tartozik lenni — erősen hiszi, hogy magasabban áll az, mint bármi oknál fogva is *ügyészi alacsony üzletek* eszközévé törpülhetne; de a naponként terjedő elégtelenség nem hangozhatik el üresen, s a népre nehezült idő, úgy véli, hathasósan int, hogy e részben a törvény lelkéből meritett, részletes és meggyeszerzte egyenlően

divatozandó szabályok alkottassanak, mire nézve a Rk. figyelmét előre felkéri . . .“

1847. decz. 13. jelenti az alispán „hogy az ügyvédek ellen nagyobb díjak zsarolása miatt tett s már általa ide felhozott panasz megszűnt. De a helyett egy sokkal nagyobb s azonnali orvoslást igénylő baj mutatkozik, t. i. számos esetek vannak, hol világos örökösödési ügyekben a nép kimélésére rendelt osztoztató választmányok oly törvénytudatlan tagokból alakulnak, hogy azok tudatlansága miatt tetemes jogsérelmek követtetnek el. Azt óhajtja tehát, hogy az országgyűlési követeknek utasításul adatnék, miszerint az 1832^{2/6}. XIV. és 1840. XIII. t. cz. értelmében eljárando osztoztató küldöttségek által hozandó ítéletek a meg nem elégedő fél által a megyei törvényszékre birtokon belül felebbvitethessenek.

Közcsapások. Szerencsétlenségek.

1846-ban a rossz termés következtében roppant *drágaság és inség* következett be.

A Helytartótanács körrendeletekben hívta fel a megyei hatóságokat, hogy az inség enyhítésére szolgáló minden eszközt felhasználjanak, nehogy a nép az éhenhalás veszélyének tétessék ki.

Békésmegyében Szombathelyi Antal és a járási szolgabírák meg is tették a kellő óvintézkedéseket. A nép a szószékről papjai által lett figyelmeztetve az okszerű takarékosságra, mely nélkül sokan végpusztulásra jutandanak. Gazdag lakmározás, mulatozás, a gabonának gyümölcserő és más egyébért való kicserélése s a pálinkának gabonafélékből való főzése szigorúan betiltatott. Elrendeltetett a felesleges kutyaáknak kiirtása, a korcsmáknak egy bizonyos időntúli 9 órán túl bezáratása; szóval, megtör-

tént mindaz, ami az éhenhalás veszedelmét e megyétől elháríthatná. Gond volt arra is, hogy a föld vetőmag hiánya miatt sehol szántatlan, vetetlen ne maradjon.

Ezen rendszabályok folytán a nyomor nagyobb mérve megyénkben nem is mutatkozott. Gyulán, Csabán, Szarvason, Békésen, M.-Berényben és K.-Tarcván volt annyi gabonakészlet, mely az új termésig elegendő volt. Csak a csabai szőlőkben és tanyákon lakó zsellérek és dohánykertészek voltak nagy veszedelemben, kik a dohánytermés elmaradása folytán pénzt sehonnan sem kaptak, s így a rendkívüli gabonaárak melletti élelmiszereiket be nem szerezhették. A sárrétiiek a legnagyobb nyomorba süllyedtek volna, ha az illető uradalmak nagylelkű segítyezése meg nem menti őket. Gyulán, Kigyóson gr. Wenckheim, K.-Ladányban báró Wenckheim család; Szeghalmon a Kárász uraság a munkaképtelen szegényeknek teljes ellátást, a munkabíróknak élelmet rendelt, sokaknak pedig vékánként osztott ki gabonát.

A szűk idők nyomasztó volta a családi és társadalmi életben is érezhető vala. A lakodalmak nagyon meggyérültek. Békésen pl. a reformátusoknál, hol más években 270—300 pár szokott összekelni, most alig házasodott száz; a katolikusoknál 60—70 pár helyett csak 9, s azok között paraszt egy sem.

A felföldről utlevéllel ellátott temérdek szűkölködő ember árasztotta el a megyét, ami a nyomort még növelte. A hatóságok hiába utasították ki a községekből, „a szolgálat keresés” czime alatt bevándorolt családokat; az egyik helyről elutasított szerencsétlenek kénytelenek voltak más helyre menni és koldulni, ha az uton éhen veszni nem akartak.

Mindezeknek daczára Békésmegyében úgy látszott, 1846-ban, hogy rendkívüli eszközökhöz nem kellend nyúlni; az állapotok nehezek voltak ugyan itt is, de

nem kétségbeejtők, úgy hogy az alispán örömmel jelenthette a főispánnak, miként Békésmegyében nagyobb nyomor bekövetkezésétől félni nem lehet.

Azonban a következő év elején mégis bekövetkezett az, a mit a hatóság éber szeme elébb nem látott, — a szükölködők száma hihetetlen módon megszaporodott, és az éhenhalás rettentő példái felrázták az emberi kebel nemes érzelmeit.

A főszolgabírák újabb jelentéseiből kitűnt, hogy a szükölködők a földesuraság által minden községben segélyeztetnek, de az inség oly nagy mérveket vett — különösen K.-Tarcsán, Gyomán, Szent-Andráson, Endrődön, Váriban és Bánfalván — hogy a meglevő segédforrások többé nem voltak elegendők a veszély elhárítására. A csabai járás szolgabírája ily körülmények között a tarcsai uradalmi magtárban levő 155 köböl kukoriczát a kereskedőtől (15 frt 6 kr) lefoglalta, s a tarcsai lakosoknak kölcsönképen vagy készpénzért kiosztotta. Az orosházi járás szolgabírája a Tiszánál és Marosnál keresett munkát a szükölködőknek, s a többiek is felhasználták mindazon eszközöket, miket a felebaráti könyörület és hivatalos erő nyujthat, az éhenhalás veszélyének elhárítására.

A megye figyelembe véve az eshetőségeket, gyors és a szükséghez alkalmazott segély nyujtása tekintetéből egy választmányt nevezett ki az első alispán elnöklése alatt, melynek az volt a feladata, hogy a szükölködők száma és minden felfedezhető segédforrás iránt időnként kimerítő adatokat szerezvén magának, mindenek felett a munkaszerzésre fordítsa tevékenységét, segedelmet pedig csak azoknak osztasson ki, kik a munkára betegség, elaggott kor, vagy más okból alkalmatlanok, — hogy a munkán kívül minden segedelem csak kölcsön gyanánt adatván, a kiosztott összegek

visszatérítendőek lesznek, minek mikénti eszközzéséről a megye intézkedni fog.

A választmány híven járt el kötelességében. Munkát szerzett a dolgozni szerető egészséges szűkölködőknek; gabonát és pénzt osztatott ki, természetesen kölcsön. Legnagyobb segítségére voltak a megyebeli nagybirtokosok, jelesen:

Gr. Wenckheim Ferencz özvegye, szül. Pálffy Borbála, ki mind Gyulán, mind Vésztőn és Dobozon ritka figyelmet tanusított a szűkölködők iránt. Gyulának 5000, Vésztőnek pedig 6650 frtot adott kölcsön gabonavásárlásra; a mellett Gyulán 300, Vésztőn 100 tehetetlen embernek adott élelmet. Dobozon közösen vitte az élelmezés terhét az egyházzal. A csorvási birtokból 300 holdat hasított ki és annak haszonbéri összegét 2750 frtot szintén a szűkölködőknek engedte, — azonkívül számtalan munkát — partolást, favágást, irtást — végeztett, csakhogy munkát adhasson.

Békésen id. gróf Wenckheim József hetenkint 100 frttal segítette a munkára képtelen szegényeket; 500 köből búzát és ugyanannyi árpát osztatott ki hitelbe, s magtárából mérsékelt áron osztatott ki gabonát naponta.

K.-Ladányban br. Wenckheim testvérek naponként mintegy 100 szűkölködőt tápláltak, a szeghalmi Kárász család is 60 egyénnek adott élelmet, F.-Gyarmaton is 32 családapát látott el az uradalom élelmezéssel.

Wodjáner S. az összes magyar szűkölködőknek kölcsön adott 5000 frton kívül Gyomán és Endrődön külön adományokat tett. Mindakét községben 25—25 pozsonyi mérő búzát és ugyanannyi árpát osztatott ki ingyen; Gyomán 60, Endrődön pedig 30 szűkölködő családot élelmezett. Azonkívül Gyomának 2000 frtot adott kölcsön kamat nélkül.

Br. Podmaniczky János 500 frtot ajánlott fel az

öcsödieknek özvegyek, árvák és dologra képtelen egyének fölsegélésére. És számtalan könyörületes szív nyilatkozott a közrendűeknél és a módosabb jobbágyoknál is. A gyulai, békési kaszinók tánczvigalmakat rendeztek a szükölködők javára stb.

A megye köszönetet szavazott nekik. Egyébiránt lásd a rész. jelentést 1847. ápr. 16. gyűlés 272. sz. jk.

A nyomor tartott még 1847. nyarán is. A koldusok feltűnőleg elszaporodtak. A gabona ára 36 frtra szökött. A beállott szárazság még fokozta az aggodalmat, mindenki a megélhetés bajával volt elfoglalva; ha volt valamije azt őrzé, — és csak az eső beálltával kezdtek szabadabban lélekezni. Az üzerek megnyiták raktáraikat, s az adózó nép is inkább merte gabonakészletét eladni. (Alisp. jelentés 1847. júl 5.)

Az éhenhalás megakadályozhatása czéljából felhatalmaztatott e választmány arra is, hogy ha az inségnek e legborzasztóbb foka mutatkoznék, 5000 frtig kölcsönt is vehessen fel; e tekintetben örvendetes és hálás tudomásul vétetett a gyomai uradalom azon ajánlata, hogy a szükség fedezésére 20 ezer forintot ad kölcsön novemberig, minden kamat nélkül.

A megyebeli szükölködőknek kiadott gabona és készpénzbeliekből a veszteség csak 3685 frt s 14 kr-ra rugott. Ezt a megyebeli birtokosok egymásközt arányosan felosztották. gr. Károlyira csak 68 frt 21 kr esett.

1845-ben márcz. 13. Gyulán az árvíz roppant károkat okozott, jelesen: Magyar-Gyulán romba döntött 203 házat s számos melléképületet, megrongált 69 lakot és melléképületet, használhatlanná tett számtalan házi butort és eszközt, ruhanemüt és élelmi szert, mit a megyei küldöttség 106,507 frtra becsült — azon kiszá-

mithatatlan nagy károkon kívül, miket a szőlőkben, szántóföldeken és kaszálókon tett. Az ebből eredt nagy nyomor enyhítésére maga a megye „azon magas hivatásnál és kötelességnél fogva, melyszerint az adózó nép biztos fenmaradása iránt éber gonddal lenni tartozik, s azon tiszta részvét sugallatát követve, mely a Rk. keblében a szenvedő emberiség iránt mindenkor él, alázatos felirást határozott a kir. Helytartó tanácshoz a végett, hogy a nyomor sanyargatta szegény adózók némi kármentesítésére országosan nyújtandó segedelmezést eszközöltetni méltóztassék.” A szolgabírák pd. odautasítottak, hogy járásaikban gyűjtést rendezzenek; közadakozásból jun. végeig bejött 5126 frt 41 kr.

Gyulán egyesek igen sokat tettek a szerencsétlenség enyhítésére, pl. özv. gr. Wenckheim Ferenczné szül. gr. Pálffy Borbála uradalmi épületeiben több száz szerencsétlent látott el hetekig lakással, étellel és itallal, a gyermekeket ruhával, sőt még pénzbeli segélylyel is, — amit a megye megköszönt (l. ápr. 7. 385. sz. jk.) Májusban újra betört a víz Gyulára. (l. 1317. sz. jk.)

Takarékmagtárak felállításáról l. 1845. jun. 30. 1002. sz. jk. hol küldöttség neveztetik ki a tervezetre.

1845-ben. *K.-Tarcán* oly nagy volt a gabonahiány, hogy a megye éhséggel ijesztő veszély elhárítására rendkívüli közgyűlés összehívását rendelte el, mire azonban nem volt szükség.

Vallás, közmiveltség, iskolák.

Beregmegye híres körlevele *a veyyes házasságok és az egyházi rendet* illetőleg, kevés viszhangra talált megyénkben, s csak azért utasított az országos dolgok-

kal foglalkozó választmányhoz, mivel a *censura* nem engedte kinyomatni — 1842-ben.

A Helytartótanácsnak azon rendeletét, melyszerint Mayer Erzsébet szeghalmi lakosnak *hat heti oktatás* végett r. kath. plebánushoz való rendelése hagyatott meg, a megye rendei, hasonló esetekben elfogadott elveinél fogva, tényleg nem kívánja teljesíteni, mert arra törvényszerűen nem érzi magát kötelezhetőnek. 2515. sz. jk. 1842.

Vegyes házasságra vonatkozó megyei határozat hozott 1841-ben 579. és 1933. jk. sz. a.

Lajcsák Ferencz n.-váradai püspöknek 1841. aug. 9-én kelt azon levelére, melyben a megyének vegyes házassági határozatára nézve óvását jelenti ki, s egyuttal felszólítja a megyét, hogy e részben minden erőszakos lépéstől tartózkodjék — (1841. aug. 10.) a Rendekek egy-szerűen azt végezték, hogy ezen „őket e tárgybani előbbi nézeteiktől eltántorítani nem képes felszólítás tudomásul vétetik.“

Midőn 1841-ben Jakabfy Kristóf orosházi plebánus Szokol Sámuel t.-komlói evang. vőlegénytől és Hajós Mária r. kath. jegyesétől megtagadta a szokott egyh. szertartást és áldást, — a megye perbe fogta az illető papot. (L. 2088. sz. jk.)

Ugyanazon évben Szarvasról két vegyesházassági visszaélés jelentetett be a megyének, jelesül reversalis-vétel és áldásmegvonás.

Erre a megye Rendei kimondották, „miszerint a reversalisokat általában sérelmesnek s a törvény egy-oldalu magyarázatából eredt visszaélésnek tekintvén, az érdekelt felek is ily értelemben tudósítandók; amennyiben pedig az egyik vegyesházassági eset reversalis nem-

adás miatt templomon kívül és szertartás nélküli esketést foglalt magában, minthogy az 1647. 14. t.-cz. a vallás tárgyában hozott végzések áthágóit 600 frtnyi büntetésben rendeli elmarasztalandónak, ez okból a törvényes boszúnak jelen esetben is leendő foganatositása végett kiadatott a jelentés szükséges intézkedés végett az alispáni hivatalnak. (L. 2207. jk. sz.)

Ugyanazon évben Dalmadi Julianna panaszt emelt miként gr. Wenckheim József alispán el akarja venni az ő 10 éves ref. leánykáját oly czélból, hogy udvari káplánja által a kath. vallásban neveltesse. A megye vizsgálatot rendelt (2279. jk. sz.) s miután kisült, hogy az illető káplán a gyulai r. k. lelkész, Rázel József meghagyása folytán kísérlette meg a törvénytelen tettet, a megye kijelentette, hogy e honi törvény értelmében a leánygyermek anyja ref. vallásában oktattassék.

Csabán szintén fordult elő vegyesházassági kérdés, templomon kívüli esketés és áldásmegtagadás. (1841. sz. jk. 3130. sz. a.)

K.-Ladányban szinte. (L. 3141. sz. jk.)

A budapesti zenede javára adakozás történt 1842-ben. (L. 1384. sz. jk.)

1845. ápr. 1. A gör. nem egyesült *nemzeti iskolák* felügyelője jan. 20-kán kelt levelében felkéri a megyét, hogy a gyermekek oskoláztatására és a tanítók fizetéseinek pontos kiszolgáltatására felügyeljen, s neki a tapasztalt hiányokról jelentést tegyen. Mit a Rk, kik a nevelés ügyét egyik legfontosabb tárgyaúl tekintették a közhatósági ügyeletnek, meghagyták a szolgabiráknak, hogy figyelmüket minden, e részben tapasztalt hiányok

ra kiterjesztvén, hathatósan serkentsék a szüléket erkölcsi és polgári kötelességeik pontos teljesítésére. (L. 126. jk. sz.)

1846. jan. 5-ki kelettel a Helyt. t. oda utasítja a megyét, hogy Hézer Karolinát kath. iskolába rendelve, Bakai Karolinát pedig tiltsa el az ev. iskolába való járástól. Mire a megye neheztelő hangon fejezi ki, hogy amily jól hatott a vallásos sérelmek által felzaklatott kedélyekre ő felségének a nemzet képviselőihez intézett azon világos nyilatkozata, hogy a gyermekek nevelését a szülék belátására kell bízni, s hogy abba sem az egyházi, sem a világi hatalom ne avatkozzék: époly elke-serítő és nyugtalanító a jelen rendelet, mely ő felségének ünnepélyesen tett nyilatkozatával homlokegyenest ellenkezik. Említett szüléket ugyan értesíttetni fogja a rendeletről, de semmi cselekvő vagy kényszerítő eszköz-höz nyulni nem fog. (L. 41. sz. jk. márcz. 30.)

A vasárnapi iskolák felállítására, vagyis oly pótló tanodák felállítására nézve, melyekben vasárnaponként 12 évet meghaladott ifjak, leginkább pedig kézmíves inasok és legények, nemkülönben napszámosok is pótolnák a zsenge korban elmulasztott elemi tanulmányaikat, meghagyatott a megyének, hogy azok anyagi állásáról ideje korán gondoskodják. A megye ily irányban utasította a községeket, meghagyván a szolgabiráknak, hogy a sikerről jelentést tegyenek. Egyébiránt kiadatott e rendelet az országos ügyekkel foglalkozó bizottságnak is, „mert megvannak a Rendek győződve, hogy a nevelés tárgyában keletkező bármi rendelkezések, nemzet és törvény általi ápolás nélkül valamint egyoldalúak, úgy a kívánt sikert soha meg nem szülhetendik.” (90. sz. jk.)

Zsilinszky Mihály.

Egy békésmegyei karácsonyi mysterium.

A magyar népszokások között az ugynevezett karácsonyi mysterium, minők a háromkirály- és betlehem-járás, kiváló helyet foglalnak el, amennyiben bennök a keresztény kultusszal vegyült népéleti naivitás igen érdekes nyilvánulását leli. Egyrészt ez okból; másrészt azért, mert e mysteriumok népköltészetünknek nem kevésbé érdekes adalékait képezik: a „Kisfaludy-társaság“ nagy sulyt fektetett összegyűjtésökre, a külföld nemzeteinek jó példáját követve, melyek a népélet jellemző adatait becses kincsként kutatják ki.

Megyéinkben sokat tehetne e részben egyletünk, melynek tagjai bizonyára háládatos munkát teljesítenének, ha a lépten-nyomon előcsillanó népszokásokat és sajátságokat minél hivebben összegyűjtenék; amennyiben ha azok az évkönyvben, vagy esetleg önállóan is közzététetnének, nagyban szaporítanák ama becses anyagot, melyből népisménk, s általában mivelődéstörténetünk buvárlói s megírói oly sok jellemző kész adatot merithetnének.

Az olvasó figyelmét ezuttal egy karácsonyi mysterium szövegére hívom fel, melyet pár évvel ezelőtt írtam le békés-szentendrési kath. fiuk játéka után, s mely eddigelé semmiféle gyűjteményben sem volt közölve.

Mielőtt azonban a szöveget közölném, szükségesnek vélem előrebocsátani, hogy e mysteriumok már a középkor századaiban kezdének divatba jönni, s mintegy a színművészet előfutárai gyanánt tekinthetők.

A mysteriumok tárgyukat kizárólag bibliai történetekből, s különösen Jézus életéből meritették, sőt ez utóbbit az ugynevezett *passio-játékban* — mely Németországban ma is nagyban dívik — egész részletességgel jeleníték.

Az egyuttal bemutatandó karácsonyi mysterium, mint általában ország-világszerte mindannyi versezet, a latin költők által megalapított pásztori versengések, párbeszéddek mintája szerint folyik, s a szereplők görögből latinizált neve, mint Tytirus és Korydon: világosan mutatja őseredetét.

A betlehemjáró mysterium Karácsony előtt pár nappal divatozik, leginkább a katolikusoknál, s nagyobbára serdülő fiuk által adatik elő, kik egy templom alakú papiralkotmányt hordanak magukkal, melynek belsejében gyertyák s bárányok közt a bölcsőben fekvő kised Jézus alakja látható.

Az én betlehemjáró gyerkőczeim közül — kik négyen voltak — egyik, nagy, csucsos papirsüvegével s színes papir-pántlikákkal tarkított lenge öltözkéivel, minden áron angyalt kívánt jelképezni; a többiek bundás pásztoroknak valának öltözve; egyikük kenderkóczból ragasztott hosszú bajszával s szakállával aggot ábrázolván.

Amint az előadás engedélyezve lett: az *angyal* az asztalra tévé a közönségesen „*Betlehem*“-nek nevezett templomot, s bevezetésül ezt éneklé:

„Én angyali követségben
Küldettem el hozzátok,
Hogy szivetekben ti nékem
Szállást adnátok.
Többi pajtásaim is odakinn vannak,
Kérem ereszszerék be, mert könnyen mefagynak,
Gloria in excelsis Deo!“

Erre előlép két pásztor, s az első e szavakkal fordul a másodikhoz :

„Szervusz Tytirus főtársam !
Az éjszaka álmomba mit láttam !
Egy alkörmös medvére találtam.
Midőn rutul megijedtem,
Még az öreg pajtásomtól is elmaradtam.
De ha egyet fütyöntek,
Bejön az öreg.“

Erre egyet fütyönt, s előlép a harmadik, az öreg, ki ugylátszik hogy a komikumot képviseli szólván :

„Hopp Isten jó estvét, már én is itt vagyok !
Adjon az Isten bort, buzát és palaczkot !
Eszkendőre kurtafarku malaczkot.
Szekeremnek kerekít,
Poharamnak fenekít,
Hogy ihassam egy kicsit. Vivát !“

Ezzel végződik az előjáték ; mire mindnyájan lefeküsznek ; de csakhamar fel kel az egyik pásztor s ekként énekel :

„Pásztorok keljünk fel :
Hamar induljunk el.
Betlehem városában
Rongyos istállócskában
Megváltó született.
Siessünk,
Ne késsünk,
Ezen éjjel hogy még ott lehessünk.“

Erre mindnyájan felkelnek, kivéve az öreget, ki tovább alszik, — s éneklik :

„A pásztorok az ő nyájok mellett hogy voltak ;
Igy szólottak ők egymásnak, hogy hirt hallottak :
Menjünk el Betlehemig,
Lássuk meg azt mindvégig
Mi az angyal által jelentetik.
Gloria in excelsis Deo !“

Ezután az alvó öreghez lép az egyik ifju pásztor,
s azt jól megrázva, szól :

„Kelj fel öreg !
Ne aludjál,
Betlehembe velünk
Elinduljál.
Meglátod urunkat a Jézust.
Ki értünk született.
Kelj fel *Koridon*,
Nagyot ütök hátadon ?“

Erre az öreg :

„Ne lármázz te bolygó !
Nem vagy talán toklyó,
Tudod, hogy az álom jó.
Ne lármázz hát pajtás, hadd aluszok,
Betlehembe hisz' majd elindulok.
Felkelek, elmegyek, azt elhagyjed,
A kisdednek sajtot én is viszek,
Nézd meg Jancsi a bundást :
Fogjál göndör báránykát,
Tarka kicsiny geduskát.
Te Jancsi sípodat,
Én viszem furulyámat.
Hátamon van az iszákom,
Benne vagyon gyenge sajtom.
Én viszek mikulát,
Kezemben pikulát.
Fújj neki egy nótát,
Vigasztald a Jézuskát.“

Miközben illő nyögések közt feltápászkodik az öreg
s ekként folytatja :

„Gyűjtsétek össze a pásztorokat,
Vigyünk Jézusnak ajándékokat.
Egy sajtot, egy bárányt,
Ilyen szegény pásztoroktól elég lesz,
Még talán az aranyból is többet tesz.“

Erre az öreg felé fordul az egyik fiatal pásztor, mondván :

„Eredj öreg Betlehembe !“

Kérdi az öreg csodálkozva :

„Debreczenbe ?“

A pásztor : „Ne Debreczenbe, Betlehembe !

Vigyél ajándékot a Jézuskának.“

Az öreg : „Zsuzsikának ?“

A pásztor : „Ne Zsuzsikának; Jézuskának !

Vesd rád a keresztet !“

A pásztor : „Vesd rád a keresztet : az atyának, szentlélek nevében !“

Az öreg : „Ejnye hé! Hát a *fiu* hol marad ?“

A pásztor : „Ehun tartja ni ! a zsákot kolbásznak !“

Ezzel vége a játéknak, s természetesen a juttalom kiosztása következik, mely után a pásztornép az égi követ vezérlete mellett illő hálálkodások között másfelé veszi útját.

Sipos Soma.

Egy régi Satyra a divatról.

— Közli: Sipos Soma. —

Noha a divat tulkapásai igen hálás anyagot nyujtanak satyrai feldolgozásra: irodalmunk e részben nem sok jelentőset termelt, s e tárgyat inkább csak epizód-szerűleg értékesíté.

Régibb időink közül Gvadányi satyrizálja legtöbb sikerrel a divat kinövéseit, páratlan népszerűségű „Pelleskei Nótárius“-ban; már Csokonay kevesebb éllel fordul ellene „Dorottyájá“-ban s „Tempefői“ czimű „satyrai játékában.“

Ennélfogva nem lesz talán érdektelen egy szintén régibb, s már felejtett magyar író állatmese alakjába öntött satyráját ismernünk a divatról, mely szerzője által nyomtatásban sohasem lett közrebocsátva; s az érdeklődést talán fokozni fogja azon körülmény, hogy e satyra szerzője *megyénk lakosa*, Sipos József békési református lelkész volt, (szül. 1775-ben, meghalt 1840-ben) ki a maga korában ugy a tudományos, mint az egyházi irodalom terén nem csekély munkásságot fejtett ki, s „ó és uj magyar“ czimű polemikus irányu nyelvészeti művével — mint azt Toldy Ferencz is elismeri — még a nagy Kazinczy s iskolája sokszor tulságig purificáló iránya ellen is feltűnő sikerrel küzdött. Utóbb ő is, mint az orthologok legnagyobb része, teljesen meghódolt a korrekt irányba vetődött nyelvujítás előtt, s kivel egykor oly élesen polemizált, de egyszersmind levelezésben

is állott: Kazinczy Ferenczre verses-könyvébe 1836. június 15-én a következő szép és igaz sorokat írta:

„Nyelvünk, izlésünk félszázadi bajnoka győztél!

Pártodon a jobb rész: kellhet-e szebb diadal?

Érczemlék nem kell, hol minden sorba Kazinczyt

Önti be a jobb toll, és örökíti nevét.

Élsz te míg magyar él, szépet szeret, élsz vele, benne;

Nem test a szellem, terjed örök folyamúl.

Húsz év tölte előtt másként én szép leveledre!

Mely kincs most; az idő érleli ép anyagát.“

Mint e sorokból is kitűnik: Sipos József nemcsak a verselés, de a költői termelés terén is járatos volt; de e nembeli munkáiból csakis az egyháziakat — halotti énekeket, bucsuztatókat — bocsátá közre, s a világiakat, melyek közt a meséken s humoros és satyrikus költeményeken kívül több tanköltemény is található, kéziratban heverteté. Én kéziratai közül birom „ó és uj magyarját“, mely nyomtatásban is megjelent; s kisebb verseinek egy, általa gondosan összeírt vaskos füzetét. E füzetben található az alább közlött satyra is, mely állatmese alakjában: „A módos öltözetű vándorló“ czim alatt az 1800-ki divatot satyrizálja. A mű alatt ott áll a műírásának kelte, az 1800-ik évszám, a következő jegyzet kíséretében: „Az ezen időben módi viseletek a férjfiaknak volt: magas kalap, rövid czopf, vastagon betekert nyak, a fülek mellett leeresztett haj, hosszú szőrrel benőtt állkapczák, felhorgadt hosszú hegyes orrú csizma, neki görbülve, fejét hányva-vetve való járás.“

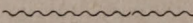
Talán lesz még alkalmam „Évkönyvünkben“ Sipos József írói működésével foglalkoznom; ezuttal csak ez egy művét szándékozom bemutatni, mint olyant, mely egy-maga eléggé tanuskodik írója költői hivatottságáról, s ama satyrai elmeéről, mely nem egy művéből kicsillanva, az akkorinál kedvezőbb irodalmi és sajtói viszonyok közt nagyra fejlődhetett volna.

A satyra, a mai helyesírási szabályok szerint adva, így szól :

A módis öltözetű vándorló.

Egy pusztában nevededett számár, mely más állatot
Maga nemzetségén kívül még soha sem láthatott,
Nagyon kedvelte formáját, felei is, mint számár —
Nemeknek díszét, úgy nézték, mely által ez a számár
Eltévelyedék, s hogy hallá egy öregtől, formája
Hogy csak semmi, más állatok mellett világ csodája,
Csudálkozik, utnak indul, hogy lássa s tapasztalja,
Hogy úgy van-e ? mint attól az öreg bátyjától hallja.
Lát egy őzet, egész testét szereti, kívált képpen
Az a kurta kis fark illik, mond, néki, igen szépen.
S nosza ez a bolond kevély barom gondolkodóba
Esik, egyszer így szállal meg : óh szebb, s könnyebb valóba
Az ily furcsa kis fark, éppen senki sem tagadhatja,
S kapja magát és a farkát majd többől levágatja.
Megy tovább; talál útjában egypár vadász kopókat,
Mely szépen függnek füleik ! a három markosokat
Lecsapja ő is, úgy ballag elébb, legelve, — félre
Tekint egyszer, hát egy bivaly bika jó a rét szélre.
Vastag nyaka nagyon tetszik e bódúltak ; mit téssen ?
Egy nagy guta vastag ponyvát meglát a másik részen,
Oda megyen, s a szügyétől álláig betekeri
A nyakát, lép nagy gögösen, magát alig esmeri.
Czammog azonban egy jármos izmos ökör elébe,
Magasan felálló szarva nagy szeget üt fejébe.
Szeretné, ha magáévá tehetné; azt találja,
Hogy két karót tör, fejére valahogy rácsinálja.
Meg is van már, felfúvódva hogy széjjelnéz, egy bakot
Észre vesz az erdőszélen, ily szépre még nem kapott !
Mely gyönyörűn lebeg s hosszan nyuló szőre álláról ! —
Elő vévén a szőrt, melyet levágata farkáról :
Felköti állkapczájára, néz ide s tova, merre
Látná, ki csudálná mely gyöngy lett a Sámson fegyvere !
Már meg is áll, hogy csak visszafordul nemzetiségéhez,
Hadd bámulják, mint teve szert a világ szépségéhez.
Hát az alatt egy nagy teve jó felpúpzott hátával,

No! mond, ez jó, mert még valék egy nagy szépség hijával,
Mely felől nem tudék! téged ha nem láttalak volna,
Fogja magát, felpúpozza hátát; még mit gondolna?
Töri fejét, a mivel szebb díszet adhatna magának,
Eszibe jnt, mint illet volt amaz igás marhának
A hasadt, felhorgadt köröm; ezt is illő követni,
S durva szavamat elhagyván, kecskeként bekegetni.
No már nincsen semmi hijam; vissza! de ez mi lehet?
Ékessége csaknem olyan, mint enyém; de hogy mehet
Csupán két hátulsó lábán? fejét mint hányja-veti!
Az enyém is szép, de tán még szebb az ő viseleti?
Próbálom míg hazaérnék járását; be szeretném,
Ha, mint a többi állatot, őtet is követhetném!
Ilyen módon már sétálgat elhagyott feleihez,
Vissza is ér, kik hogy látják távolról, nézik: mi ez?
Elbámulván kérdik egymást, hogy mi istencsodája?
Elmeresztik szemeiket; ordításuk lármája
Majd megindul; ez pedig azt gondolván: örülnének
Megtérésén, két lábra áll, bekeg nemzetiségének.
Még jobban bámulnak azok, nem fogy rajta csodájok;
Midőn már nem messze vala, csak nem elért hozzájuk,
Amint komplementet váгна egy dombnak tetejéből:
Szegény olyat esék, minden tagja kiment helyéből.
Mikor elordítván magát, nagy röhögés származa
Nemzete közt, ekkor értvén, hogy őkelme jött haza.
Midőn öreg apja hozzámenvén, kit kísérenék
A többek is, ekként szóla nyomorult gyermekének:
„Látod! csak számár maradtál! ezt előre tudhattad,
Vajjon ilyen bolondságra magad hát hogy adhattad?
Látod, ki a természetet igyekszik megcsúfolni:
Igy csúfoltatik meg!“ Mond ez „ugy van, nem lehet szólni!“
Ez a mese kikre czéloz: értik akik olyanok
Mint e számár; tanuljanak róla az oktanok.

II.

Hivatalos közlemények.

Elnöki beszéd,

melylyel a békésmegyei régész- és művelődéstörténelmi-egyletnek B.-Gyulán,
1884. szeptember 15-én tartott közgyűlését megnyitotta :

Göndöcs Benedek,
egyleti elnök.

Mélyen tisztelt közgyűlés !

Lelkes honleányok és hazafiak !

A békésmegyei régész-művelődés-történelmi egyletre nézve a mai nap nagy jelentőségű, ünnepélyes alkalom, *mert a jelen közgyűléssel fejezi be az egylet működésének első évtizedét.*

A fönnállása tiz éves jubileumát mintegy családi körben ünneplő egyletünk nevében a legélénkebb örömmel üdvözlöm tehát ez alkalommal a mélyen tisztelt közönséget, lelkes ügybarátainkat és tagtársainkat, s van szerencsém a közgyűlést ezennel megnyitottnak nyilvánítani.

Tiz éve mult immár, hogy megyénk közönsége egyletünket a magasztos célhoz méltó lelkesedéssel megalakította.

Békésmegye közönsége az ország színe előtt adta tanubizonyosságát akkoron, hogy helyesen fogta fel s nemesül valósítá meg a haza bölcse : *Deák Ferencznek* ama intő szózatát, mely szerint : *„Korunkban csak azon nemzetnek van biztos jövőndője, a mely komolyan törekszik az általános műveltség színvonalára emelkedni s azon előre haladni.”*

Egyletünk tiz év előtti megalakulása tehát a megye közéletének történetében egy új és szebb korszak kezdetét jelzi ; azon korszakét, a midőn a társadalmi úton való önképzés eszméjének megvalósítása szerencsés alkalmúl szolgált megyénk legjobb erőinek, legjelesebb tehetségeinek egyesítésére, — a mely egyesülés által a szellemi előhaladás szent ügye megyeszerte diadalra vezérelve s a közművelődés oltárának alapköve letéve lőn.

A zsenge egylet nagy és nemes feladatára, szép de nehéz szerepre vállalkozott.

Fő teendője volt: — mindenekelőtt felkölteni az általános érdeklődést működése iránt, s azután legyőzni a közönyt, megteremteni a közszellemet, egyengetni a tért, megszilárdítani az alapot, kijelölni az irányt, s gondosan megválasztani a kitűzött cél elérésére legalkalmasabb módokat és eszközöket.

És így — habár a lefolyt évtized, az emberiség életének évezredeihez viszonyítva, a múlt időnek tengerében, alig tesz egy fővényszemet is: *de egyletünkre nézve e tíz év a próbaidő volt, a mely döntött és határozott az egylet életképessége és jövője fölött.*

Mintegy önként kínálkozik tehát az alkalom, hogy mai elnöki beszédemben egyletünk első évtizedes működését a maga összességének főbb mozzanataiban, vázoljam; — és habár ilyformán — a felsorolandó adatok nagyrésze sokak előtt már ismeretes, és így talán kevésbé érdekes lesz is, de ezen visszapillantás, ezen *általános átnézet*, egyletünkre nézve fontos és szinte elkerülhetlenül szükséges azért, hogy ebből megállapíthassuk a mérleget: mennyi és minő sikert vagyunk képesek eddig felmutatni? — S miben haladtunk előre? — Miben haladtunk hátra? — S mit kell tennünk a jövőre nézve, hogy egyletünk fenállását szilárdítsuk, — tekintélyét emeljük — s virágzását minden időre biztosítsuk?

Mint a vándor, ki meredek útján, egy csúcsponttól visszanez, de nem azért, hogy féluton megállva megpihenjen, hanem hogy a már megtett ut nagysága erőt kölcsönözzön és még gyorsabb haladásra buzdítsa — folyvást magasabbra törni: úgy képzelhetjük mi is magunkat, ha egyletünk egy évtizedes működésére visszatekintünk, — megnyugtatta és lelkesítve azon lélekemelő tudat által, hogy az ut, melyet eddig megtevünk, helyes irányban halad és mindinkább közelebb visz bennünket a kitűzött célhoz.

E cél: Békésmegye történelmének földerítése, — multja emlékeinek egybegyűjtése, — mindezeknek a nagy közönséggel való megismertetése, s a jövő kor számára megőrzése, — szóval: *megyei nevezetességeinknek nemzeti közkincscsé tétele.*

Ezen cél elérése érdekében kifejtett egyleti tevékenységünk felsorolásánál, mindenekelőtt nyilvános *jelölvasásainkat* kell említenem.

A megye különböző helyein — az illető községek képviselőinek szives meghívása folytán — időnkint rendezni szokott *vándorgyűléseink és felolvasásaink*, mindenkor megyei, — s legtöbbször egyszeres helyi érdekű, — egyszer a mult, más-szor a jelenkorból vett, történelmi vagy társadalmi kérdést tárgyalnak, legtöbbször oly adatokat hozva nyilvánosságra, amelyek a közönség előtt az újság ingerével az ismeretlenség érdekével bírnak, — s így képesek vonzerőt gyakorolni és gyönyörködtetve tanítani.

Az ily felolvasások kétségkívül élénkitik a társadalmi közszellemet, ébresztik és emelik a tudományok és közművelődés iránti érdeklődést, ápolják a hazafiságot és igaz magyar nemzeti közérzetet, — s mert a felolvasott művek, megannyi érdekes mozaik darabjai megyénk művelődéstörténetének : bátran elmondhatjuk tehát, hogy minden egyes ilyen felolvasási alkalom egy-egy lépés, mely Békésmegyét, a társadalmi önképzés útján, az általános műveltség magasztos céljához közelebb viszi.

És — amit tapasztalnunk oly jól esett : — még a hol csak vándorgyűlését és felolvasását tartá egyletünk, a közönség részéről mindenütt és mindannyiszor a legélénkebb rokonszenv, meleg pártolás, ügybuzgó érdeklődés lekötelező és biztató nyilvánulásaival találkozott. Gyűléseinket minden községben — lelkes hölgyek diszes koszoruja ékíté, s ugy az intelligentia, valamint a középosztály és a fejlettebb ifjúság, nagy számmal, — s az őszinte öröm és lelkesültség, vándorgyűléseinket mindenütt ugyszólván valóságos ünnepekké tevé.

Egyletünk által, a lefolyt évtized alatt ily — felolvasással egybekötött gyűlés tartatott : Gyulán — az egylet székhelyén — 14. — Csabán 2. — Szarvason 2. — Orosházán 2. — Békésen 1. — Mező-Berényben 1. — Tót-Komlóson 1. — Összesen 23.

Nagy érdeket kölcsönzött több ily felolvasó gyűlésnek különösen azon körülmény, hogy egyletünk tiszteletbeli tagjai közül többen, személyes megjelenésökkel és nagybecsű műveik felolvasásával szerencsétlettek bennünket.

Nevezetesen : *Pulsky Ferencz*, a nemzeti muzeum igazgatója s a hazai összes vidéki muzeumok főfelügyelője, 1876. márczius 5-én, Csabán tartott nagyérdekű *régészeti előadást* az ő nagy tudománya s szokott szellemdus és tanulságos modorával

ismertetve muzeumunk több őskori tárgyait ; — *Fraknoi Vilmos* apát-kanonok, a magyar tudományos akadémia főtitkára, 1879. június 2-án Gyulán, olvasta fel : „*Gyulavár multjából*“ czimű becses értekezését, s ugyanezen alkalommal *Hampel József* akadémiai tag, a nemzeti muzeum régiségtárának őre érdekesen ismerteté „*a békésmegyei muzeum őskori emlékeit*“ ; — *Thaly Kálmán* akadémiai tag, a Rákóczy-korszak hirneves történésze, 1880. június 9-én Gyulán, olvasta fel : „*A szentandrászi csata és Gyula ostroma 1705-ben*“ czimű nagybecsű történelmi tanulmányát ; *Szabó Károly*, akadémiai tag kolozsvári egyetemi tanár és könyvtár-igazgató, 1881. augusztus 17-én Csabán olvasta fel : „*Gyulavára bukása 1566-ban*“ czimű kitünő munkáját ; — végül *Szilágyi Sándor* akadémiai tag, a budapesti egyetemi könyvtár igazgatója, 1882. augusztus 6-án Oroszházán tartá igen érdekes felolvasását : „*A békésvármegyei hódoltság történetéből.*“

Büszkén sorolhatjuk fel e jeles hazafiak neveit és kitünő munkáit, mert az ország összes vidéki társulatai közül egyedül a mi egyletünk oly szerencsés, hogy a hazai régészet és történelem legelső szaktudósait, nem csupán mint tiszteletbeli, — de mint tényleg működő tagokat tisztelhetjük soraink között.

Egyletünk rendes tagjainak 10 év alatt kifejtett irodalmi működéséről eléggé tanuskodnak azon számszerű adatok, hogy — betűrendben említve : — Benka Gyula 1, Csánky Dezső 1, Gajdács Pál 1, Göndöcs Benedek 9, Győry Vilmos 1, Haan Lajos 9, Dr. Hajnál István 1, Hajóssy Ottó 2, Horváth Sámuel 1, id. Jeszenszky Károly 1, ifj. Jeszenszky Károly 1, Karácsonyi János 2, id. Mogyoróssy János 1, Petz Gyula 1, Szemián Sámuel 1, Tatay János 1, Zsilinszky Mihály 10, összesen 44, — tehát a tiszteletbeli és a rendes tagok együttesen mindössze 50 (ötven) különböző tárgy, önálló irodalmi művet olvastak fel.

S ha semmi egyebet nem tett volna is egyletünk, minthogy tíz év alatt ezt az ötven nyilvános felolvasást rendezte, bizonyára már ezzel is kiszámíthatlan érdemeket szerzett volna magának, a megyei társadalmi élet élénkítése s az általános műveltség terjesztéséért.

De mivel a régi latin közmondás szerint : „*verba volant, scripta manent*“ („a szó elrepül, az írás marad“), arról is gondoskodott egyletünk, hogy ez a fáradságosan felkutatott, szerencsésen felfedezett, nagy gonddal feldolgozott, s lassankint ily szé-

pen felszaporodott anyag, *Békésmegye házagos történelmének megbecsülhetlen értékű drága kincse* újra feledésbe ne merüljön, el ne pusztuljon, hanem az utókornak átadassék, s valóban nemzeti köz-kincsesé váljék az által, hogy valamennyi birálatilag elfogadott és felolvasott irodalmi mű, időről-időre közöltetett az *„egyleti évkönyvben.”*

Az egylet évkönyveiből 9 kötet már közkézen forog, s a folyó évről szóló 10-ik kötet ez időszertint rendeztetik sajtó alá.

Közölve vannak ezekben a fent előszámlált felolvasott művek, s ezeken kívül azon munkák is, a melyek nagyobb terjedelmők, vagy esetleg más ok miatt nem lettek felolvasva; — ugy-mint: Szabó Károlytól 1, (össz. 2), Károlyi Árpádtól 1, Bonyhay Benjámintól 1, Csernák Kálmántól 1, Gajdács Páltól 1, (össz. 2) Győry Vilmostól 1 (össz. 2), Hann Lajostól 1 (össz. 10), Dr. Hajnal Istvántól 1, (össz. 2), Karácsonyi Jánostól 1, (össz. 3), Mihálf Józseftől 1, Sipos Somától 1, Zsilinszky Mihálytól 4, (össz. 14) irodalmi dolgozat; — és így a tíz kötet évkönyv, összesen: 26 szerzőtől 63 önálló művet tartalmaz. ¹⁾

Mindezen kívül „*hivatalos közlemények*” czimén foglaltatik még az évkönyvekben, összesen 21 elnöki beszéd, 10 titkári, 10 pénztárnoki, 10 muzeumigazgatói jelentés és 29 jegyzőkönyv, ugyszintén minden évben az egylet tagjainak és tisztviselőinek névsora s az egylet alapszabályai.

Ezekből kitűnik, hogy egyletünk 10 kötet évkönyve oly változatos és érdekes tartalmat nyújt az olvasónak, s oly gazdag adathalmazt őriz és ad át az utónemzedéknek, hogy ezeket, mint egyleti működésünk összes eredményének tanuit bátran bocsáthatjuk a legszigorubb birálat ítélete alá.

S épen évkönyveinkre vonatkozólag: — lelkemnek jóleső örömmel említhetek fel e helyt, a többi között két nagyjelentőségű nyilatkozatot. — És pedig első sorban *József főherczeg* ő fenségéét, a ki egy izben — hódoló tiszteletünk jeléül felajánlt évkönyvünket kegyesen elfogadván, a nála tisztelgett elnök és főtítkár előtt, magas elismerését nyilvánítá egyletünk működése iránt, — s fejedelmi lelkének meleg hazafias érzetét láthatjuk

¹⁾ Horváth Sámuel és id. Mogyorossy János urak a megyei közművelődés két derék veterán bajnoka, tartottak ugyan egy-egy érdekes felolvasást, de nem igényelvén műveiknek az évkönyvben való megjelenését, így a közölt művek száma nem 65, hanem csak 63.

visszatükrözni, ama hozzánk intézett, megőrzésre méltó szavaiban, hogy: *„Hazánk monumentális történelmének megírása csak akkor lesz lehetséges, ha a miénkhez hasonló vidéki társulatok összegyűjtik szétszórt történelmi emlékeinket.”*

A másik — *Fraknoi Vilmos* jeles történettudósunknak ama hivatott bírálata, amelyben egyleti működésünkről következőleg nyilatkozott: *„Egyaránt elismerésre méltó az eredmény, melyet máris létesítettek, és az irány, melyben haladtak. — Évkönyveiket állapozva, mindenki meggyőződhetik arról, hogy sohasem engedték magukat természetes hivatásuk határain túl ragadtatni, — de ezen határokon belől, a legélénkebb és legtermékenyebb munkásság sikerével dicsekedhetnek.”*

Korán sem hiú kérdés dicsekvése gyanánt hoztam fel ezeket, de az ily magas és tekiutélyes helyről jövő elismerés, mindenesetre jóleső buzdításul szolgál a további kitartó munkásságra.

A felolvasások rendezésén s évkönyveink kiadásán kívül, egyleti tevékenységünk jelentékeny részét, *megyei muzeumunk* főtartása és gyarapításának gondjai vették igénybe.

Egyletünk kezdettől fogva azon vezérelvnek hódolt, hogy a muzeumok — ha czélszerűen és jól rendezvék — a tudomány és művészet, izlés és műipar mindmegannyi raktárai, melyekből mindenki ingyen, szabadon és könnyen gyarapíthatja ismeretkörét; megőrzik a multak emlékeit, a honszeretet egyik alapját, fejlesztik és művelik a közönség izlését, nemesen gyönyörködtetik a kedélyt, s így nemcsak olyan fényűzési czikkek, mint némelyek gondolják, vagy elavult ócskaságok lomtárai, mint az értelmetlenek néha kicsinylőleg mondják, — hanem igenis — az általános műveltség terjesztésének s a közművelődés előmozdításának hatékony tényezői.

Sohasem lenne szabad tehát elfelednünk ama ide illő szép és igaz szavakat, a melyeket a fenkölt szellemű *Ipolyi Arnold* püspök mondott egy ünnepélyes alkalommal: *„Őrizzük és gyűjtjük össze emlékeinket, nehogy végleg elvesszenek, s ezáltal is üresebb legyen a mult, szegényebb a jelen, kétesebb a jövő!”*

E tekintetben örömmel tapasztalhatjuk, hogy megyei muzeumunk iránt közönségünk érdeklődése naponkint fokozódik, s rang, kor és nemi különbség nélkül látogatják és gyarapítják megyénk legelső nagybirtokos családjai, épügy, mint az egyszerű iparosok és földmívelők.

Az áldozatkész adakozók közül, kik muzeumunkat a lefolyt 10 év alatt nagyobbszerű gyűjtemények vagy értékesebb műtárgyak adományozásával gazdagíták, a leltári kimutatások alapján, főlemlíthetők: Békésmegye törvényhatósága, id. Mogyoróssy János, Haan Lajos, Göndöcs Benedek, Pater Titius Pius, gróf Batthányi Lászlóné, Ormos Zsigmond, Szigethy Klementina, Farkas Gyula, a vallás- és közoktatásügyi miniszterium, a magyar nemzeti muzeum, a magyar tudományos akadémia, a magyar történelmi társulat, a délmagyarországi régész történelmi egyesület stb.

Muzeumunk tárgyai öt osztályba vannak sorolva, ugymint: régiségtár, pénz- és érem gyűjtemény, természetrajzi osztály, könyv- és levéltár, képtár.

Ezek közül a régiségtárt *Pulszky Károly* fiatal jeles szak tudós, a pénz- és éremgyűjteményt Haan Lajos buzgó alelnökünk és id. *Mogyoróssy János* fáradhatlan muzeumigazgatónk rendezték.

De a végleges szakszerű rendezés mindeddig késett, mert a muzeum folytonos örvendetes gyarapodása mellett mai helyiségünk már rég szűkké vált a tömérdek tárgy befogadása és szakszerű kiállítására. — Reméljük azonban, hogy egyesületünk többször megújított kérelme végre teljesítve leend, — s talán már nemsokára alkalmasabb, tágasabb, diszesebb helyiséget leszünk szerencsések nyerni a megyei törvényhatóságtól, — mint amelynek különben is a muzeum örökös elidegeníthetlen tulajdonát s oly becses kincsét képezi, hogy annak biztonságba helyezése, rendezett jókarban tartása és jövője iránt közönyös nem maradhat.

A muzeumi „*kalauz könyv*“ is még ez évben kikerül a sajtó alól.

Muzeumunkat, megnyitása óta az érdeklődő közönség számos ezrei látogatták, — bizonyosság erre a *vendég könyv*, melybe 6086-an írták be nevöket, — kik között országos tekintélyeket, hírneves férfiakat, kitűnő tudósokat, jeles művészeket, nagy számmal találhatunk; — s általában elmondhatjuk, hogy ma már a megye székhelyén megforduló idegenek és vidékiek, mint „*érdekes látni való nevezetességet*“ keresik fel és ritkán mulasztják el megtekinteni megyei muzeumunkat, — melyről egyébiránt a leghivatottabb ítéshozó és szaktudós „*Pulszky Ferencz*“, egy szaklapban közölt ismertetésében már évekkal ezelőtt

ugy nyilatkozott, hogy: *a provinciális muzeumok között igen tisztességes helyet foglal el; — Etrusk gyűjteménye honunkban egyetlen, s bronzkori régiségei közt is, több különösen érdekes tárgy van*“, s szerencsét kívánt Békésmegyének, mely — ügybuzgó vezetés alatt álló egylete és muzeumában, a műveltségnek oly dús forrásait birja. ¹⁾

Méltó büszkeséggel és örömmel említhetem fel itt azt is, hogy *József főherczeg* ő fensége már öt ízben szerencsélteté muzeumunkat magas látogatásával, s mindannyiszor teljes elismerését fejezte ki, gyűjteményeink ritka, érdekes és gazdag volta felett, — s egyszer a többek között azon megörökítésre méltó nyilatkozatot tevő: *„Mily gazdag lenne történelmünk, mely sokat lehetett volna megmenteni az enyészet és feledékenység tengeréből, ha elődeink is oly előreláthatólag gondoskodtak volna mi rólunk, mint a hogy mi gondoskodunk utódainkról.“*

A közszeretet és népszerűség méltó magaslátán álló hazafias érzelmű főherczeg lelkes szavai buzdításul és irányadó zsinórmértékül szolgálhatnak mindnyájunknak.

Különben, hogy a Békésmegye határához kötött *régészkedés* nem meddő és sikertelen, s hogy megyénk területe általában eléggé gazdag őskori lelhelyekben: azt legjobban bizonyítják — a megye különböző helyein — egyletünk által időnkint rendezett *szakszerű ásatások* kedvező eredményei, — a mennyiben *Békés város* határában a *tarhosi pusztán* vaskori hullák és fegyverek, — a *szarvas-szentandrás*i határban a történelem előtti korból való igen sok érdekes tárgy, — *Gerendáson* egy szentistvánkori temető, — *Mező-Berényben* kő- és bronzkori tárgyak, *Tót-Komlóson*, a teleki templom-helyen, faragott terméskövek, cserepek s tömérdek emberi- és madárcsontvázak találtattak. — Tehát az ásatásokra fordított fáradság és anyagi áldozat mindenütt haszonnal járt; mert az ásatások által megyei muzeumunk számos nagyértékű lelettel, történelmi és helyrajzi ismereteink pedig sok érdekes új adattal gazdagodtak.

Muzeumunk gyarapodásáról szólvá, meg kell említenem végül, hogy egyletünk — habár tetemes anyagi áldozatok árán — 3 évvel ezelőtt megszerezte a müncheni állami levéltárban őrzött ama 59 darab eredeti okmány hiteles másolatát, amely ugynevezett *„Müncheni okmány-gyűjtemény“*, Békésmegye XV. és

¹⁾ Lásd *„Archeologiai Értesítő“* 1876. évi május havi füzetében.

XVI. századbeli eddig majdnem teljesen ismeretlen történetét fölötte érdekes és egészen új világításban tünteti fel előttünk, s megyénk multjának felderítése érdekében szinte megbecsülhetlen értékű szerzemény.

Az eddig előadottakból — egyletünknek ugyszólván belterjes — intensiv működése tükröződik vissza; — hogy azonban nem elszigetelten és magunkra hagyatva működünk bizonyítja az, hogy egyletünk tiszteletbeli tagjai közt majdnem mindnyájan ott vannak s így szellemi érdekközösség és összeköttetésben állanak egyletünkkel, a hazai régészet és történelem legkitünőbb munkásai, szaktudósai, kik közül — mint előbb láttuk — többen már tényleg is közreműködtek velünk, többen pedig ezt jövőre nézve ígérték. — Másrészt egyletünk a hazai hasonló irányu egyesületek és társulatok legtöbbszörrel *csereviszonyban* és összeköttetésben áll, sőt működésünk körét — alkalomadtával — a megye határán túl is terjeszténk, — amennyiben egyletünk részt vett több muzeumi tárgy beküldésével, az 1876. május havában Budapesten rendezett „*történelmi műkiállítás*“-on; — továbbá küldöttségileg és számos muzeumi tárgyak által képviselve volt az 1876. szeptember havában Budapesten tartott nemzeti „*őstörténelmi és embertani congressus*“-on és kiállításon, — végül szintén küldöttségileg és nevezetesebb műtárgyaink kiállításával résztvettünk a szomszéd testvéregylet által, 1878. április havában Nagy-Váradon rendezett „*biharmegyei régészeti kiállítás*“-on, — s műtárgyaink mindezen alkalommal élénk figyelemben részesültek, és egyletünk — mintegy életjelt adván magáról — országos figyelmet és közérdeklődést keltett.

Az egylet vagyoni állapota is elég kedvező, nevezetesen pénztári maradvány 349 frt 18 kr, alapítványi tőkékben 1400 frt, kinn levő különféle hátralékokban 2293 frt; tehát az egyleti összes vagyon 4089 frt 18 kr.

Ezen számadatok közt van egy megdöbbenő és elszomorító tétel, a különböző hátralékoknak évről-évre való szaporodása. — Nem akarom feltételezni, hogy ez a nagy összeg veszendő, behajthatlan követelés, mert akkor egyletünk fölötte érzékenyen megkárosodnék; s azt is szeretném elkerülni, hogy az egylet, birói uton, tehát mintegy erővel, — ne legyen kénytelen tagjaitól a tagsági díjakat behajtani, mert ez esetben a tagoknál ügybuzgóságról, lelkesedésről szó sem lehet, már pedig, hogy célunkat elérhessük, hogy működésünk meg ne bénuljon: egy-

letünknek nemcsak névleges, de valóban működő tevékeny tagokra van szüksége, olyanokra, a kiket lelkesít az eszme, a nemes cél, s a kik nemcsak szájokon, de szivökön hordják az egyesület érdekeit. Szerettem hinni, hogy egyesületünknek tagjai kivétel nélkül ilyenek s bizonyára nem vállalnak magokra oly kötelezettséget, a melynek megfelelni nem képesek, de a mit önként vállaltak, azt teljesíteni is. Hiszen, a mi az egyesület pénztárába befolyik, abból sem egyeseknek, sem az egyesületnek nincs — a szó köznapi értelmében — semmi haszna; oly tőke ez, mely a megye minden gyermekének egyenlő arányban s nem pénzben, de szellemileg kamatozik.

Végül az egyesület tagjairól, illetve ezek számának gyarapodásáról kell röviden megemlékezni. Alakulásakor volt egyesületünknek 10 tiszteletbeli, 6 alapító, 92 rendes, 89 pártoló tagja, tehát összesen 197 taggal kezdte meg működését,* — jelenleg van az egyesületnek 23 tiszteletbeli, 25 alapító, 151 rendes, 177 pártoló, tehát összesen 376 tagja; — és így — habár az egyesület alakulása óta 62-től törült ki örökre a halál tagjainak sorából, mégis a lefolyt 10 év alatt az egyesület tagjainak száma jóval megkétszereződött.

Ime, mélyen tisztelt közönség, ezekben adhatom rövid vázlatát egyesületünk 10 éves működésének.

S hogy ez — az adott viszonyok között — elég sikert, elég eredményt, és minden irányban öröndetes haladást jelez, azt nem kell, hogy én bizonyítsam, mert e tekintetben bátran merek hivatkozni a közvélemény ítéletét képviselő s közvetítő fővárosi, vidéki és megyei hírlapokra és a legtekintélyesebb szakközlönyökre, melyeknek lapjain 10 éven át számos ízben volt elismeréssel említve egyesületünk működése s érdeme szerint méltányolva, sőt példányul felállítva a hivatásszerűleg betöltött szerep, melynek egyesületünk, a megyei közművelődés nemes ügyét szolgálva, oly kitartó buzgalommal igyekezett mindenkor megfelelni.

S mi — egyesületünk körében — a rendelkezésünkre álló szerény eszközök érvényesítésével, nem szününk meg továbbra is: lelkesíteni a közönyöseket, buzdítani a lankadtakat, felvilágosítani a tájékozatlanokat; terjeszteni az ismereteket, s magasan lobogtatni a haladás és közművelődés zászlaját. De műkö-

* Lásd „Együleti Évkönyv“ I. köt. 168. l.

désünknek csak úgy lehet nagyobb eredménye, egyetemes érvénye, általános haszna, ha végre a nagy közönség minden egyes tagja belátja és átérzi, hogy egyletünk a megye szellemi életében époly szükséges és nélkülözhetlen, mint éltünk fentartására a tiszta levegő s a mindennapi kenyér.

Ily szempontból fogva fel egyletünk hivatását, kötelességemnek ismerem ezuttal is hangsúlyozni, hogy — habár egyletünknek szellemi és anyagi előhaladása mindinkább észrevehető, *de egyetemes pártolása még éppen nem áll arányban Békésmegye kedvező közviszonyaival, s a megye közönségének értelmi előkelőségével és előnyös anyagi helyzetével.*

A megye értelmiségének zömét ott találhatjuk ugyan már egyletünk tagjainak sorában, *de hány gazdag község, hány virágzó pénzügy, hány jómódú birtokos van a megyében, a kiknek módjában, sőt erkölcsi kötelességében állana : áldozni a közművelődésért,* s ennek daczára, mégis távol tartják magukat egyletünktől.

Nem volt-e valóban lélekemelő jelenet, midőn a derék kis Tót-Komlós községe — mint erkölcsi testület — a mult évben egyletünk alapító tagjai közé lépett? Nem bír-e hatni e nemes példa? s nem érzik-e megyénk nagy községeinek, gazdag erkölcsi testületeinek vezérférfiai, hogy most már rajtok van a sor, kipótolni a mit a multban elmulasztottak? Békésmegye minden egyes tehetősebb községének erkölcsi kötelessége, szent feladata, a megye közművelődési egyletét pártolni, s az egylet alapító tagjai közé lépni.

Megyei közéletünk szereplő férfiai közül is számosan vannak még, a kik részint tulzott szerénységből, részint a semmittevés megszokott kényelmébe merülve, elismert szép tehetségeiket parlagon hevertetik, a helyett, hogy a közügy javára szentelnék. Pedig a kinek az ég szellemi talentumot adott, azért nyerte azt, hogy embertársai javára kamatoztassa, felhasználja, s a ki ezt nem teszi, az vétkezik Isten, az emberiség és a haza ellen!

Megyénk művelt ifjúságának is, az eddiginél sokkal nagyobb mérvben kellene bizonyosságot szolgáltatni, hogy kellő fogékonysággal, érdekléssel és hivatással bír a komolyabb tudományok és közjó szolgálatára szentelt nemesebb czélok iránt, s képes leszen idővel atyáinknak nemcsak helyébe lépni, de őket pótolni is. S erre legjobb iskola lenne számukra, ha egyletünkbe lépve, fiatal erejük tevékenységét időnkint itt próbálnák kifejteni s tehetségeiket érvényesíteni.

Sorakozzék tehát egyletünk zászlója alá e megyének minden egyes gyermeke! — egyesüljenek e szent ügy szolgálatára ész, toll, erkölcsi és anyagi erő! — mert hisz a közművelődés nem egyesek kiváltságos haszna, hanem közös kincs, közös érdek, közös jótétemény, melynek áldása az egész nemzetre kiterjed; s mennél számosabban leszünk, a kik ennek érdekében közreműködünk, annál nagyobb szerű eredményeket létesíthetünk!

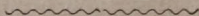
Egyletünk tagjainak ügybuzgósága e részben csodákat tehet. — Ha kivétel nélkül mindenikünk át lesz hatva azon lelkesedéstől, melyet az ügy szentsége, a cél magasztossága megkiván, — ha nem sajnálunk némi fáradságot, hogy az eszmének új hiveket, friss erőket toborzunk: bizonyára célzott érendünk!

A kereszténységnek csak 12 apostola volt, s ők az egész világot meghódították. — Legyünk mi mindannyian apostolai a jó ügynek, s én bizton hiszem, hogy lassanként magunkhoz hódítjuk az egész Békésmegyét!

Ne hűtse le lelkesedésünket, ha közönnyel találkozunk, s ne csökkentse buzgalmunkat, ha némi eredményhez jutunk: hanem teljesítse mindenikünk folyvást szünet nélkül, éltünk minden napján a hazafiság szent missioját! — s a halhatatlan emlékü Eötvös-ként: *„Ne feledjük soha, hogy a hon szebb jövője, csak nagy tettek jutalma lehet, — s hogy nagy célok elérésére nemcsak lelkesedés, de kitartás és állhatatosság is kell!”*

Vajha Békésmegyének minden lakosa meghallaná, szívére venné az én gyöngye szózatomat, melynek a meggyőződés lelkesültsége kölcsönöz erőt, s azon forró vágy sugall, hogy: *„Békésmegye szolgáljon példányképül a hazában s legyen híres arról, hogy itt a felvilágosodás, a művelődés, a szellemi haladás előmozdítása érdekében, mindenki hiven teljesíti hazafias kötelességét, s szívesen meghozza a tőle telhető szellemi és anyagi áldozatot! . . .*

Adja Isten, hogy a második évtized, melyet egyletünk a mai napon megkezd, mindezt így lássa teljesülve! — s adja Isten, hogy Békésmegye és közművelődési egylete, örvendjenek a legszebb virágzásnak, az idő legvégsőbb határáig!! . . .

A békésmegyei régészeti és művelődéstörténelmi társulat által 1884. szept. 15-én Gyulán tartott közgyűlés jegyzőkönyve.

Jelenvoltak Göndöcs Benedek elnöklete mellett: id. Jancsovcics Pál, Haan Lajos alelnök, id. Mogyoróssy János, Kőrös Kálmán, Dinya János, Haviár Dániel, Bonyhai Benjamin, Kny Antal, Tatay János, Keller Imre, Beliczey István, Ormos János, Ladies György, Szabó János, Dr. Hajnal István, Megele Bertalan, Terényi Lajos, Német Lukács, Debreczeni Endre.

1. Göndöcs Benedek elnök lelkes szavakkal megnyitván a gyűlést, visszapillantást vet az egylet tiz éves történetére, kiemelvén az egylet anyagi- és szellemi gyarapodását. Végül óhaját fejezte ki arra nézve, hogy a megye közönsége minél nagyobb számban igyekeznék a megyei közmívelődési egyesület tagjai közé lépni.

A közgyűlés élénk helyesléssel vette tudomásul az egylet történetét.

2. Karácsonyi János érdekes felolvasást tartott „Két feledésbe ment békésmegyei helységről.”

A közönség éljenzéssel fogadta a nagy szorgalommal, összeállított értekezést, mely az „Évkönyv“-be felvételni határozottatott.

3. A nyilvános közgyűlés bezárásával az igazgató választmány ült össze, melyben Zsilinszky Mihály főtitkár jelenté, miszerint a földrajzi társulat részéről felhívás intéztetett hozzá, hogy az 1885-ki országos kiállítás alkalmával egyletünk is küldéné be eddig megjelent Évkönyveit.

A gyűlés e felhíváshoz képest utasítja az elnökséget, hogy az eddig megjelent évkönyveknek egy-egy példányának a szóban levő kiállításra való küldéséről gondoskodják.

4. Ugyancsak Zsilinszky Mihály jelenté, hogy a gr. Károlyi levéltárban Békésmegyének egy régi oly földképe őriztetik,

melynek mása sehol másutt fel nem található, s egyuttal indítványozza, hogy az a nevezett főuri családtól lemásolás céljából elkéressék, kinyomassék és melléklet gyanánt a f. évi Évkönyvhöz csatoltassék.

A gyűlés ez indítványt egyhangulag elfogadván, utasítja a főtitkárt, hogy érintkezésbe téven magát gr. Károlyi Tibor urral, a nevezett földkép kinyomatásáról gondoskodják.

5. Szőnyegre kerülén az „Évkönyv“ expedialása körül felmerült panaszok azon már is érezhető rossz hatása, melyszerint a tagok, kik az Évkönyvet meg nem kapják, a tagdíj lefizetését megtagadják; de máskülönben is a tagdíjak hátralékai nagy mértékben felszaporodván:

A gyűlés utasítja az elnökséget, hogy az „Évkönyv“ pontos szétküldését eszközölje, a hátralékot pedig a pénztárnok által postautalvány útján eszközöltesse. Amennyiben pedig megtörténhetik, hogy némely tagok kötelességek nemtudása miatt késedelmeseek a fizetésben, azok számára külön felhívás küldessék az alapszabályok 7. §-ra való utalással.

6. Ennek kapcsában indítvány tétetett arra nézve, hogy az egylet jövőjének biztosítása tekintetéből, necsak egyesek, hanem községek és pénzintézetek is felhivandók lennének, hogy követve Tót-Komlós községének példáját, az egylet alapítói közé lépjenek.

Az indítvány elfogadtatván, végrehajtása szintén az elnökségre bízott.

7. Bonyhai Benjámin, egyletünknek kezdettől fogva buzgó tagja, hivatkozással előrehaladott korára és korlátolt anyagi helyzetére, bejelenté az egyletből való kilépését.

A gyűlés őszinte sajnálattal értesült Bonyhai Benjámin urnak helyzetéről; és amidőn a kilépés indokait méltányolni kénytelen, ugyanakkor nem zárhatja el magát azon érdek illő méltánylásától, melyeket ő buzgó munkálkodásával egyletünk iránt szerzett, — minek folytán őt, továbbra is egyletünk tagjai között megtartani óhajtván, egyhangulag tiszteletbeli tagul választja meg.

8. Olvastatott id. Mogyorossy János muzeumőrnek jelentése a muzeum évi gyarapodásáról.

Tudomásul vétetik, és az „Évkönyv“-ben közöltetni határoztatik.

9. Ennek kapcsában elnök jelenti, hogy a több éven át kiadatni sürgetett muzeumi „Kalauz“ elkészült, és így annak ki nyomtatása immár elrendelhető lenne.

A gyűlés azt tudomásul véve elrendeli, hogy az illető „Kalauz“ szövege előleges átnézés végett Haan Lajos al elnök urhoz küldessék, s a netán teendő észrevételek figyelembevételével az „Évkönyv“-ben, s azonkívül külön le nyomtatban is 400 példányban kiadassék.

10. Olvastatott Kőrös Kálmán egyesületi pénztárnoknak jelentése a pénztár jelenlegi állapotáról.

E szerint a bevételek összege	1024 frt 68 kr
Kiadások összege	628 frt 50 kr

Pénztári maradvány: 396 frt 18 kr

A gyűlés e jelentést tudomásul veszi.

11. Olvastatott Laczay József kigyósi iparos levele, melyben jelenti, hogy a földvári pusztán Fischer Pál haszonbéres földjén egy betemetett kut találtatik, melyben hir szerint és a jelentő kísérletei szerint is harangok, illetve más érczek vannak. Ezeknek felásatására felhívja egyesületünket, saját szolgálatát is felajánlván. Ezzel kapcsolatban hasonló kutról tesz jelentést Tatay János választmányi tag is, ki a komlósi vén emberek előadása nyomán vett tudomást arról, hogy a Kállay-féle kovácsházi birtokon már régebben ástak ilyen harangok után, de a tett kísérletek a víz erős áramlata következtében eredményre nem vezettek.

Mind a két jelentés tudomásul vétetik, s az elnökség megbizatik, hogy az illető kutak körülményeiről, állítólagos tartalmáról bővebb tudomást szerezvén, a netáni szükségesnek mutakozó ásatáshoz a kellő előkészületeket megtegye.

12. Zsilinszky Mihály főtitkár, hivatkozással soknemű teendőire, és az évről évre szaporodó munkahalmazára, az egylet főtitkári állásáról, melyet tiz éven át viselt, lemond, s felkéri a gyűlést, hogy helyének betöltéséről gondoskodni sziveskedjék.

A gyűlés méltányolván nevezett főtitkárnak indokait, lemondását elfogadja; s helyének betöltését a legközelébb tartandó közgyűlésre halasztja. Minthogy pedig a titkári

teendők folyvást szaporodnak, a gyűlés szükségesnek véli egy, illetve két másodtitkári állomás felállítását; e czélból az alapszabályok átvizsgálására, s egyuttal azon kérdés előleges megfontolására: nem lenne-e czélszerű a békésmegyei régészeti és művelődéstörténelmi társulat hatáskörét kibővíteni? az elnökségen kívül Ormós János, id. Mogyoróssy János, dr. Hajnal István és dr. Kovács István urakból álló küldöttség neveztetik ki.

13. Zsilinszky Mihály jelenti, hogy Terényi Lajos szolgabíró a társulat tagjai közé lépett :
tudomásul szolgál.

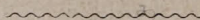
14. A jelen gyűlés jegyzőkönyvének hitelesítésére Ormós János és id. Mogyoróssy János küldetnek ki.

Kelt mint fent.

Hitelesítették :

Ormós János,
id. Mogyoróssy János.

Zsilinszky Mihály,
titkár.

Titkári jelentés.

Tisztelt közgyűlés! Ezuttal tizedik jelentésemet van szerencsém a t. közgyűlésnek betérjeszteni.

Ha vissza gondolok a tíz év előtti viszonyokra, ez egyesület keletkezésére, a lelkesedésre, mely alapította, a kitartásra, mely a felmerült nehézségeket legyőzte, az eredményre, melyet a hazafias munka feltűntetett, lehetetlen, hogy örömmel ne constatáljam a tényt, hogy Békésmegye közönsége megértette a korintó szavát, midőn a multjának felderítésére alakult ezen egyesületet megalapította.

Tíz esztendő nem sok; de mégis elegendő arra, hogy valamely társulat életrevalóságáról tanubizonyságot tegyen. És nekem ma valóban könnyű feladat jutott, midőn társulatunk tíz évi működéséről kell rövid jelentést tennem.

Ha azt akarom kimutatni: megfelelt-e a társulat kitűzött feladatának vagy nem: össze kell mérnem az elért eredményt a kitűzött czéllal.

Alapszabályaink 2. §-a azt mondja, hogy az egyesület czélja: „felkutatni és egybegyűjteni mindazt, ami a tudomány, irodalom és művészet, ipar és kereskedelem, a gazdaszat és földmivelés, a politika és közélet terén, mint megyei nevezetesség tűnt fel; megszerezni a megyebeli kitűnő férfiak arczképeit, életrajzát és műveit; — természetben vagy legalább fényképezve megőrizni a koronkint változó megyei népviseletet; — egybegyűjteni az állat- és növényország különböző fajainak e megyében található ritkább példányait, — a végpusztulástól megóvni a megyében található történelmi emlékü romokat; felkutatni a megyében elszórtan létező vagy a megyére vonatkozó mindennemű régiségeket, történelmi emlékeket, okmányokat, nyomtatványokat, nemesi czimereket, községi pecséteket; s mindezeket adományozás, esetleg vétel útján összegyűjtve, az elpusztulástól megóvni, — meg nem szerezhető tárgyakról lehetőleg másolatot venni, s mindezen működés eredményét a B.-Gyulán létesítendő s az egylet létre-

jövetelének napjától kezdve, minden időre Békésmegye tulajdonát képező állandó megyei régiség- és mivelődéstörténelmi társulatban öszpontosítani, s a nagy közönség használatára, a régészet- és közmivelődés-történelmének megkedveltetése, s az ez iránti minél szélesebb körű érdekeltség felébresztésére, a megye által e célra felajánlott nyilvános helyiségben kiállítani.

Azt hiszem, senki sem mondhatja, hogy e pontban kevés feladat volna kitűzve.

Az a kérdés: mennyiben feleltünk meg neki?

Fel kellett kutatnunk mindazt, a mi megyei nevezetességgyanánt tűnt fel, jelesül pedig megyénk jeleseinek arczképeit, életrajzát és műveit. Kétséget nem szenved, hogy a legháládatosabb tér és egyuttal a leglelkesebb eszköz az utókor művelésére. E részben szerencsések voltunk megismertetni a következő békésmegyei jeles férfiakat:

1. Kristóffy György néptanító, Benka Gyulától.
2. Tomcsányi József főispán, Hajóssy Ottótól.
3. Székács József superintendens, Zsilinszky Mihálytól.
4. Szegedi Kis István pap, Haan Lajostól.
5. Gróf Károlyi György főispán, Zsilinszky Mihálytól.
6. Geiszt Gáspár birtokos, Göndöcs Benedektől.
7. Br. Wenckheim László, Göndöcs Benedektől.
8. Br. Wenckheim Béla főispán, Zsilinszky Mihálytól.
9. Gr. Wenckheim József Antal, Göndöcs Benedektől.
10. Walaszky Pál lelkész, Zsilinszky Mihálytól.

Fel kellett kutatnunk a megyére vonatkozó mindennemű okmányokat és emlékeket. E tekintetben rámutatunk mindenekelőtt azon gyűjteményre, melyet Justh István nemeslelkű segélyezése mellett „*Békésmegyei okmánytár*“ czime alatt Haan Lajos és Zsilinszky Mihály adtak ki; továbbá a következő czikkekre, melyek egytől-egyig önálló kutatás eredményei:

1. Br. Haruckern Ferencz udvartartása, Haan Lajos.
2. A Justh-család okmányairól, Zsilinszky M.
3. Az 1543-iki gyulai országgyűlés, Haan Lajos.
4. Békésmegye III. Károly alatt, Haan L.
5. Békésmegyei nép a Peró-féle lázadásban.
6. Okmányok a törökkorból, Zsilinszky M.
7. Békés város történelméből, dr. Hajnal I.
8. Vázlatok M.-Berény multjából, id. Jeszenszky Károly.
9. A mező-berényi gymnasium története, Pecz Gyula.

10. Békésmegye a törökvilágban, Göndöcs Benedek.
11. Szarvasi néplázadás, Sipos Soma.
12. Gyulavár multjából, Fraknói Vilmos.
13. Huzain bég magyar pecsége 1604. Haan L.
14. Az 1754-iki egyházlátogatás Szarvason, Gajdács Pál.
15. A szent-andrási csata és Gyula ostroma, Thaly K.
16. A békésmegyei jakobinusok, Zsilinszky M.
17. Gyulavára bukása, Szabó Károly.
18. Regeszták a bécsi cs. kir. levéltárból, Károlyi Árpád.
19. Ujabb adatok Békésmegye XV., XVI. századbeli történetéhez, Göndöcs Benedek.
20. Adatok a Peró-féle lázadáshoz, Zsilinszky M.
21. Békésmegye helynevei, Karácsonyi János.
22. Békésvármegye hódoltság történetéből, Szilágyi Sándor.
23. Hevesi Bornemisza Benedek gyulai kapitánysága, Csánky Dezső.
24. Gyulának, a gyulai uradalomnak és a gyulai várnak keletkezése, Karácsonyi János.
25. Naplótöredék az 1683-ki hadjáratból. Zsilinszky M.
26. Békésmegye földrajzához, Mihálfi József.
27. Emléklap T.-Komlós multjából, Tatay János.
28. Wallaszky adatai T.-Komlós egyházának multjához, Gajdács Pál.
29. Tököly viszonya Békésmegyéhez, Karácsonyi János.
30. Regeszták Békésvármegye közgyűlési jegyzőkönyveiből 1715—1795. Haan L.
31. Békésmegyében a méhészet hetedfél százados multja, Göndöcs Benedek.

Ezekon kívül közölt Zsilinszky Mihály két igen érdekes krónikát, t. i. a füzes-gyarmatit Gacsári Istvántól, és a t.-komlósit, névtelen szerzőtől írva. Ifj. Jeszenszky Károly ismertette az 1830-ki berényi cholera jegyzőkönyvet. A nép jellemére és társadalmi szokásaira vonatkozólag különös érdeklődéssel bír Győry Vilmosnak ily című dolgozata: „A nők műveltsége társadalmunk alsóbb osztályában,” és Szemián Sámueltól „Képek B.-Csabakosságának életéből.” Továbbá ezekkel rokon „B. Eötvös József sz.-tornyai magánya.” Győry Vilmostól, és Tomcsányi József költeménye, közölve Bonyhai Benjamintól.

Mindezek jobbára történelmi érdekű dolgozatok. De a mellett nem hanyagoltuk el a szorosabb értelemben vett régészetet

sem. E tekintetben legtöbbet tett az egylet érdemes alelnöke Haan Lajos és a muzeum tisztelt öre, id. Mogyoróssy János, de maguk a megyei tisztviselők is szép buzgalmat fejtettek ki a megye területén felmerült régi tárgyak megmentése körül. Így például a megye t. alispánja, Jancsovcics Pál kir. tanácsos a füzes-gyarmati határban talált régi pénzeket foglalta le a derék szeghalmi szolgabíró által; továbbá több községi jegyző készséges utmutatást adott a határukban találtató régiségekről. Így kerestük fel a dobozi pogányvárat, a Körös régi és új medrénél két őskori lelhelyet; így vezettek érdekes őskori leletek nyomára Benka Pál és Sipos Soma tagtársaink Szarvason; Dr. Hajnal István a tarhosi pusztán Békésen; Mokry Sámuel Gerendáson, id. Mogyoróssy János Gyulán, Haan Lajos Csabán, Gajdács Pál és Csörföly Lajos T.-Komlóson stb. Az egybegyűlt tárgyak, melyeket muzeumunk t.-őre oly szenvedélylyel mutogat, többször voltak bemutatva gyűléseinken is a t. közönségnek. Jelesül Haan Lajos alelnök ur az orosházi első gyűlésen bemutatta, a muzeumunkban találtató agyag-, érc- és csontnemű jelesebb tárgyakat; ugyanő tartott népszerű régészeti előadásokat Gyulán, Szarvason és Komlóson részint az ujonnan felfedezett, részint pedig a régebben gyűjtött régészeti nevezetességek felett. És hogy a nagy közönség megismerje a kevésbé méltányolt tudomány becsét, a fővárosból is lejöttek előadásokat tartani oly kiváló férfiak, mint Pulszky Ferencz és Hampel József urak, kik a békésmegyei muzeumban található őskori emlékekről szóló, valóban élvezetes felolvasásokban gyönyörködtették a hallgatóságot.

Éreztük mindnyájan és érezzük most is szükségét annak, hogy az országos tudósokkal érintkezésben legyünk, hogy mi csekélyebb tudományos eszközökkel rendelkező napszámosok erőit és lelkesedést merítsünk azoktól, akik a régészeti és történelmi tudományok közvetlen forrásaiból meritik szellemi kincseiket. Ki ne emlékeznék örömmel vissza a napokra, midőn itt Gyulán egy, Fraknoi Vilmos és Thaly Kálmán tartottak felolvasásokat; vagy mikor Szabó Károly megjelent Csabán, Szilágyi Sándor pedig Orosházán, hogy megyénkre vonatkozó szép értekezéseiket felolvassák? Bizonyára termékenyítő hatással voltak azok úgy a közönségre, mint a dolgozó társakra nézve is.

Nem is volt panaszunk a pártolás hiánya miatt. A megye színe-java körünkbe gyűlt. Oly férfiak pártolását is szerencsések voltunk megnyerni, akik érdekeikkel és szellemi írá-

nyukkal egyetemben távol látszottak tőlünk lenni. Mindössze 25 alapító tagunk van; kikhez 152 rendes és 177 pártoló tag járul; mind megannyi apostola szent ügyünknek. Szerénytelenség volna bírálni akarni az „Évkönyvek“-ben megjelenni szokott tudományos értekezéseket; de mégis, azt hiszem, hogy a 10 kötet sok olyan új dolgot foglal magában, mely e nélkül alig jutott volna valaha napfényre. Az illető írók nemcsak a megyei levéltár irományait kutatták fel. Felkeresték a távollevő főúri családok levéltárait, az országos kamarai, egyetemi és muzeumi, sőt a müncheni királyi levéltárakat is.

S mindezt miért? Azért, hogy a mult romjai felett meggyujtsák a világosság fáklyáját; hogy megczáfolják azt az uralkodó balhitet, melyszerint az alföldnek, s illetőleg megyénknek nem is volnának történelmi emlékei; mintha a török-tatár korszak mindent elsepert volna magával. Ime, a tíz kötetnyi Évkönyv mindezt megczáfolta! s igazolta azon régi mondásnak igazságát: zörgessetek és megnyitvatik; keressetek, és felfedeztetik az, ami után sokáig hiába vágyódtatok. Csak a fáradságot nem kell sajnálni, és e vármegye multjáról egészen más képünk lesz, mint aminővel apáink birtak.

Ez intést különösen a megye művelt ifjabb nemzedékéhez szeretném intézni; mert nem lehet elég sokszor és elég erősen ismételni azt, hogy csak a multnak helyes ismeretén alapulhat a jelennek helyes ismerete; és különösen a jelennek okos felhasználásától függ a szebb jövőnek elővarázsolhatása.

Minden ujonnan felfedezett történelmi emlék és igazság által világosabbá lesz a jelen, gazdagabbá a mult, és biztosabbá a jövő.

Ezért csak kitartás, és a győzelem el nem maradhat.

Ezzel befejeztem jelentésemet; s nem marad egyéb hátra, minthogy az igen tisztelt közgyűlést kérem arra, hogy ezt mint utolsó főtitkári jelentésemet tudomásul venni méltóztassék. Nehéz szívvel mondom ki e szót, hogy „utolsó.“ De teendőimnek más téren való folytonos szaporodása lehetetlenné teszi a különben kedves tehernek további viselését. Lemondok tehát azon állásról, melyet a t. közgyűlés nagyrabecsült bizodalomból gyenge erővel ugyan, de jó igyekezettel és erős hittel a siker iránt tíz éven keresztül betöltöttem. Lemondok, nem mintha az egyesület ügyei iránt a legmelegebb érdeklődéssel nem viseltetném, hanem hogy tért engedjek fiatalabb erőknek az önzetlen mun-

kasság terén. Nem akarom felbontani a jó viszonyt, melyben eddig úgy az elnökséggel, mint a gyűlés más t. tagjaival állottam ; sőt, mint közlegény továbbra is felajánlom szolgálatomat az ügynek, melynek eddig is egyik szerény munkása voltam. Nem a társulattól, hanem csak a főtitkárságtól bucsuzom. Kérem a t. közgyűlést ; méltóztassék engem továbbra is becses jó indulatában megtartani.

Zsilinszky Mihály,
főtitkár.

Pénztárnoki jelentés.

Igen tisztelt közgyűlés !

A lefolyt 188³/₄-iki egyleti év pénztári zárszámadását amidőn ezennel van szerencsém, megvizsgálás végett, tisztelettel bemutatni, egyuttal annak kivonatát a következőkben terjesztem elő :

Bevételek :

a) A mult évi pénztári maradványból . . .	324 frt 28 kr.
b) Alapítványi tőkék visszatérítéséből . . .	100 frt — kr.
c) Tagsági díjakból	499 frt — kr.
d) Kamatokból	59 frt 40 kr.
e) Vegyesekből	42 frt — kr.

Összesen : 1024 frt 68 kr.

Kiadások :

a) Egyleti évkönyvre	400 frt 09 kr.
b) Tiszteletdíjakra és szolga bérére . . .	118 frt — kr.
c) Vegyesekre	110 frt 41 kr.

Összesen : 628 frt 50 kr.

Egyeztetés :

Bevételek összege	1024 frt 68 kr.
Kiadások összege	628 frt 50 kr.

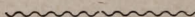
Pénztári maradvány : 396 frt 18 kr.

Vagyoni állapot:

a) Pénztári maradvány	396 frt 18 kr.
b) Alapítványi tőkekövetelés	1400 frt — kr.
c) Alapítványi kamathátralékok	216 frt — kr.
d) Tagságdíj hátralékok	2067 frt — kr.
e) Okmánydíj hátralékok	10 frt — kr.
<hr/>	
Összesen : 4089 frt 18 kr.	

B.-Gyulán, 1884. szeptember 15-én.

Kőrös Kálmán,
egyleti pénztárnok.

J e l e n t é s e

a békésmegyei régész-mívelődés-történelmi-egylet muzeumának folyó
188³/₄-ik évi gyarapodásáról.

Mindenekelőtt megemlíteni kívántam, hogy az 188³/₄-ik évben nevüket sajátkezüleg beírt 108 vendégeink között dr. Márki Sándor aradi főtanodai tanár, — Hervay Marianna kisasszony Battonyáról, — Teleszky Ferencz és Széll Farkas kir. táblai bírák, — Palotai László N. V. czimz. kanonok és várad-olaszii plebános, — dr. Fuchs József n.-várad-i főorvos és Pupoczy Mariska Lionból, Franciaországból látogatták meg muzeumi társulatunkat.

Adományozók sorozata pedig a következő:

A) Régi érmek és pénzek.

1. *Uferbach Lajos* m. kir. budai pénzügyi igazgatósági hivatalnok — gyulai hazánkfia — a) 1 d. „*Sekel*“ zsidó sárga rézpénzt Antiochus korából — melynek előlapján egy kehelyszerű edényből virágcsokor, (vagy füst) szemlélhető jobb és bal oldalán: „(— — — — —)“ eme értelemmel: „*Izrael halotti pénze*“; hátlapján pedig egy terebélyes fa szemléltetik eme körirattal „(— — — — —)“, vagyis magyar értelemben: „*Szentek Jeruzalemben*“; — b) 8 d. Árpád és vegyes házbeli magyar királyok pénzei; 5 d. külföldi; — 9 d. török-tatár és 8 d. ismeretlen, kisebb-nagyobb ezüst és 44 darab különböző korbeli római nagyobb-kisebb, — 3 d. pápai; — 1 d. dalmátiai és albániai; — 1 d. vürtembergi 1808-ik négyes pfening; — 1 d. 1870. szerbiai ötös-réz, — összesen 77 darab pénzt.

2. *Bleier Izidor* VIII. osztályu tanuló gyulai születésű, a) Husz János és b) Zichy Jenő gróf emlékérmek.

3. *Tarnay János* nagy-várad-i pap-növendék, gyulai fi, II-ik Lajos m. kir. 1 d. 1513. évi ezüst-dinárját és Max József bajor király 1812-iki kis ezüstpénzét.

4. *Kohn Dávid* városi nyilvántartó ur az 1883-ik évi iparos segédek és tanoncok országos munkakiállítása ezüst érmét.

5. *Nagyságos Göndöcs Benedek* apát ur a magyarországi méhészeknek II-ik vándorgyűlésével egybekötött méhészeti kiállításának Gyulán 1883-ik évi emlékére ólom emlék érmét.

6. *Veszelszky Dániel* tót-komlósi lakos Antoninus római császár 1 db. kis ezüst pénzét.

7. *Tekintetes Csausz Lajos* ur hazánkfia, római családi ezüst érmekeket: u. m. Papiria, — Titia; — Livia; — Hosidia; — Crepusia; — Domitia; — Fabia; — Aquillia; — Marcia; — Vibia; — Antonia; — Furia; — Claudia és Flaminia; — azaz tizennégy darab ezüst érmeit.

B) Agyag tárgyak.

1. *Kis Szabó János*; Amulet, füle alatt a felfüggesztésre szolgáló lyukból — bekarczolt keresztet; lelhelye Székudvar és pili határ között.

2. *Petróff Gyula* csucs füles széles száju téglaveres piczi csuport, szabadkézi művel, lelhelye 1884-ben a Nádor vizimalom kanális tisztítása alkalmakor két méter mélység.

3. *N. T. Garzó Gyula gyomai* ref. lelkész ur a) 1 db. füles szilkét, szájszélén öt csúcs, szabadkézi mű, lelhelye gyomai földmunka alkalma 1883. — b) 1 db. zömök öblös edényt, füle letört, szájszéle kifelé hajlott, három oldalán gombcsucsbal, nem korong mű, — c) egy fülű szilkét korongon készült, — d) egy egyfülű öblös szilkét hasán három gomb csucsbal, szabadkézi mű, — és e) öblös csucsba nyuló edénykét szájszéle letört, szabadkézi mű.

C) Bronz tárgy.

1. *Fehér Béla* egy darab bronz fejes gyűrű, lelhelye Doboz-Megy 1884.

D) Kőszilánkok s Obsidiánok.

1. *Vladár János* ur, nógrádmegyei somosközi ev. lelkész, több darab obsidián kőszilánkot és 2 db. kövesült kagylótörédeket.

2. *Nagyságos Göndöcs Benedek* ur 5 db. kőszilánkot.

E) Üveg kalárisok.

1. *Kis Szabó János* gyulai lakos, egy füzér színes kalárist, lelhelye a pili és székudvari határ közötti fehér-körösi földtöltés alkalmával — csontváz mellett két méter mélységben 1884-ik évi ápril havában egy, két darabra tört ezüst darabbal.

2. *Fehér Béla* ur 1 füzér fehér és vegyes színű üveg-kalárist, lelhelye Csorvás 1884.

F) Kövületek.

1. *Bleier Izidor* gyulai fi és VIII. osztályu tanuló, 1 megkövesedett tengeri gombát.

2. *Vladár János* fennemlitett nógrádmegyei ref. lelkész ur 2 d. kövesült fadarabot.

G) Régi vastárgy.

1. *Bleier Izidor* főtanodai VIII. osztályu pesti tanuló gyulai fi, egy régi rozsdás vas-sarkantyút, lelhelye rác-z-almási kis Duna medre.

H) Szépművészeti tárgy.

1. *Jankovics Gyula* műegyetemi tanárjelölt hazánkfia alólírott felszólítása folytán II. Dürer Albert jeles művész életnagyságu mellszobrát föszbe öntve megyei muzeumunknak szíveskedett megküldeni, kinek is méltányos megjutalmaztatására s költsége fedezéseül alulírott adakozásra felszólító ívet bocsátott ki, és negyven forintot juttatott honoráriumul.

I) Iparmű.

1. *Moravék Gábor* helybeli lovas honvéd-számvevő-örmester egy a földmívelés-, ipar- és kereskedelmi miniszter által Békésgyulán lópatkoló kovácsok számára és okszerű lóvasalás tanulására 1884-ben elrendelt tanfolyam alkalmával felmutatott és gyulai kovácslegény Lindenberger István által készített III-as ezüst érmet nyert — lópata megvasalási művet.

J) Sajtóművekről.

Nagyságos *Göndöcs Benedek* apát ur a) az országos méhészeti egyeslet által Gyulán 1883-ik évi aug. hó 19-én és 20-án tartott méhészeti II-ik vándorgyűlés és országos méhészeti ki-

állítás emlékkönyve és „Kalauza“ czimű könyvet. b) *Pár őszinte szó a méhészet, gyümölcsészet és selyemtenyésztésnek könyvét.*

K) Sirfelirati emlékek.

Alólirott jelentést tevő muzeumi igazgatónak írásbeli megkeresésére — a horvátországi Varasd megyében létező lepoglávai országos fegyintézet felügyelője *Taufer Emil* ur sziveskedett a lepoglávai templomba 1504-ik évben eltemetett *Corvin János* herczeg és fia *Kristóf* sirboltjuk feletti emlék feliratot lefényképeztetni, s megyei muzeumunknak megküldeni; melynek tartalma e következő:

„Anno Domini Millesimo quingentesimo quarto
 Octobris duodecima die hora undecima nocturnali
 Heros ultimus dies *Joannes Corvinus* clausit extremos
 Sub eremo corpus ad claustrum Lepoglava tumulari jussit.
 Aspice rem charam bini hinc inde cingunt glorie Virginis aram
 Dux *Joannes* et filius ejus *Christophorus* quibus assint gaudia trina
 Et sequitur dum licuit tua dum viguit regia o *Joannes* potestas
 Fraus latuit, pax in regno isto tui tempore firma fuit regnavitque
 honestas. —

Anno Christi 1505 die
 decima septima Martii obiens hic jacet exstinctus
 crudeli morte *Joannis Corvini* natus Principis
 egregii *Christophorus* Princeps cui nondum venerat
 aetas maior sed puer hic sanctificatus obit.
 Chara precor genitrix manantia lumina fletu
 Comprime, sydereum sustinet umbra polum.
 Curante *Joanne* de Comit: ab *Eszterházy* Regi: Aplico
 ab Int: Cons.“

Fogadják az adakozók szives köszönetünket.

B.-Gyulán, 1884. szeptember havában.

Id. **Mogyoróssy János,**
 muzeumi igazgató.

A békésmegyei régész- és művelődéstörténelmi egyesület alapszabályai.

I. SZAKASZ.

Az egyesület czime, czélja, s eszközök a cél elérésére.

1. §. Az egyesület czime : „Békésmegyei régész- és művelődéstörténelmi egyesület”; — székhelye : B.-Gyula — hivatalos nyelve magyar.

2. §. Az egyesület czélja : Felkutatni és egybegyűjteni mindazt, ami a tudomány, irodalom és művészet-, az ipar- és kereskedelem, a gazdaság és földművelés, a politika és közélet terén mint megyei nevezetesség tűnt fel, megszerezni e megyebeli kitűnő férfiak arcképeit, életrajzait és műveit; — természetben vagy legalább fényképezve megőrizni, a koronként változó megyei népművelést; egybegyűjteni az állat- és növényország különböző fajainak e megyében található ritkább példányait; — a végpusztulástól megóvni a megyében található történelmi emlékek romjait; felkutatni a megyében elszórtan létező, vagy a megyére vonatkozó mindennemű régiségeket, történelmi emlékeket, okmányokat, nyomtatványokat, nemesi czimereket, községek pecsétjeit, s mindezeket adományozás — esetleg vétel útján összegyűjtve az elpusztulástól megóvni; meg nem szereshető tárgyakról lehetőleg másolatot venni, s mindezen működés eredményét, a B.-Gyulán létesítendő, s az egyesület létrejövételének napjától kezdve, minden időre Békésmegye tulajdonát képező, állandó, megyei régiség- és művelődéstörténelmi tárlatban összpontosítani, s a nagy közönség használatára, a régészet- és közművelődéstörténelmének megkedveltetése,

s az ez iránt minél szélesebb körű érdekeltség felébresztésére, a megye által e célra felajánlott nyilvános helyiségben kiállítani.

3. §. E cél elérésére az egylet nemcsak a szakképzettek és szakkedvelők egyesítése, történelmi és közmívelődési, régiség-tudományi és statisztikai dolgozatok írása, kiadása vagy nyilvános felolvasása, hanem nyilvános gyűlések tartása, alkalmas helyeken régészeti ásatások és történelmi nyomozások eszközzése, könyv- és levéltár berendezése, nemkülönben a műemlékek, régiségek tanulmányozása és ismertetése által törekszik.

II. SZAKASZ.

Az egylet tagjai.

4. §. Az egylet tagjai négyfélék, u. m. tiszteletbeliek, alapítók, rendesek és pártolók.

5. §. Tiszteletbeli tagokul oly férfiak választatnak, kik a régészeti és szaktudományok fejlesztése- és mívelésében maguknak kitűnő érdemeket szereztek.

6. §. Az alapító tagok azok, kik az egylet céljainak előmozdításához, készpénzben, vagy ezen összegnek megfelelő érték-papirokban, 100 o. é. frtnyi alapítvánnyal járulnak; mely összegnek 6% kamatját kötelesek évenként mindaddig az egylet pénztárába fizetni, míg az alapítványi tőkét le nem fizetik.

7. §. Rendes tagok azok, kik három éven át, évenként 3 o. é. frt fizetésére kötelezik magukat; a mely fizetési kötelezettség azonban az illető tag halálával, a három év elforgása előtt is megszűnik. — Ha valamelyik rendes tag a három év eltelte után az egyletből ki akarna lépni, köteles ebbeli szándékát az igazgató-választmánynak írásban bejelenti, különben ugy tekintetik, mint ki e szakaszban kijelölt kötelezettségeit hallgatag vállalja el újabb 3 évre.

8. §. Pártoló tagok azok, kik minden további kötelezettség nélkül, az egylet pénztárába, három éven át, évenként 1 o. é. frtot fizetnek.

9. §. Minden alapító- és rendes-tag az egyletbe lépése alkalmával oklevelet nyer, melyért egyszersmindenkorra 2 o. é. forintot köteles fizetni, mely összeg a tárlat felszerelésére fog fordíttatni.

III. SZAKASZ.

Az egyesület kormányzata.

10. §. Az egyesület ügyeit az igazgató-választmány vezeti, mely 24 választmányi tagból, s az alább felsorolandó tisztségviselőkből áll, kiket a közgyűlés az alapító és rendes tagokból 3 évi időtartamra választ.

11. §. Az egyesület tisztségviselői a következők: a) az elnök, b) az alelnök, c) a titkár, d) a társulati igazgató (őr), e) a pénztárnok, f) az ügyész.

IV. SZAKASZ.

Az egyesület tisztségviselőinek hatásköre.

12. §. Az elnök az egyesület képviselője hatóságok és harmadik személyek irányában; ő hívja össze a közgyűlést, és a választmányi üléseket, mindezekben elnököl, s csak a szavazatok egyenlősége esetében szavaz. Sürgősebb fizetéseket 50 forint erejéig utalványoz, de ezt a legközelebbi választmányi ülésen, utólagos jóváhagyás végett bejelenti. Tiszti állásánál fogva kizárólag hivatalosan jelen alapszabályok s az ügyrend szigorú megtartása fölött őrködni. Joga van az egyesületi pénztárt bármikor megvizsgálni.

13. §. Az alelnök — a működésben esetleg akadályozott elnököt pótolja.

14. §. A titkár — ki az egyesület pénzügyéhez képest, évenként tiszteletdíjban is részesül — a köz- és választmányi gyűléseken a jegyzőkönyvet vezeti; — ő viszi az egyesületnek összes levelezéseit, az igazgató utasítása nyomán. Jelentést tesz a köz- és választmányi-gyűléseken az egyesület tudományos működésének minden mozzanatáról; az egyesületi tagok névkönyvét szerkeszti, kezeli, azt évről-évre kiegészíti, s abban az elhunyt tagokról is jelentést tesz; az egyesület által kiadandó évkönyveket szerkeszti, s miután az egyesületi tárlat a megye tulajdonát képezi, annál fogva az évenkénti közgyűlés után az egyesület év- vagy jegyzőkönyvét, az elnök aláírásával, a megyebizottsági közgyűlésnek tudomásvétel végett megküldi.

15. §. A tárlat igazgatója (őre) az egyleti tárlat felett őrködik; végezi a tárgyak szakértő meghatározását, pontosan osztályozott és számozott leltárt vezet, melybe az adományozó nevét beírja, sőt értékesebb tárgyaknál az adakozó nevét külsőleg is ráírja, hogy így mennél többen birassanak adakozásra; a választmány utasítása szerint eszközlendő régészeti kutatásokat és történelmi nyomozásokat intézi, azokról jelentést terjeszt a választmány elé, s a közgyűlést megelőzőleg a tárlat állapotáról évi kimutatást, felhasználás végett a titkárral közli.

16. §. A pénztárnok az egylet pénzbeli vagyonát, bevételeit és kiadásait vezeti, s ezekről rendes naplót vezetni köteles; kifizeti az elnök által aláírt utalványokat; az évnegyedes választmányi gyűléseken általános, évenként egyszer pedig részletes számadást ad a pénztár állapotáról s azt az elnöknek még a rendes közgyűlés előtt beadja, ki annak szabályszerű megvizsgálásáról gondoskodik s jelentése kíséretében a közgyűlés elé terjeszti; végül az egylet pénztárába begyűlő pénzüsszeget; a választmány utasítása szerint, a békésmegyei takarékpénztárba helyezi el.

17. §. Az ügyész, az elnöktől nyert meghatalmazás folytán törvényes ügyekben képviseli az egyletet.

V SZAKASZ.

Az igazgató-választmány.

18. §. Az igazgató-választmány az elnök összehívására, rendszeren évnegyedenként, — de a szükséghez képest gyakrabban is, — B.-Gyulán, vagy a körülmények szerint a vidéken máshol is tarthatja gyűléseit.

19. §. Az igazgató-választmány hatásköréhez tartoznak: az egylet belkormányzati ügyei, tiszteletbeli tagok indítványozása, és azon tárgyak, melyek jelen alapszabályok és a közgyűlés által elintézés végett hozzá utasíttatnak. A választmány köt az egylet nevében a közgyűlés által megállapított határokon belül, minden szerződést, melyek a választmány meghagyása — az elnök és a titkár által íratnak alá, az ekkép kötött szerződések az egyletre kötelező erővel bírnak. A választmány kötelessége az egyleti pénztári számadásokat és a pénztár állapotát évenként megvizs-

gálni. A választmány határozza el, hogy az ajándékozott tárgyak a tárlatban helyeztessenek-e el, vagy értékesíttessenek. A választmány nevezi ki szükség esetén a helyettes vagy segédtitkár viselőket, s fogadja fel az egyesület szolgálatvezetőjét.

20. §. A választmány határozathozatali képességéhez az elnökkel együtt 11 tag jelenléte szükséges.

21. §. Választmányi taggá az egyesület bármelyik tagja megválasztható, különös tekintettel mégis a szakférfiakra.

22. §. A választmányi tagoknak jogukban áll az évnegyedes gyűléseken, az egyesület szakába vágó felolvasásokat tartani, okmányokról, műtárgyakról, akár írásban, akár előszóval értekezni; ily tárgyakat bemutatni: a felolvasást tartani akaró azonban az elnöknek az értekezést bejelenteni köteles, ki azt a választmány-nal megbíráltatja; mások által irt, s már megbírált értekezéseket felolvasni, a társulat ügyeit illető indítványokat tenni, s azokra határozó szavazattal be is folyni; s miután az egyesület előhaladását óhajtják, erkölcsi köteleességek az évnegyedes ülésekre rendszeresen eljárni, s az ügyek vitelében — megbízatás szerint — az üléseken kívül is munkás részt venni.

VI. SZAKASZ.

Közgyűlések.

23. §. A közgyűlések nyilvánosak, s évenként a tavaszi időszak alatt B.-Gyulán tartatnak. Szavazati joggal a tiszteletbeli, alapító és rendes tagok birnak.

24. §. Rendkívüli közgyűlést az elnök a választmány, vagy 10 egyleti tag írásbeli indokolt kívánatára tartozik összehívni.

25. §. A közgyűléseken a jelenlevők szavazattöbbsége határoz.

26. §. A szavazás nyilvános, de 10 tag írásbeli kívánatára titkos szavazás rendelendő el.

27. §. A közgyűlés tárgyai:

- a) titkári jelentés, az egyesület évi működéséről;
- b) az évi számadások megvizsgálása;
- c) minden három évben a tisztviselők és az igazgató-választmány választása, és az időközben megürült választmányi tagsági helyek betöltése;
- d) új tiszteletbeli tagok választása;

e) valamely tag kirekesztésének kérdése, mely mindenkor titkos szavazással lesz eldöntendő ;

f) a netaláni indítványok tárgyalása ;

g) az alapszabályok módosítása, az azonban csak 10 tagnak a megelőző választmányi gyűléshez írásban beadott indítványára s ennek véleménye kíséretébeni betérjesztése mellett tárgyalható, — mi a meghívókban mindenkor mint tanácskozási tárgy — különösen megjelölendő, s mihez az összes tagok legalább $\frac{1}{4}$ -ének jelenléte kívántatik meg ; — határozatot a jelenlevők $\frac{1}{3}$ -da hoz ; ha pedig a tagok kívánt $\frac{1}{4}$ -de nem jönne össze, akkor új közgyűlés hirdetendő, mikor is tekintet nélkül a számra, a jelenlevők kétharmada dönt.

VII. SZAKASZ.

Az egylet jövedelmi forrásai, vagyona.

28. §. Az egylet bevételeit képezik :

- a) az alapítványi összegek ;
- b) a rendes- és pártoló tagok évdíjai ;
- c) felülfizetések, s lelkes ügybarátok adományai és hagyományai.

29. §. A tagdíjak és alapítványok kamatai az egyleti kiadások fedezésére fordítatnak. Az alapítványi tőkék el nem idegeníthetők.

30. §. A felülfizetések, adományokból bejövendő összegek, amennyiben ezek alapítványi természettel nem bírnak, a tárlat gyarapítására fordíthatók.

31. §. Az egylet által gyűjtött mindennemű ritkaságok, műkincsek, régiségek, okmányok, könyvek, szóval mindennemű tárgyak, az alapítványi pénzekkel együtt Békésvármegyének elidegeníthetlen tulajdonát képezik.

VIII. SZAKASZ.

Az egylet pecsétje.

32. §. Az egylet pecsétje : a megye czimere, ezen körirattal : „Békésmegyei régész- és művelődéstörténeti egylet. 1874.“

IX. SZAKASZ.

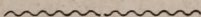
Az egylet feloszlása.

33. §. Ha a netalán valaha bekövetkezhető pártolás és részvéthiány miatt, az egyletnek további működése és fennállása lehetetlenné válnék, az esetben annak minden vagyona a megyebizottsági közgyűlés rendelkezése alá lesz bocsátandó, a meglevő pénzösszeg pedig a megye pénztárában, külön tétel alatt lesz elhelyezendő, hogy az alapítók szándékához képest, a kamatok és egyéb jövedelmek minden időben a tárlat fentartása és gyarapítására fordittassanak.

Kelt a békésmegyei régész- és művelődéstörténelmi egyletnek B.-Gyulán, 1874. június 18-án tartott alakuló ülésében.

Zsilinszky Mihály,
egyleti titkár.

Göndöcs Benedek,
apát és gyulai lelkész, mint elnök.

A békésmegyei régész- és művelődéstörténelmi-egylet tagjainak névsora 1883—1884-ben.

I. Tiszteletbeli tagok :

József főherczeg ő fensége,
Budapesten.	Nagy Iván, Horpács.
Böhm Lénárd, Fehértem-
plom.	Nyáry Albert báró, Bpest.
Bubics Zsigm., N.-Várad.	Nyáry Jenő báró, Bpest.
Ebenhöch Ferencz, Győr.	Ormós Zsigmond, Temes-
vár.
5. Fraknói Vilmos, Budapest.	15. Ortway Tivadar, Pozsony.
Geduly Ferencz, Budapest.	Pesty Frigyes, Budapest.
Hampel József, Budapest.	Pulszky Ferencz, Bpest.
Henszlmann Imre, Bpest.	Rómer Flóris, N.-Várad.
Ipolyi Arnold, Besztercze-
bánya.	Szabó Károly, Kolozsvár.
10. Lipp Vilmos, Szombat-
hely.	20. Szentkláray Jenő, T.-Becse.
	Szilágyi Sándor, Budapest.
	Thaly Kálmán, Pozsony.
	Trefort Ágoston, Bpest.
-

II. Alapító tagok :

- Apponyi Albert gróf, Budapest.
Apponyi Antal gróf, Bécs.
B.-csabai casino-egylet, B.-Csaba.
Békésmegyei takarékpénztár, B.-Gyula.
5. Beliczey István, B.-Csaba.
Breznyik János, Selmeczbánya.
Dessewffy Emilné grófnő, Budapest.
Geiszt Gyula, Budapest.
Göndöcs Benedek, B.-Gyula.
10. Haán Lajos, B.-Csaba.

- Horvát Sámuel, T.-Komlós.
 Justh István, Budapest.
 Karassiy István, B.-Csaba.
 Károlyi Gyula gróf, Budapest.
 15. Károlyi Tibor gróf, Budapest.
 Id. Mogyoróssy János, B.-Gyula.
 Mojsisovics Vilmos, Szolnok.
 Pongrácz János gróf, B.-Szt.-András.
 Radvánszky Béla báró, Besztercebánya.
 20. Tót-Komlós községe.
 Urszinyi Andor, Gerendás.
 Wenckheim Krisztina grófnő, Kigyós.
 Wenckheim Frigyes gróf, Kigyós,
 Wenckheim Rudolf gróf, Doboz.
 25. Zsilinszky Mihály, B.-Csaba.

III. Rendes tagok.

- Achim Ádám lelkész, Szarvason.
 Almássy Erzsi grófnő, gróf Cziráky Jánosné, L.-Berény.
 Almássy Minka grófnő, gróf Almássy Kálmánné, Kétegyháza.
 Ambrózy Béla mérnök, D.-Ványán.
 5. Andrassy Kálmán nevelő, Kétegyháza.
 Asbóth Kálmán ügyvéd, B.-Gyulán.
 Badics Elek gyógyszerész, B.-Csabán.
 Ifj. Bakai Péter ev. lelkész, Ocsován.
 Bánhegyi István kir. tanfelügyelő, B.-Gyulán.
 10. Balázsy Ferencz ak. t., lelkész, T.-Sz.-Miklós.
 Bartóky László kereskedő, B.-Csabán.
 Dr. Báttaszéki Lajos ügyvéd, B.-Csabán.
 Békési központi kaszinó, Békésen.
 Beliczey Rezső birtokos, B.-Csabán.
 15. Benka Pál ev. tanító, Szarvason.
 Benka Gyula, főisk. tanár, Szarvason.
 Birsy József nyug. alezredes, B.-Gyulán.
 * Bonyhay Benjámín, M.-Berényben.
 Bulla Sándor mérnök, Orosházán.

A *-gal jegyzett tagok az egylet vidéki ügyvivői.

20. Dr. Csánki Dezső áll. levéltári tisztviselő, Budapesten.
Csermák Kálmán ev. lelkész, T.-Komlóson.
Czinkóczky Márton ev. lelkész Cs.-Albertin.
Dancs Béla városi jegyző, Szarvason.
Dáni József urad. igazgató, Kompolton.
25. Décey József, kereskedő, B.-Csabán.
Gróf Dessewffy Marczel, Fóthon.
Dérczy Ferencz földbirtokos, Kondoroson.
Dobay János polgármester, B.-Gyulán.
Deutsch Fülöp kereskedő, M.-Berény.
30. Dobosffy Gyula járásb. hiv., Szegszárdon.
Gr. D'Orsay Emil, Pozsonyban.
Gr. D'Orsay Miksa, Pozsonyban.
Dinya János r. k. lelkész, Szarvason.
Dömény Lajos tak. pénztárnok, B.-Gyulán.
35. Dr. Dubányi János m. alorvos, B.-Gyulán.
Dérczy Antal birtokos, Szarvason.
Gr. Dezsewffy Aurél, Budapesten.
Elek Lajos gymn. tanár, Debreczen.
Emperl Ernő gazdatiszt, Békésen.
40. Erkel Rezső tak. pénzt. igazgató, B.-Gyulán.
Farkas Béla nyug. urad. igazgató, B.-Gyulán.
Farkas Jenő, B.-Csabán.
Fennes Pál kincs. tiszttartó, B.-Csabán.
* Dr. Fuchs Ede városi orvos, Szarvason.
45. Dr. Fuchs Lipót orvos, M.-Berényben.
Fejér Imre urad. tiszttartó, M.-Berény.
Finta Ignác polg. isk. igazgató, B.-Gyulán.
Gajdács Pál, T.-Komlóson.
Garái Lajos bizt. társ. főkönyvvezető, Prágában.
50. * Garzó Gyula ref. lelkész, Gyomán.
Gärtner Adolf kereskedő, B.-Csabán.
Gremesperger József földbirtokos, Bánhegyesen.
* Grócz Béla r. k. lelkész, Csorváson.
Győry Vilmos ev. lelkész, Budapesten.
55. Harsányi Sándor ev. lelkész, Orosházán.
* Dr. Hajnal István orvostudor, Békésen.
Dr. Haász Soma ügyvéd, Orosházán.
Hajóssy Ottó ügyvéd, B.-Gyulán.
Haty Károly főjegyző, M.-Berényben.

60. Irányi Dániel orsz. gyűlési képviselő, Budapestén.
* Jakabffy Ignácz bérlő, P.-Borzon.
Jankó János művész, Budapestén.
Jancsovics István földbirtokos, Szarvason.
Jancsovics Pál alispán, B.-Gyulán.
65. Janó Sándor kir. ügyész, Miskolczon.
Jeszenszky Károly ev. lelkész, M.-Berény.
Justh Gyula földbirtokos, Tornyán.
Karácsonyi János r. kath. s. lelkész, N.-Váradon.
Keblovsky Lajos ügyvéd, B.-Gyulán.
70. Keller Imre ügyvéd, B.-Gyulán.
* Kéry Kálmán ref. lelkész, Dobozon.
Kicska Mór ügyvéd, Szeghalmon.
Kis Ferencz gyógyszerész, Szeghalmon.
Klausz Lázár földbirtokos, Endrődön.
75. Kny Antal r. kath. plebános, Békésen.
Ifj. Kohlmann Ferencz kereskedő, B.-Gyulán.
Korossy Kamil urad. igazgató, Gerendáson.
Dr. Kovács István megyei főorvos, B.-Gyulán.
Kreuchel Sámuel urad. tiszttartó, Vésztőn.
80. Koller Gábor urad. tiszttartó, Mágocsón.
Koricsánszky Lajos ügyvéd, B.-Csabán.
Kuczka János ügyvéd, Szarvason.
Lederer Ede mérnök, Szegeden.
Dr. Lövy Lajos orvos, B.-Csabán.
85. Lukesch (Inczédi) István tanárjelölt, Budapestén.
Lévai (Lövi) Antal, B.-Csabán.
Márki István kir. táblai bíró, Budapestén.
Márki Lajos m. főjegyző, B.-Gyulán.
Megele Bertalan urad. tiszttartó, M.-Berény.
90. Müller Gusztáv m. kir. adófelügyelő, Makón.
* Mihálfi József főisk. tanár, Szarvason.
Minich József birtokos, M.-Berényben.
Moldoványi Gyula ügyvéd, B.-Gyulán.
Moczkovcsák Károly lelkész, Beszterczebányán.
95. Novák Dániel bérlő, B.-Csabán.
Novák Kamil törvényszéki elnök, B.-Gyulán.
Dr. Nyirádi László orvos, K.-Tarcán.
Hg. Odescalchi Arthur, Budapestén.
Osztröluczky Géza birtokos, Nemes-Podrágyon,

100. Omaszta László birtokos, B.-Csabán.
 Omaszta Gyula kir. közjegyző, B.-Csabán.
 Orosházi kaszinó, Orosházán.
 Osváth Andor m. iktató, B.-Gyulán.
 Papi Balogh Péter, okl. gazda, Mezőhegyesen.
105. Pap Antal tanító, Vésztőn.
 Papp Mihály ref. lelkész, B.-Gyulán.
 Péky Antal r. k. lelkész, cz. kanonok, B.-Csabán.
 Petneházy Imre tanító, K.-Tarcsán.
 Polgári kör, B.-Gyulán.
110. Popovics Jusztin vár. főjegyző, B.-Gyulán.
 Dr. Reisz Miksa orvos, Orosházán.
 Réthy László, B.-Csabán.
 Rimler Pál gazdász, B.-Csabán.
 Id. Sipos Sándor kir. közjegyző, Szarvason.
115. Ifj. Sipos Sándor lapszerkesztő, Békésen.
 Sipos Soma lapszerkesztő, Szarvason.
 Sárkány János ev. lelkész, Szarvason.
 Stark Adolf kereskedő, B.-Csabán.
 Stern Testvérek, kereskedő czég, M.-Berényben.
120. Schiefner Ede r. kath. prépost-plébános, Endrődön.
 Schmidt Károly mérnök, Pöstyénben.
 Such Soma iparos, B.-Csabán.
 Dr. Schwarz Jenő orvos, Budapesten,
 Schwarz László kereskedő, Temesvárott.
125. * Szabó János ref. esperes, K.-Tarcsán.
 Szabó Pál birtokos, B.-Gyulán.
 Dr. Szeberényi Gusztáv ev. superintendens, B.-Csabán.
 Szeberényi József ügyvéd, Orosházán.
 Székács István urad. tisztartó, Orosházán.
130. Szekér Mihály urad. tisztartó, Kétegyházán.
 Szemián Sámuel főjegyző, B.-Csabán.
 Szeremlei Sámuel ref. lelkész, H.-M.-Vásárhelytt.
 Szénássy József takarékpénztári könyvvezető, B.-Gyulán.
 Szikes András, közjegyzői helyettes, H.-Böszörményben.
135. Szimonidesz Károly lelkész, Félegyházán.
 Sztojánovics Gyula birtokos, Csorváson.
 Szucsú Béla földbirtokos, B.-Csabán.
 Tatay János gyógyszerész, T.-Komlóson.
 Tatár János ref. lelkész, Szeghalmon.

140. Tomcsányi Károly földbirtokos, Szarvason.
 Tormássy Károly, Budapestén.
 Uhrinyi István földbirtokos, B.-Csabán.
 Urszinyi Dezső miniszt. titkár, Budapestén.
 Varságh Béla gyógyszerész, B.-Csabán.
145. Veress József ev. lelkész, Orosházán.
 Vésztői kaszinó, Vésztőn.
 Wágner János földbirtokos, Gy.-Eperjesen.
 * Gr. Wenckheim Géza, Gerlán.
 Br. Wenckheim Viktor, K.-Ladányban.
150. Zilahy László postamester, Orosházán.
 Zlinszky István gazdatiszt, Kondoroson.
 Zsilinszky Endre főgymn. tanár, Szarvason.

IV. Pártoló tagok.

- Almássy Dénes gróf, Kétegyházán.
 Almássy György gróf, Kétegyházán.
 Alt Sándor egyházi, Endrőd.
 Andrassy Miklós adófelügy. tiszt, B.-Gyulán.
5. Bakacs Lajos, Vésztőn.
 Bakai Sándor, Szarvason.
 Balla Mátyás néptanító, Endrődön.
 Banner József gazdatiszt, Székudvaron.
 Banner Béla gazdatiszt, Ó-Kigyóson.
10. Bán Károly jegyző, Gy.-Váriban.
 Barna János kereskedő, M.-Berényben.
 Bartha Döme gazdálkodó, B.-Csabán.
 Batik Elek tak. pénztárnok, B.-Gyulán.
 Bene István, városi tanácsnok, B.-Gyulán.
15. * Benedikty József gyógyszerész, Békésen.
 Dr. Berkovics Jakab orvos.
 Blahó József községi jegyző, M.-Berényben.
 Blaskó Lajos postamester, Öcsödön.
 Bogár Dániel közgyám, B.-Csabán.
20. Bogár Lázár földbirtokos, B.-Gyulán.
 Bohus Károly, B.-Csabán.
 Bracsok István ev. tanító, Cs.-Albertin.
 Braun Mihály néptanító, M.-Berényben.

- Braun M. József rendőrkapitány, M.-Berényben.
25. Breier Zsigmond kereskedő, Endrődön.
 Budai József tanító, M.-Berényben.
 Dr. Csáklyi János orvos, Vésztőn.
 Csapó Mihály gazdálkodó, Gyomán.
 Csete György, Gy.-Váriban.
30. Debreczeni Endre szolgabíró, Gyomán.
 Doby Antal, Homonnán.
 Donner Lajos polg. isk. tanár, B.-Csabán.
 Dinya Elek iparos, Endrődön.
 Ecsedi János ref. lelkész, Gy.-Váriban.
35. Engel Antal kereskedő, Endrődön.
 * Eördögh Lajos szolgabíró, Orosházán.
 Erős János, M.-Berényben.
 Fábry Károly ügyvéd, B.-Csabán.
 Farkas Zsigmond urad. számtartó, B.-Gyulán.
40. Flutorovics Péter kereskedő, Szeghalmon.
 Forsner Ferencz kereskedő, Vésztőn.
 Gácsi János, Endrődön.
 Gellay István, Endrődön.
 Geschmei Sándor Endrődön.
45. Grimm Sámuel kereskedő, Gyomán.
 Gubicza István, r. k. lelkész.
 Győri Imre jegyző, Öcsödön.
 Gyukits Viktor kir. aljbíró, Békésen.
 Gyoma községe.
50. Grimm A. József regale-bérlő, Endrődön.
 Harsányi Dániel jegyző, Endrődön.
 Dr. Hajnal Albert urad. orvos, Ó-Kigyóson.
 Herczegh Géza ügyvéd, Orosházán.
 Hajas Pál r. k. kántor, Szarvason.
55. Haviár Dani ügyvéd, Szarvason.
 Hegedüs Mihály ügyvéd, M.-Berényben.
 Hajas Lajos, Szent-Andráson.
 Ifj. Hoffmann Mihály ügyvéd, B.-Gyulán.
 * Horváth János postamester, M.-Berényben.
60. Horváth Béla néptanító, T.-Komlóson.
 Horváth János gymn. igazgató, B.-Csabán.
 Ifj. Jancsovics Pál szolgabíró, Békésen.
 Kalmár József birtokos, Endrődön.

- Karácsony Mihály kötélgyártó, B.-Gyulán.
65. Kalocsa István gyógyszerész, Endrődön.
Kovács Lajos tanító, Endrődön.
Kalmár Mihály honvéd-hadnagy, Endrődön.
Kéry Elek jegyző, Dobozon
Kertay Zsigmond magánzó, B.-Gyulán.
70. Ör. Kis Bálint, Gyomán.
Kocziszky János ügyvéd, B.-Csabán.
Kontúr József, kir. járásbíró, Szarvason.
Ifj. Kollár János ügyvéd, M.-Berényben.
Kopányi József, M.-Berényben.
75. Kohn Ábrahám, Szt.-Andráson.
* Kovács Mihály szolgabíró, Szeghalmon.
Kőrösi János ref. lelkész, K.-Ladány.
Környei Lajos h. ügyvéd, Békésen.
Ladányi Áron h. ügyvéd, Békésen.
80. Lányi Gusztáv főisk. tanár, Szarvason.
Laász János tanító, M.-Berényben.
Lavatka Béla földbirtokos Abonyban.
Lavatka Ágoston kereskedő, Békésen.
Ifj. Lavatka József birtokos, Békésen.
85. * Dr. László Elek orvos, Orosházán.
* Lehóczky József r. k. plebános, Orosházán.
Lengyel Győző, K.-Tarcán.
Lusztig Sámuel földbirtokos, Szarvason.
Májercsik János birtokos, Szarvason.
90. Marcesek István kereskedő, Szarvason.
Márton Mihály r. k. plebános, Szigetvárott.
Megele Gyula birtokos, K.-Tarcán
Melczér Kálmán gymn. tanár, B.-Csabán.
Mezey Lajos jegyző, Békésen.
95. Magdics Károly tanító, M.-Berényben.
Ifj. Mikolai Mihály ügyvéd, Szarvason.
Dr. Molnár Antal orvos, B.-Csabán.
Moravcsik József tanító, Szarvason.
Megele Béla gazdatiszt, Gy.-Váriban.
100. Nagy Ferencz könyvkereskedő, B.-Gyulán.
Nagy Károly m. árvaszéki elnök, B.-Gyulán.
Nagy István birtokos, M.-Berényben.
Nagy István, Dobozon.

- Németh Lajos tanító, B.-Csabán.
105. Németh Lukács ügyvéd, Gyomán
 * Oláh Antal ref. lelkész, Öcsödön.
 Id. Oláh György vár. tanácsos, B.-Gyulán.
 Palóczy Lajos gyógyszerész, Orosházán.
 Pándi István ügyvéd, Ó-Kigyóson.
110. Papp György, Vésztőn.
 Papp Sándor birtokos, P.-Sz.-Tornyán.
 Peics János, Vésztőn.
 Petrovics Döme birtokos, Vésztőn.
 Petrovics Soma ev. lelkész, Szentesen.
115. Rázel István gazdatiszt, Székudvaron.
 Rimler Lajos gazdatiszt, Ó-Kigyóson.
 Rolkó Béla irnok, B.-Csabán.
 Rosenthal Miksa kereskedő, Dobozon.
 Róth Lajos, Endrődön.
120. Salacz Ferencz szolgabíró, Szarvason.
 Salacz József jegyző, Szarvason.
 Salacz Géza jegyző, Uj-Kigyóson.
 Salacz Imre jegyző, Endrődön.
 Dr. Simon Pál orvos, T.-Komlóson.
125. Sinkó Mihály tanító, H.-M.-Vásárhelytt.
 Scholez Ferencz, Lipótvárott.
 Schreiber Dávid birtokos, Endrődön.
 Stern Adolf kereskedő, Gyomán,
 Dr. Stiassny József orvos, B.-Csabán.
130. Sulyok Ede takarékpénztári tisztviselő, Orosházán.
 Schmidt József takarékpénztári könyvvezető, B.-Gyulán.
 St. Sulucz Sándor kir. járásbíró, Békésen.
 Suhajda Antal jegyző, Öcsödön.
 Szabó Gábor, Dobozon.
135. Szánthó Albert földbirtokos, Békésen.
 Sebeni János tanító, Endrődön.
 Szeghalom község.
 Sezeberényi István ügyvéd, Budapesten.
 Szegedi Károly ref. lelkész, Békésen,
140. Szerető Imre földbirtokos Gyomán.
 Szentandrás István közgyám, M.-Berényben.
 Szentmihályi Lajos mérnök, Gyulán.
 Szilágyi Antal jegyző, K.-Ladányban.

- Szilvássy Ferencz magánzó, Orosházán.
145. Dr. Szlovák Pál orvos, Szarvason.
 Szomora Bertalan, gymn. tanár, B.-Csabán.
 Sztraka Ernő vár. mérnök, B.-Csabán.
 Sztraka György szolgabíró, B.-Csabán.
 Suchanek Antal r. kath. plébános, Sólyomkeőn.
150. Tavaszi János ügyvéd, Orosházán.
 Dr. Télessy József orvos, Szarvason.
 Tóth Ede ügyvéd, Békésen.
 Timár J. János birtokos, Endrődön.
 Thúri László gazdatiszt, M.-Berényben.
155. Id. Uferbach János vár. pénztárnok, B.-Gyulán.
 Uhrin József birtokos, Endrődön.
 Ujfalussy Dezső, m. árvaszéki ülnök, B.-Gyulán.
 Ujházy Sándor éneklész, Endrődön.
 Urszinyi János ügyvéd, B.-Csabán.
160. Urszinyi László gyógyszerész, M. Berényben.
 Uzon Ferencz vár. közgyám, B.-Gyulán.
 Vidovszky Ferencz főjegyző, Gyomán.
 Vidosics Antal, Endrődön.
 Viskovics Ignác birtokos, Szarvason.
165. Vitályos Márton birtokos, Öcsödön.
 * Veidinger György kereskedő, Gyomán.
 Végh István könyvkötő, B.-Csabán.
 Végh Vincze r. k. plébános, Furtán.
 Vekele Mihály gyógyszerész, Öcsödön.
170. Weisz Lázár kereskedő, Gyomán.
 Wielland János urad. tisztartó, Békésen.
 Wolf Pál, M.-Berényben.
 Wallner József takarékpénztári pénztárnok, Orosházán.
 Zih Károly tanító, Sz.-Andráson.

Meghaltak:

Ormós János, 1884 $\frac{4}{5}$
 Pokomándi Sándor „
 Osztroluczky Géza, 1883 $\frac{3}{4}$

Az egyesület tisztviselői:

Elnök: Göndöcs Benedek.
 Alelnök: Haan Lajos.
 Főtitkár: Zsilinszky Mihály.
 Másodtitkár: Márky Lajos.

Muzeumőr: id. Mogyoróssy J.
 Segédőr: Asbóth Kálmán.
 Pénztárnok: Kőrös Kálmán.
 Ügyész: Keller Imre.

Választmányi tagok:

Gr. Apponyi Albert.
 Bánhegyi István.
 Beliczey Rezső.
 Beliczey István.
 Bonyhay Béjamin.
 Dobay János.
 Garzó Gyula.
 Dr. Hajnal István.
 Haviár Dani.
 Horváth Sámuel.
 Id. Jancsovcics Pál.
 Janó Sándor.
 Kéry Kálmán.
 Kis Ferencz.

Dr. Kovács István.
 Lehóczky József.
 Márky István.
 Mihálfi József.
 Novák Kamil.
 Ormós János. †
 Papp Mihály.
 Szabó János.
 Szemián Sámuel.
 Salacz Ferencz.
 Tatay János.
 Gr. Wenckheim Frigyes.
 Gr. Wenckheim Géza.

A társulat alapító tagjai egyszer mindenkorra 100 frtot,
 a rendes tagok évenként 3 frtot; a pártoló tagok pedig évenként
 1 frtot fizetnek.

TARTALOM.

I. Irodalmi rész.

	Lap.
I. Két feledésbe ment békésmegyei helység <i>Karácsonyi Jánostól</i> . . .	3
II. Hol feküdt Alabian? <i>Karácsonyi Jánostól</i>	25
III. Két összeírás a békésmegyei pusztákról <i>Karácsonyi Jánostól</i> . . .	33
IV. Regesták Békésvármegye közgyűlési jegyzőkönyvéből <i>Haan Lajostól</i>	43
V. Békésvármegyét illető jegyzetek gr. Károlyi György főispánsága idejéből <i>Zsilinszky Mihálytól</i>	119
VI. Egy békésmegyei karácsonyi mysterium <i>Sipos Somától</i>	168
VII. Egy régi satyra a divatról. Közli: <i>Sipos Soma</i>	172

II. Hivatalos közlemények.

I. Elnöki megnyitó beszéd B.-Gyulán, 1884. szept. 15-én <i>Göndöcs Benedektől</i>	179
II. Jegyzőkönyv 1884. szept. 15-ki közgyűlésről.	191
III. Titkári jelentés <i>Zsilinszky Mihálytól</i>	195
IV. Pénztárnoki jelentés <i>Kőrös Kálmántól</i>	201
V. Muzeumőri jelentés <i>id. Mogyoróssy Jánostól</i>	203
VI. A békésmegyei régész és művelődéstörténelmi társulat alapszabályai	207
VII. Tagok névsora	214
VIII. Az egyesület tisztviselői	224

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára 10265/195 2. sz.

Benedektől. 3. A békésmegyei Jakobinusok, *Zsilinszky Mihálytól*. 4. Gyula-város tanácsának levele, 1530. *Haan Lajostól*. 5. B. Wenckheim Béla emlékezete, *Zsilinszky Mihálytól*. 6. Gacsári István füzes-gyarmati krónikája, közli: *Zsilinszky Mihály*. (Folytatás.)

VII. Kötet: 1. Gyula vára bukása 1566. *Szabó Károlytól*. 2. Regesták a bécsi cs. kir. levéltárból, közli: *Károlyi Árpád*. 3. Ujabb adatok Békésmegye XV. és XVI. századbeli történetéhez. *Göndöcs Benedektől*. 4. Jegyzetek. A müncheni okmányok czimének és tartalmának rövid kivonata. 5. A Pero-féle lázadáshoz, *Zsilinszky Mihálytól*. 6. Békésvármegye helynevei, *Karácsonyi Jánostól*. 7. Gacsári István füzes-gyarmati krónikája, közli: *Zsilinszky Mihály*. (Vége.)

VIII. Kötet: 1. Néhai gróf Wenckheim József-Antal emlékezete, *Göndöcs Benedektől*. 2. A békésmegyei hódoltság történetéből, *Szilágyi Sándortól*. 3. Regesták a bécsi cs. kir. állami levéltárból, közli *Károlyi Árpád*. 4. Hevesi Bornemisza Benedek gyulai kapitánysága, *dr. Csánki Dezsőtől*. 5. Gyulának, a gyulai uradalomnak és a gyulai várnak keletkezése, *Karácsonyi Jánostól*. 6. Naplótöredék az 1683. évi hadjáratból, közli *Zsilinszky Mihály*. 7. Békésmegye földrajzához, magyarázó szövegül Békésmegye térképéhez, *Mihálfi Józseftől*.

IX. Kötet: 1. Wallaszky Pál emlékezete, *Zsilinszky Mihálytól*. 2. Egy emléklap Tót-Komlós multjából, *Tatay Jánostól*. 3. Adatok Tót-Komlós Egyházának s községének történetéhez, *Gajdács Páltól*. 4. Tökölly viszonyai Békésmegyéhez, különösen Gyulához, *Karácsonyi Jánostól*. 5. Regesták Békésvármegye közgyűlési jegyzőkönyveiből 1715—1795. *Haan Lajostól*. 6. A tótkomlósi ágost. hitv. anyaegyház történetéből, közli *Zsilinszky Mihály*. 7. Békésmegyei tudósítások 1836—1837. közli *Zsilinszky Mihály*. 8. Békésmegyében a méhészet hetedfél százados multja, *Göndöcs Benedektől*.

X. Kötet: 1. Két feledésbe ment békésmegyei helység, *Karácsonyi Jánostól*. 2. Hol feküdt Alabian? *Karácsonyi Jánostól*. 3. Két összeírás a békésmegyei pusztákról, *Karácsonyi Jánostól*. 4. Regesták Békésvármegye közgyűlési jegyzőkönyveiből, *Haan Lajostól*. 5. Békésvármegyét illető jegyzetek Gr. Károlyi György főispánsága idejéből, *Zsilinszky Mihálytól*. 6. Egy békésmegyei karácsonyi mysterium, *Sipos Somától*. 7. Egy régi satyra a divatról, közli: *Sipos Soma*.

